

**TRANSPARENCY
INTERNATIONAL**
BOSNA I HERCEGOVINA

Bosna i Hercegovina 2008: Uloga i stanje medija

Autori izvještaja

Urednik: Srđan Blagovčanin

Autori: mr Tanja Topić, mr Dunja Mijatović, Srđan Blagovčanin, Mehmed Halilović, Amir Zukić, Gordana Katana, Vladimir Šušak, Milorad Labus, Milkica Milojević

Tehnička obrada: Tanja Škrbić

Dizajn: Ranko Petrušić

Lektor: Nataša Savanović

Štampa:

*Publikacija **Bosna i Hercegovina 2007: Uloga i stanje medija** je nastala kao rezultat saradnje Fondacije Friedrich Ebert i Transparency International Bosne i Hercegovine, u okviru projekta „Otvoreno” koji ima za cilj uvid i kritičku ocjenu funkcionisanja medija i njihove uloge u društvu, te njihov odnos i uticaj na djelovanje državnih i društvenih institucija, ali i javnosti. Izradu publikacije **Bosna i Hercegovina 2007: Uloga i stanje medija** finansijski je omogućila Fondacija Friedrich Ebert.*

Stavovi i mišljenja iznesena u publikaciji predstavljaju isključivo stavove i mišljenja autora, te ne moraju nužno odražavati stavove Fondacije Friedrich Ebert i Transparency International BiH- osim ako to nije izričito navedeno.

Sadržaj

Sadržaj.....	3
Uvod	5
I dio	
Teorijski okvir.....	7
Mediji, civilno društvo, javnost	8
Sloboda mišljenja i izražavanja	26
Mediji u sistemu društvenog integriteta.....	36
II dio	
Iz novinarskog ugla: Medijska scena u BiH - iz ličnog ugla.....	48
Medijska scena u BiH - iz ličnog ugla	49
Mediji i politika.....	59
Javni servisi	68
Ekonomski uticaji na medije.....	75
Organizovanje medija u BiH	86
Radno-profesionalni i socijalni položaj novinara u BiH.....	90
Aneks 1	99
Aneks 2.....	118
Bilješka o autorima	127

Uvod

Sve veći intenzitet globalizacije krajem 20. i početkom 21. vijeka donio je radikalne promjene praktično u svakom polju ljudskog djelovanja.

Na političkom planu, umjesto unutrašnje i međunarodne politike, nastaje svjetska politika uslovljena globalnim uticajem sve većeg broja aktera.

Događaji od važnosti za globalne procese dešavaju se u realnom vremenu, na cijeloj planeti istovremno, zahvaljujući tehnološkom napretku, čineći tako da stepen međuzavisnosti i uslovljenosti, između procesa i aktera na globalnoj sceni, dostigne nivo bez presedana u historiji.

Pomenuti period BiH zatiče u pretpolitičkom stanju, bez ikakve tradicije demokratskih oblika vladavine i potpunim institucionalnim diskontinuitetom sa prethodnim režimima.

Stoga, ni razvojni put medija u BiH tokom proteklih 12 godina nije nikako mogao biti jednostavan proces. Stvari su bile utoliko teže jer je, praktično, s početkom razvoja medija ujedno počeo i razvoj ukupnih demokratskih procesa u BiH, a samim tim i razvoj slobodnih medija.

Proces izgradnje države i društva je, po logici stvari, morao obuhvatiti medije, a to je od strane međunarodne zajednice bilo prepoznato već na samom početku procesa. Doprinos međunarodne zajednice u kreiranju zakonske infrastrukture za razvoj medija, kao i direktno angažovanje na stvaranju i jačanju medija, bilo je od ključne važnosti. Ipak, temelji na kojima se razvijaju mediji doimaju se još uvijek kao vrlo krhki i podložni reverzibilnim trendovima; prije svega zbog nefunkcionisanja vladavine prava, nedovoljnih institucionalnih kapaciteta državnih institucija, nerazvijenog medijskog tržišta, ali i visokog stepena siromaštva.

Ova publikacija jeste pokušaj da se poslije 12 godina razvoja medija u BiH, imajući u vidu njihov značaj, pokušaju ponuditi odgovori na pitanja gdje se danas nalaze mediji između funkcije koju bi trebali imati u „otvorenom društvu” i njihovog sadašnjeg stanja u „zarobljenoj i propaloj” državi, kako je BiH okarakterisana u relevantnim istraživanjima značajnih međunarodnih institucija. Cilj je dakle kritički sagledati dosadašnje rezultate i otvoriti debatu o pravcima razvoja medija u BiH, između još uvijek dominantne ali nefunkcionalne države i slabog civilnog društva.

I dio **Teorijski okvir**

Mediji, civilno društvo, javnost

Tanja Topić

„Sloboda medija može biti dobra ili loša. Ne - sloboda medija može biti samo loša. Za medije, baš kao i za čovječanstvo, sloboda je mogućnost razvitka: ropstvo vodi ka propasti.”¹

Demokratija, mir i socijalna pravda su nezamislivi bez objektivnih i profesionalnih medija. Kako bi se razumio odnos između vlasti i medija, medijskih proizvođača i korisnika, te između medija i civilnog društva, neophodno je posmatrati ih pojedinačno a onda ih i definisati.

U današnjoj jezičkoj upotrebi javnost se uzima kao određenje za dostupno i vidljivo. Takvo shvatanje javnosti je nastalo u političkom jeziku krajem 18. vijeka. Javnost se jedanput uzima kao kvalifikovano „javno mnjenje”, koje se odnosi na sve oblasti kontrole državnih ustanova, a značajnu ulogu u stvaranju kvalifikovanog „javnog mnjenja” igra kritička publika.

„Subjekt javnog mnjenja, tačnije politička javnost, može biti grupa ljudi i stoga je to jedna forma zajednice. U takvoj ulozi ne može se nalaziti sam pojedinac. [...] Pripadnike političke javnosti ne možemo personalno identifikovati, što je pak kod različitih grupacija, kao što su političke partije i manje socijalne grupe, moguće.”²

Profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu, T. Đorđević objašnjava da je kod javnosti, u poređenju s drugim interesnim grupama (političkim partijama, lobijima), riječ o labilnoj strukturi. To nisu strukturalne grupe, one nemaju vidljive i prepoznatljive formacije kao status i podjelu uloga.

Na mjestu na kojem se u diskurs uvodi pojam publike, prepoznaje se direktna veza između medija i javnosti. Publika je jedna forma zajednice, a posebno je

---

¹ Albert Camus u M. Milenković, 1994, str.23

² Toma Đorđević, *Političko javno mnjenje*, Izdavač: Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd, 1989. str. 82; str. 88

značajna za opis nove građanske javnosti koja se stvara u 18. vijeku. Kod Habermasa je publika identifikovana sa čitalačkom publikom.

Publika je izgrađena na labilnim psihološko-prostornim vezama. Ona se može održati kao struktura samo onda kada postoje i iscrpljujući centri kao masovni mediji, radijske i TV-stanice, te druga različita čitalačka ponuda. Ova veza između pojedinaca, koji se svrstavaju u jednu ili drugu publiku, ima psihološko porijeklo i biva konstituisana zahvaljujući aktivnostima medija.

„Javnost je jedna vrsta grupisanja, prelaz između mase (inertne mase), nedovoljno jasno povezanih individua i čvrsto obrazovanih socijalnih organizama, kao što su interesne grupe, klase, političke partije. Trajna spremnost javnosti da zauzme mišljenje o socijalno relevantnim problemima, te da na njih reaguje, jeste upravo ono po čemu se javnost razlikuje od mase.”³

Jedan od prvih teoretičara koji je posebnu pažnju posvetio struktuisanju političke javnosti bio je Gabriel Tarde. U svom djelu *Javno mnjenje i mnoštvo* (objavljeno 1901) Tarde je analizirao socijalne procese, te je zaključio da je politička javnost pojava imanentna jednoj od etapa društvenog razvitka, takozvanoj demokratskoj civilizaciji.

Politička javnost sadrži formu zajednice, u čijoj funkciji se žele naći i drugi kolektiviteti. Tarde smatra da je vrlo zanimljivo da kolektiviteti sa čvršćim strukturama kao sama politička javnost – religijske sekte, klasne grupacije tome teže.

Javnost nastaje u društvima sa jasnom razlikom između privatne i javne sfere, tj. u građanskoj javnosti koja je nastala kao politička zajednica poslije buržoaske revolucije u 18. i 19. vijeku. Istorijski posmatrano, politička javnost se može identifikovati kao fenomen u rudimentarnoj formi još u prekapitalističkim društvima, što neki od teoretičara, među njima i Juergen Habermas, i čine. J. Habermas naglašava da se pojam političke javnosti može naći još u antičkoj demokratiji. O nekim formama javnosti može se govoriti i u srednjem vijeku.

---

³ T. Đorđević, *Političko javno mnjenje*, Izdavač: Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd, 1989, str. 90

Habermas smatra da je politička javnost iz antičkog polisa, ili javnost iz antičke demokratije uopšte, uzor za političku javnost koja će se pojaviti tek kasnije u svojoj klasičnoj formi građanskog društva. Javnost kao socijalni prostor – ne sasvim privatna, ali također ne i sasvim javna – postaje tlo komunikacije putem kojeg će se riješiti sukob između privatnih preduzetnika i aparata javne moći, zahvaljujući javnom reagovanju građanske političke javnosti – naime, javnom mnjenju.

„Ovaj socijalni prostor – **Javnost** – najprije će biti zaposjednut isključivo aktivnostima javnih organa kao 'sfere javne moći', potom 'opljačkan' i zauzet od strane privatnih preduzetnika, i naposljetku se pretvoriti u 'forum' u kojem se skupljaju privatne ličnosti kao publika, te se pripremaju da od javnih nosilaca moći zatraže odgovornost pred javnim mnjenjem.”⁴

U odjeljku *Socijalna strukturalna promjena javnosti* Habermas zaključuje da se građanska javnost razvila u polju napetosti između države i društva, ali tako da je ona sama ostala dio privatne sfere: „Tek kao privatna sfera društvo se dovodi u pitanje, kada društveni vlastodršci sami preuzmu kompetencije javnih autoriteta [...]”⁵

„[...] Novi intervencionalizam na izmaku 19. vijeka nosi sama država, koja je putem stvaranja politički funkcirajuće javnosti tendenciozno usmjerena ka interesima građanskog društva. Tako dugoročno odgovara državnoj intervenciji u društvenu sferu i prenošenju javnih kompetencija na privatna tijela. Sa proširenjem javnog autoriteta na privatna područja, uzajamni proces supstitucije državne sile povezan je sa društvenom. Tek ova dijalektika sa naprednim podržavljenjem društva uz istovremeno probijajuće podruštvljavanje države razara bazu građanske javnosti – odvajanje od države i društva.”⁶

U intelektualnom diskursu bilo je bitno utvrditi koju javnost, zapravo, proizvode i unapređuju masovni mediji. Odgovor na ovo pitanje moguće je izvesti u slijedećim teoretskim predstavama i pozicijama:

---

⁴ Jürgen Habermas, *Javno mnjenje*, Kultura, Beograd, 1969, str. 36-37

⁵ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1990, str. 225

⁶ J. Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1990, str. 225

- Masovni mediji stvaraju samo jednu prividnu javnost, jednu objavljujuću javnost, puki publicitet ili, pak, samo jednu zabavnu prezentaciju;
- Medijima se pripisuju supstancijalna dostignuća za izgradnju demokratske građanske javnosti (u demokratskim teorijama participacije).

Novim medijima, posebno internetu, pripisuje se jedna nova globalna javnost, tzv. diskurs javnost.

Sloboda pojedinca kao građanina, ili preduzetnika u jednom razumno orijentisanom društvu (Habermasov pojam), prvobitni je uslov za sve ostale slobode – slobodu mišljenja, okupljanja itd. Javno mnjenje kao oblik prosuđivanja građanske javnosti je nezamislivo bez ovih sloboda. Građansko društvo je istorijski, smatra Habermas, nastalo u vezi sa društvom – odvojeno od države.

Nova i bitna faza u razvitku građanske javnosti jeste ukidanje cenzure. „Ukidanje cenzure”, kao što kaže Habermas, „omogućava da se štampa razvije u instrument, uz čiju pomoć se političke odluke mogu ispoljiti u novom forumu publike.”⁷

Štampa se razvija u stvarni instrument građanske političke javnosti, a novinarstvo postaje nova profesija. Štampa postaje sredstvo uticaja na ponašanje nosilaca javnih funkcija, za koje su se počele boriti socijalne snage iz različitih razloga. Zato što štampa, po svojoj prirodi razvoja, predstavlja opoziciju svakoj vlasti, opozicionim partijama nije bilo teško da, kritikujući mjere vladajućih struktura i nosilaca javnih funkcija, stvore „koaliciju” sa štampom.

Cijeli 18. vijek karakteriše sukob između štampe i države. Štampa je nastojala da postane instrumentom kompetentne (stručne) javnosti, dok ju je državni aparat pokušao u tome spriječiti. Bez slobode štampe bilo je nemoguće stvoriti javnost. Ulogu štampe, u odnosu između vlastodržaca i potčinjenih, opisao je Karl Marx:

---

⁷ Toma Đorđević, *Političko javno mnjenje*, Izdavač: Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, Beograd, 1989, str. 96

„Upravi i onima nad kojima se upravlja potreban je u istoj mjeri i treći element, kako bi bile otklonjene ove teškoće (regulisanje odnosa između privatnog i državnog stanja). Ovaj dodatni element sa glavom državljanina i građanskim srcem je slobodna štampa.”⁸ Ali građanska javnost nije dugo bila priznata kao politički subjekt.

Od polovine 17. vijeka povećali su se broj i visina tiraža novina u Njemačkoj. U prvoj polovini 18. vijeka porastao je broj redovnih čitalaca novina sa 250.000 na skoro pola miliona, čime je čitalačka publika proširena van plemstva i obrazovanog građanstva.

Francuska revolucija ni u kom slučaju nije načelno izmijenila oblast medija. Zahvaljujući odmah uvedenoj slobodi štampe, porasla je masovna medijska proizvodnja, ali sloboda štampe ubrzo biva ograničena – politički komesari počinju pratiti publikacije i publiciste. Rezultati revolucije, u smislu ispunjenja funkcija javnosti, bili su ograničeni, jer masovno učešće građana u procesu oblikovanja javnog mnjenja, kao i njihovo učešće u političkom odlučivanju, ostali su ograničeni.

Veza između medija i javnosti bila je predmet debata u drugoj polovini 20. vijeka, pri čemu su se iskristalizovale dvije pozicije. Ove pozicije u teorijskom pogledu možemo posmatrati na djelima trojice autora. Theodor Adorno, Neil Postman i Juergen Habermas zastupali su stanovište da je sa modernim mas-medijima došlo do kraja prosvjetiteljske građansko-kritičke javnosti.

Neil Postman u svom djelu *Mi se amiziramo do smrti* kritikuje konzumentski orijentisane masovne medije, koji čak i vijesti pretvaraju u „Event” dajući im zabavni karakter. Njegova kritika odnosila se prije svega na razvitak televizijske kulture. Postman smatra da je televizija ključni medij sadašnjice. Koncentracija na sliku dovela je do toga da su sadržaji na televiziji postali potpuno beznačajni, u poređenju sa njihovom funkcijom zabavljanja.

Prema Adornu, odnos masovnih medija prema publici nije učešće već opskrblijvanje, što vodi ka redukovanju demokratskog potencijala. Adorno negira emancipatorski karakter radija: „Korak od telefona ka radiju jasno je

---

⁸ Karl Marx, *Birokratija i javnost*, Vuk Karadžić, Beograd, 1965.

razdvojio uloge. Liberal dopušta svakom učesniku da igra ulogu subjekta. Demokratski on sve ravnopravno pretvara u slušaocce, kako bi ih autoritarno izložio međusobno istim programima. Nije se razvila nikakva aparaturna replike, privatne stanice zapadaju u neslobodu”.⁹

Habermas dijeli Adornovu poziciju i eksplicitno se pita koje pozitivne funkcije imaju masovni mediji na građansku javnost. U svom djelu *Strukturalna promjena javnosti* Habermas uspostavlja tendenciju ukidanja društva u državi a time i tezu ka gašenju građanske javnosti. Za njega je kultura koja se širi putem masovnih medija jedna vrsta integrativne kulture: „Ona ne integriše samo informacije i publicističke forme sa literarnim oblicima u psihološkoj beletristici ka jednoj human interests određenoj zabavi i pomoći života, ona je dovoljno elastična da se prilagodi istovremeno elementima reklame, da sama služi kao super slogan, koji ukoliko već ne postoji, teško bi ga bilo otkriti za potrebe public relations za status quo. Javnost preuzima funkcije reklame. Što više budu upotrijebljeni kao medijum političkog i ekonomskog uticaja, utoliko ona biva nepolitična u cjelini i prividno privatizovana.”¹⁰

U odjeljku *Politička funkcionalna promjena javnosti*¹¹ Habermas se obraća masovnim medijima, prije svega štampi. Ona je po Habermasu bila naročito bitna za stvaranje i funkcionisanje građanske javnosti. Habermas utvrđuje da se u privatnoj sferi izbrisala jasna granica između javnosti i privatne sfere, te identifikuje sljedeće karakteristike:

- Komercijalizacija medija preko masovne produkcije i reklama;
- Zavisnost od državnih garancija nezavisnosti (npr. javni servisi).

U aktuelnom diskursu Habermas je, gotovo, ukinuo razliku između javnosti i medija. Neki autori polaze od toga da javnost više uopšte ne postoji, unatoč tome što je ona i dalje u igri kao ideal i korektiv. Javnost se raspršila u bezbroj javnosti koje međusobno konkurišu jedna drugoj, nalaze se u koalicijama ili se uzajamno ignorišu. Uspjeh i značaj pojedinačnih parcijalnih javnosti, prije svega njihov uticaj na segmente javnosti, dobrim dijelom su uređeni na osnovu tiraža,

---

⁹ Theodor Adorno in T. Đorđević, *Političko javno mnenje*, Beograd, 1989.

¹⁰ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1990.

¹¹ Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, str. 275-342

kvota i programa masovnih medija. Mediji i javnost tako se pretvaraju istorijski u bezbrojne rasute medijske javnosti.

Teoretičari su podijeljeni i u pogledu pitanja o odlučujućoj ulozi strukturalnih uslova masovnih medija ili društveno-političkih okvira za dostignuća i domete masovnih medija u javnosti. Tako je Enzensberger, za razliku od Jean Baudrillarda, vidio emancipatorski potencijal za oblikovanje javnosti u strukturalnim uslovima. Baudrillard zaključuje u *Rekvijemu za medije* (1972) da struktura masovnih medija neminovno vodi ka gašenju svake komunikacije, ka smrti diskursivne javnosti.

Sve rečeno do sada ukazuje na tijesnu povezanost između medija i javnosti – mediji oblikuju javnost, koja je danas teško zamisliva bez medija.

Pojam civilnog društva dobiva na značaju raspadom komunističkih režima u zemljama srednje i istočne Evrope, te ovim društvima treba da ponudi upravo ono što im je u ranijim vremenima nedostajalo – slobodu mišljenja i slobodu medija, kao i uticaj građana na stvaranje društvene stvarnosti.

Dostupna i na našem jeziku, objavljena knjiga Ernesta Gellnera *Uvjeti slobode, civilno društvo i njegovi rivali* nudi konfrontaciju imaginarnog idealnog civilnog društva sa dvije političke koncepcije: „Postoje segmentarne zajednice, stvorene od predaka i rituala, možda oslobođene tiranije centra, ali ne stvarno slobodne, koje bi nas mogle zadovoljiti; postoji centralizacija, koja je sve potčinjene društvene institucije ili sub-zajednice samljela u jednu cjelinu, da li su oni zarobljeni ritualima ili ne; i naposljetku postoji treća alternativa, koju definišemo i pokušavamo ostvariti.”¹²

Totalitarna društva su kod Gellnera obilježena marksizmom, polazna osnova u Gellnerovoj pomenutoj knjizi je raspad marksistički utemeljenih društava. Predmeti njegove kritike su totalitarni „monoteizam” marksizma i gašenje svakodnevice.

„Velika slabost marksizma bila je možda ne baš previše formalizovana eliminacija transcendentnog iz religije, već prekomjerna sakralizacija imanentnog.

---

¹² Ernest Gellner, *Uvjeti slobode, civilno društvo i njegovi neprijatelji*, Politička kultura, Zagreb, 2001, str. 20

[...] To znači, da jedno društvo ne može opstati bez svetog; možda mu je baš to sveto upravo tako i potrebno.”¹³

Za Gellnera, islam je primjer za obrazloženje segmentarnih društava, inače bitno uspješniji od marksizama: „ U praksi su muslimanske države obilježene kroz klijentelizam. Vlada funkcionise kao mreža. Očekivati civilno društvo, koje bi od države moglo zahtijevati odgovornost, i dodatno Uma, koje je definisano kao zajednička obaveza do ostvarenja prava, javlja se skoro kao velika pogreška, najmanje je nerealistično. Država može za povredu od Boga određenih prava ili pogrešku biti dovedena pred odgovornost. Ali ne za neke dodatne zahtjeve, koje mu nameće volja naroda nasuprot volji Božijoj.”¹⁴

Predstave o civilnom društvu mogu se smjestiti u širok spektar. Obilježja civilnog društva sažeta su u djelu *Sociološki društveni pojmovi* Georga Kneera:

Prvo, pod civilnim društvom se podrazumijeva cjelovitost javnih asocijacija, udruženja i skupina u koje se građani udružuju dobrovoljno;

Drugo obilježje civilnog društva je autonomija asocijacija civilnog društva. Pri tome se pod autonomijom podrazumijeva, prije svega, nezavisnost od centara moći, od jednog birokratskog državnog aparata;

Treća karakteristika civilnog društva je pluralizam udruženja, pokreta, neformalnih grupa i asocijacija;

Četvrto, civilna društva se karakterišu kroz legalitet svojih ustanova. Civilna društva se, upravo iz tog razloga, daju stabilizovati i dugoročno održati samo tamo gdje su uspostavljena i institucionalizovana građanska ljudska prava;

Peto, civilna društva pretpostavljaju određen standard civilnog, odnosno civilizovanog načina ponašanja. Od članova građanskog društva se očekuje da njeguju međusobno tolerantan, solidaran i svakog nasilja oslobođen odnos;

---

¹³ Ernest Gellner, *Uvjeti slobode, civilno društvo i njegovi neprijatelji*, Politička kultura, Zagreb, 2001, str. 46

¹⁴ Ernest Gellner, *Uvjeti slobode, civilno društvo i njegovi neprijatelji*, Politička kultura, Zagreb, 2001, str. 33

Šesto, ustanove građanskog društva posjeduju utopistički potencijal. Pojmom civilno društvo obilježava se polje napetosti između kompleksnih institucionalnih obilježja i jednog utopističkog programa.

Georg Kneer smatra da pojam civilnog društva prije opisuje normativnu željenu sliku, nego realnost. Time on nije bezuslovno odbacio značaj struktura civilnog društva, već postavio određenu relaciju prema „samovoljno strukturiranim usmjeravanim dostignućima od strane privrede, države, pravosuđa i nauke”.

Značaj medija u odnosu na civilno društvo, prije svega radija, naznačio je još Bertolt Brecht u svojim spisima o radio-teoriji (1927-1932). Dalji uticaj radija na civilno društvo može se očitovati kroz model javnih servisa.

Teorijske rasprave o javnom servisu, kao što su o državnoj daljini (dometu), djelomično finansiranje putem pretplate, te o sadržajima emitovanja – jasno naznačen zahtjev za nepartijskim (nepriistrasnim) i obuhvatnim informisanjem moraju voditi ka medijalnom zastupanju interesa svih društvenih skupina, ka njegovanju kulturne baštine, te obrazovnim sadržajima.

Prevelik uticaj vladajućih partija na dualni sistem može naškoditi kako javnom sistemu, tako i civilnom društvu. Ovi deficiti se otklanjaju putem uspostavljanja nezavisnih radio-emitera, koje pokreću odgovorajuće građanske inicijative. U slobodnim radijima oni koji imaju šta za reći su grupe, lokalni bendovi, građanske inicijative i pojedinci.

Slijedeći medij, kojim se može ilustrovati veza između medija i civilnog društva, jeste internet. Njegovo djelovanje u postkomunističkim zemljama je ograničeno, jer mnogo stanovnika u ovim državama nema pristup internetu. Ilustracije radi, u Srbiji i Crnoj Gori svega 0,7 % stanovništva posjeduje internet priključak, a u Bosni i Hercegovini tek 0,15 %.

Ukoliko vlastodršci ne žele slobodne i profesionalne medije, to se, također, odražava na uticaj medija na civilno društvo i postaje jednim od njegovih protivnika.

Uprkos ovim podacima, novi mediji i forme komunikacije su od presudnog uticaja i značaja za javnost. Javnost u postkomunističkim zemljama, koje vape i pozivaju se na civilno društvo, nalazi se u procesu transformacije od tradicionalne (klasične) javnosti ka novoj (internet) javnosti. „Dodatni problem

u Bosni i Hercegovini je šematska i tipična podjela, inače jako loše razvijene javnosti, u tri nacionalno determinisane javnosti, među kojima postoji jako malo interakcije. Svaka od ovih javnosti se strukturiira, konfrontira i postaje jedinstvena unutar sebe same.”¹⁵

Enes Osmančević smatra da „javnost u BiH egzistira tek kao embrionalna latentna javnost, koja se oslanja u svom samorazvitku na tradicionalne masovne medije”.¹⁶

S obzirom na to da su ljudi u BiH rijetko bili slobodni, otuda se građanska javnost nije ni mogla razviti u pravom smislu.

Štampa se u BiH pojavila sa zakašnjenjem od dva i po vijeka, prestankom osmanlijske vladavine. Prvi list *Bosanski prijatelj* izašao je 1850. i štampan je van BiH (u Zagrebu). U vrijeme austrougarske vladavine u BiH izlazilo je 125 listova i časopisa: kao organi oktrosiane inostrane uprave, sa konfesionalnim i nacionalnim predznakom. Štampa, u poređenju sa drugim evropskim zemljama, u BiH nije odigrala ključnu ulogu u nastanku i razvitku demokratskog društva.

Posrednička uloga štampe između države i društva dovela je do stvaranja literarne javnosti, koja se zbog konfesionalnih i nacionalnih isključivosti ipak nije mogla sačuvati. Između dva svjetska rata BiH nije imala nijednu visokoškolsku ustanovu, dok je 73 % njenog stanovništva bilo nepismeno.

U vrijeme socijalizma nosioci vlasti promovisali su specifičnu formu javnosti – socijalističku, odnosno samoupravu radnika. Ona je glorifikovana sa ideološkog stanovišta bez argumentacije, pa čak i u naučnim krugovima. Enes Osmančević ovakvu javnost u jednopartijskom sistemu označava pojmom surogat javnosti. Sadašnja javnost će se oslanjati, prema Osmančevićevoj ocjeni, isključivo na tradicionalne masovne medije (štampa, radio i TV), ali takođe i na nove kao što su internet, forum – diskusije.

„Javnost u BiH nije svjesna svog značaja kao niti značaja pojedinačnih društvenih pitanja. Ona je uglavnom pasivna i nije javnost u pravom smislu te

---

¹⁵ Enes Osmančević, *Internet, tradicionalna i virtualna javnost*, magistrat, University Press, Sarajevo, 2003, str.2

¹⁶ Enes Osmančević, *Historijat i osobenosti javnosti u BiH*, Pogledi (br. 8), Tuzla, Juli 2001, str.1

riječi. Latentna javnost u BiH ne reaguje na društvena događanja i ne pokazuje interesovanje za učešće u rješavanju bitnih društvenih problema [...], ona je indolentna i ponaša se kao da se sve to dešava nekome drugome.”¹⁷

Uloga medija u političkoj demokratiji

„Oblasti medija, a naročito televizija, spadaju u najznačajnije indikatore za postojanje, odnosno nedostatak pluralizma i demokratije u jednom društvu. Za razliku od štampe, ali također i od radija, zahvaljujući svojoj snazi djelovanja, televizija je takav medij kod kojeg su država, odnosno, vladajuće stranke u tradicionalnim etatiškim društvima rijetko spremne da se odreknu svoje dominacije i monopolske pozicije. Ovo se odnosi kako na kontrolu nad javnim emiterima, tako i na dopuštanje emitovanja privatnih stanica.”¹⁸

Prava na slobodu mišljenja, te slobodu izražavanja tijesno su povezana sa slobodom okupljanja i udruživanja, te sa slobodom štampe i medija. Ovo pravo spada u prvu generaciju ljudskih prava. Zajedno sa pravom na život i fizički integritet, jednakost pred zakonom i istu zaštitu pred sudom ovo pravo predstavlja jedno od temeljnih građanskih i političkih prava.

Često se mediji označavaju kao „četvrti stub” u državi (pored izvršne, zakonodavne i sudske vlasti). U modernim državama i masovnim društvima politiku je nemoguće zamisliti bez masovnih medija, s obzirom da ona biva posredovana putem masovnih medija. Razna udruženja i partije pokušavaju da putem PR aktivnosti dopru do javnosti i u te svrhe koriste upravo medije.

„[...] Demokratija [...] živi u borbi različitih mišljenja. Njoj je u svim društvenim oblastima – porodici i školi, te udruženjima i preduzećima, generalno potrebna određena socijalna klima koja pogoduje otvorenoj diskusiji o različitim stavovima. Zastupanje sopstvenog mišljenja mora također da bude 'otrpljeno' i unapređeno, baš kao i postojanost pitanja **zašto** i **zbog čega**. Ne davanje uputstava bez mogućnosti diskutovanja i obrazlaganja, nego razumna

---

¹⁷ Enes Osmančević, *Historijat i osobnosti javnosti u BiH*, Pogledi (br. 8), Tuzla, Juli 2001, str.4 23
Waldemar Besson/Gothard Jasper, *Das Leitbild der modernen Demokratie, Bauelemente einer freiheitlichen Staatsordnung*, BpB Bonn 1990, S.1

¹⁸ Rossen Milev, *TV auf dem Balkan*, Hans-Bredow- Institut, 1996, str.147

argumentacija bi trebala da odredi djelovanje, kojem nikada ne smije biti uskraćena kritika.”¹⁹

Svako mora imati mogućnost da skupi informacije i da učestvuje u obrazovanju javnog mišljenja. U prvom dijelu ovog rada obrađen je pojam javnosti i odnos između javnosti, medija i civilnog društva. Sve definicije bi se mogle sažeti u sljedećem: „U javnost se ubrajaju svi građani ili udruženja građana koji razmišljaju o opštem, te ove misli javno ispoljavaju i zastupaju u obliku kritike, odbacivanja, prijedloga ili saglasnosti i na taj način traže načina da utiču na oblikovanje političke volje. Na taj način se stvara javno mnjenje. S obzirom da su u pluralističkim društvima po pravilu prisutna različita mišljenja o javnim stvarima, nikad ne postoji javno mnjenje, već samo javna mnjenja.”²⁰

Demokratska struktura javnosti mora svakome biti dostupna i njen karakter se očituje u samostalnom „biti nasuprot” državnom aparatu. Demokratija daje pravo svakome da slobodno stvara sopstveno mišljenje u području političkog.

„Time se ne misli samo, kao što je to jednom izričito bilo naglašeno, da svaki pojedinac može imati svoje privatno mišljenje. Sopstveno mišljenje je više osnova za aktivno učešće u javnom.”²¹

Moderne države je teško zamisliti bez instrumentarija sredstava masovnih komunikacija, s obzirom da se javno suočavanje bez njih ne može izvesti. Individualno pravo učestvovanja u javnom mnjenju dopunjava se zahtjevom da sredstva masovnih komunikacija budu oslobođena državne prinude. Vladajućim strukturama mora biti oduzeta svaka mogućnost da intervenišu u uređivanju novina ili radio i TV programa.

„Suzdržavanjem vlada i zabranom cenzure, sloboda novina ni u kom slučaju nije zagarantovana. Javne instance moraju utvrditi da se u društvenom području nije razvio monopol mišljenja, jer je opasnost modernih sredstava za masovnu

---

¹⁹ Waldemar Besson/Gothard Jasper, *Das Leitbild der modernen Demokratie*, Bauelemente einer freiheitlichen Staatsordnung, BpB Bonn, 1990, str.2

²⁰ Waldemar Besson/Gothard Jasper, *Das Leitbild der modernen Demokratie*, Bauelemente einer freiheitlichen Staatsordnung, BpB Bonn, 1990, str.2

²¹ Waldemar Besson/Gothard Jasper, *Das Leitbild der modernen Demokratie*, Bauelemente einer freiheitlichen Staatsordnung, BpB Bonn, 1990, str.2

komunikaciju evidentna. Oni dozvoljavaju (omogućavaju) da se obratite velikom auditorijumu slušateljica i slušatelja, čitateljki i čitatelja, a da oni pri tome nemaju sličan pristup sredstvima za masovnu komunikaciju.”²²

Oblikovanje mišljenja mora uslijediti pluralistički u svim oblastima, a to se naročito odnosi na radio i televiziju. Pri tome je važno spriječiti svaki oblik manipulacije. Gore prikazana slika je idealna predodžba i optimalna uloga koju mediji imaju u političkoj demokratiji. Naravno, to se može okrenuti u drugom pravcu – mnogi autori medijima pripisuju negativna svojstva.

Ovom problematikom bavili su se teoretičari manipulacije. Prema Elisabeth Noelle-Neumann i Winfried Schulz manipulacija egzistira onda kada se „pokušava uticati na ljude, a da oni to ne znaju, sa promišljenim znanjem o tome kako se može upravljati njihovom voljom, i ako se na ovaj način oni uspiju pokrenuti ka stavovima i djelovanju, koje nikada sopstvenom voljom ne bi prihvatili niti sproveli. Oni na taj način postaju objektivno neslobodni, oni postaju objektima manipulacije”.²³

U tehnike manipulacije ubrajaju se svjesno iskrivljena slika događaja, baš kao i prešućivanje i skrivanje izvora. Manipulisati se može i falsifikatima. Reiner Geißler razlikuje dva tipa manipulacije, koji se ipak ne mogu posmatrati kao suprotnosti:

- Određene elite, odnosno klase okupiraju masovne medije;
- Putem mehanizama tržišne privrede proizvodi se apolitična masovna kultura.²⁴

Herbert Marcuse masovnim medijima pripisuje centralni značaj u manipulaciji potrebama. Medijskim sadržajima se pripisuje velika uloga u oblikovanju jednodimenzionalnog čovjeka. Masovni mediji čovjeka neprimjetno

---

²² Waldemar Besson/Gotthard Jasper, *Das Leitbild der modernen Demokratie*, Bauelemente einer freiheitlichen Staatsordnung, BpB Bonn, 1990 ,str.2

²³ Michael Kunzlik, Astrid Zipfel, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Ured Fondacije Friedrich Ebert Zagreb, 1998 , str. 51

²⁴ Michael Kunzlik, Astrid Zipfel, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Ured Fondacije Friedrich Ebert Zagreb, 1998, str. 52

---

prilagođavaju zahtjevima postojećeg sistema, tako što potiskuju kritičko individualno razmišljanje.

„Jednodimenzionalno mišljenje” uspješno integriše suprotnosti. „Klasnim interesima koriste se masovni mediji jer podržavaju silu i glupost, i zasljepljuju slušaoce” (Marcuse 1969).²⁵

Italijanski sociolog Vilfredo Pareto (1962) zastupao je tezu da je razvitak demokratije povezan sa smanjenjem manifestne upotrebe sile i sa intenzivnim korišćenjem tehnika manipulacije prilikom upravljanja narodom. U terminologiji italijanskog politologa Gaetana Moscaea (1950), svakoj političkoj eliti potrebna je „politička formula”, ideologija, kako bi legitimisala vladavinu.

Političke odluke ne smiju uslijediti iz straha od negativnih sankcija, već iz ubjeđenja da su takve odluke „ispravne”. Masovni mediji su jedan od bitnih proizvođača ideologija u modernim društvima. Masovni mediji imaju „moć nagovora”, pa tako i mogu širiti svoje sopstveno tumačenje realnosti.

Jürgen Habermas strahuje od disfunkcionalnih posljedica masovnih medija po demokratiju. U njegovom već pomenutom djelu *Strukturalne promjene javnosti* (1968), Habermas smatra da je „kritički publicitet” ugrožen od strane publiciteta manipulacije Ne-javnog mnjenja, koje se razvija odozgo. Ono služi manipulisanju publikom ili pak legitimisanju pred njom.

Drugi autori smatraju da masovni mediji štete demokratiji, jer podržavaju (podstiču) političku pasivnost građana. Postoji publika ravnodušnih, koju karakteriše pasivno apolitično držanje potrošača, također i u oblasti politike. Za sociologa Ralfa Dahrendorfa (1967) ove apolitične ličnosti predstavljaju jednu „latentnu javnost”, većinu pasivnih građana koji ponekad učestvuju na izborima i koji se razlikuju od aktivne javnosti (manjina onih koji su redovno i sa sopstvenom inicijativom zastupljeni u političkom procesu).

Michael J. Robinson opasnost vidi u tome što objektivno i balansirano izvještavanje mogu dovesti do „videomalaise”. Televizija stvara nepažljivu

---

²⁵ Michael Kunczik, Astrid Zipfel, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Ured Fondacije Friedrich Ebert Zagreb, 1998, str. 53

publiku, veliki i amorfan dio publike masovnih medija koji nije spreman da čita novine, ali koji je nasuprot tome spreman da sluša i gleda vijesti, u slučaju da su ove zabavne.

Elisabeth Noelle-Neumann je u Njemačkoj 1966/67 uradila jednu studiju, htjela je istražiti šta se dešava kad ljudi nabave prvi TV-aparat. Došla je do sljedećih rezultata: „Kod ljudi, koji malo čitaju, pod uticajem televizije mijenja se slika (predstava) o politici na jedan neodgovarajući način: politika je jednostavnija, nego što se mislilo, ona je napeta (uzbudljiva), do izražaja dolaze elementi koje možemo naći u pozorištu lutaka: akcije je mnogo, kao i međusobnih udaraca, svađa. Slika o politici je sasvim drugačija ukoliko se, pored gledanja televizije, redovno čitaju i novine”.²⁶

Političko izvještavanje, kojim se publika želi informisati i učiniti sposobnom za samostalno zauzimanje stavova, takođe mora ponuditi i „background” informacije. Pri tome je bitno da se pojasne i naglase suprotni pogledi o određenim tematskim područjima.

Neki autori smatraju da su masovni mediji, zahvaljujući mnogobrojnim informacijama i senzacionalističkoj orijentaciji, stvorili negativnu sliku o svijetu. Stalno naglašavanje socijalnih i ekoloških katastrofa, političkih i ekonomskih skandala, proizvode kod mladih i senzibilnih ljudi „raspoloženje o smaku svijeta”. „Ovi ljudi traže krivce za stvarne i navodne nesreće u prethodnim generacijama i onima koji danas posjeduju moć, kojima onda više ne poklanjaju povjerenje. To je razlog dezorijentacije kod mladih ljudi i njihove agresije prema postojećem.”²⁷

U autore, koji pak ne vide negativne posljedice masovnih medija na razvitak demokratije, ubraja se Wilbur Schramm (1961). On svoju poziciju argumentuje na sljedeći način: *demokratija nije ugrožena sve dok masovni mediji dopuštaju slobodnu kritiku i slobodno izvještavanje, i sve dok zastupaju više od dva politička stajališta*. Sličnu optimističku poziciju zastupa i njemački teoretičar komunikologije Franz Ronneberger (1971). On misli da sistem masovnih komunikacija obuhvata

---

²⁶ Michael Kunczik, Astrid Zipfel, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Ured Fondacije Friedrich Ebert Zagreb, 1998, str. 55

²⁷ Michael Kunczik, Astrid Zipfel, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju*, Ured Fondacije Friedrich Ebert Zagreb, 1998, str. 55

socijalne potrebe, dalje ih artikuliše i pretvara u zahtjeve, te ih usmjerava ka kompetentnim društvenim centrima; istovremeno ih objavljuje i kritikuje političke odluke.

Politika koristi mnoge komunikacijske tehnike i masovne medije, kako bi uticala na javnost. Ovo se dešava u formi odnosa sa javnošću (*public relations* – PR). Za Franza Ronnebergera veze sa javnošću su od centralnog značaja za demokratiju.

Demokratija predstavlja saglasnost građana sa državnim uređenjem, koje je stvoreno ustavima. Ovakav konsenzus mora opstati. Samo u slučajevima da pojedinac dobije dovoljno informacija o odlučujućim pitanjima i odlukama, on može odgovorno učestvovati u oblikovanju javne volje. Pri tome se mora spriječiti (ukloniti) opasnost od pretvaranja rada vladajućih organa u izbornu propagandu.

Na osnovu izloženog, može se utvrditi da su masovni mediji u potpunosti integrisani u moderna društva. Bez medija je funkcionisanje ovih društava nemoguće. Građani, društvene organizacije i business se oslanjaju na medije, kako bi se informisali o događajima u zajednici, naciji i svijetu.

Ali masovni mediji funkcionišu unutar određenih okvira, postavljenih od strane politike i pravnog poretka. Ukoliko su društva otvorenija za svaki glas, utoliko je odlučujuća uloga masovnih medija. Veza (spona) između medija i društva, te uloga medija u društvu, može se ilustrovati putem sljedećih pozicija:

- u okviru države;
- kao dio društvenih i političkih pokreta ili političkih partija;
- kroz privatna preduzetništva;
- putem jednog javnog preduzetništva, koje je istovremeno udaljeno od države.²⁸

Karen (1991) prikazuje međusobno dejstvo masovnih medija i demokratije. On ukazuje na postojanje različitih perspektiva, koje opisuju ovo djelovanje, a koje

---

²⁸ Rowland Lorimer, *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 1998, str. 65

Originaltitel: Rowland Lorimer *Mass Communication, A comparative introduction*, Manchester University Press

su spomenute na prethodnim stranicama (Habermas, Siebert, Peterson und Schramm).

Lorimer ih sve objedinjava i dolazi do zaključka da ove perspektive obuhvataju slijedeće elemente:

Unapređivanje (pospješivanje) vlasničkih interesa vlasnika/kontrolni entitet (država, društveni ili politički pokreti ili *business* klase.) Ova perspektiva čini okvire koji odgovaraju štampi pod kontrolom, ili u dijelu vlasništva države;

Praćenje (slijeđenje) slobode mišljenja: ovu perspektivu označavamo liberalnom zbog isključivog naglašavanja individualnih sloboda i slobode mišljenja;

Informisanje na osnovu slobodnog i obuhvatnog istraživanja, odvagivanja informacija i mišljenja, u ime (i kao reakcija na zahtjeve) publike.²⁹

Da bi se moglo ispoljavati pravo na slobodu mišljenja, mora postojati pristup informacijama, koje su za to neophodne. Sve stvari koje pobuđuju javni interes, i koje građani moraju znati kako bi oblikovali svoj politički sud, moraju biti predmetom javnih diskusija. Sama prinuda na publicitet nije dovoljna garancija za modernu demokratiju.

Štampa, radio i televizija mogu ostvariti svoju ulogu u demokratijama, samo onda, kada u njima jasno dolaze do punog izražaja javne kontroverze i mnogostrukost mogućih mišljenja. „U jednoj takvoj javnosti građanin oblikuje Gemeinwesen (opšte biće dobro) i demokratija nalazi svoje utemeljenje u narodu. Javnost je instrument koji omogućava kontrolu nad cjelokupnom političkom silom. Opšte biće, koje se raduje principijelnoj saglasnosti između javnih instanci odlučivanja i javnom mišljenju, našlo je svoju demokratsku osnovu iz koje može biti vođena slobodna i kontinuirana politika.”³⁰

Misao američkog sudije Huga Blacka može na ovom mjestu najbolje ilustrovati smisao slobode mišljenja: „Nijedna zemlja ne može živjeti u slobodi, ukoliko

---

²⁹ Rowland Lorimer, *Masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 1998, str. 65

³⁰ Waldemar Besson/Gotthard Jasper, *Das Leitbild der modernen Demokratie, Banelemente einer freiheitlichen Staatsordnung*, BpB Bonn, 1990, str.4

njeni građani mogu biti ugroženi fizički ili finansijski zbog kritike vlade, njenog djelovanja i njenih predstavnika.”³¹

---

³¹ Slobodan Reljić: *Vodič za novinare*, Nezavisno udruženje novinara Republike Srpske, Banjaluka, 1997, str.20

Sloboda mišljenja i izražavanja

Dunja Mijatović

Sloboda mišljenja i izražavanja: gdje su granice i da li uopšte postoje? Uloga dobrovoljnog prihvatanja profesionalnih standarda u poticanju obostranog poštivanja i razumijevanja.

*„Gdje čovjek ni svoj jezik ne može nazvati vlastitim,
teško da išta može nazvati vlastitim.”*

Katon

Uloga medija je od životne važnosti za stvaranje kulture demokratije koja se pruža i izvan granica političkog sistema i vremenom postaje utkana u javnu svijest jednog društva. Mediji imaju presudan značaj u omogućavanju slobode izražavanja, jer ova sloboda postaje smislena jedino onda kada se slobodno koristi u javnom životu. Preduslov za bilo kakvu strukturalnu stabilnost medija – čak i samog društva – jeste postojanje pravnog okvira koji garantuje slobodu izražavanja. Postoji niz međunarodnih standarda u koje su utkani osnovni principi na kojima bi takav zakon trebao počivati. Sloboda izražavanja je jedna od najbitnijih sloboda, i kao takva je zaštićena mnogim međunarodnim poveljama za zaštitu ljudskih prava, prije svega zbog njene presudne važnosti u podsticanju demokratije. Zakoni kojima se garantuje sloboda izražavanja, pomažu medijima i civilnom društvu u obavljanju funkcije „psa čuvara” demokratije i tako što definišu referentne tačke pomoću kojih možemo izmjeriti napredak nekog društva.

Međutim, ova sloboda, baš kao ni sve druge, nije apsolutna. Ona mora biti praćena određenim pravilima koja će osigurati njenu primjenu. Ovo naročito važi za savremene načine prenosa komunikacije koji dopiru do velikog broja stanovništva, i kao takvi imaju ogroman uticaj. Koliko god da je važno osigurati pravnu zaštitu slobode izražavanja, kada su u pitanju savremena sredstva komunikacije, bitno je osigurati i efikasnu regulaciju, pogotovo jer je u pitanju i upotreba frekventnog spektra kao ograničenog prirodnog resursa. Nema ničeg kontradiktornog u činjenici da je i društvima sa dugogodišnjom vladavinom zakona potreban određeni oblik regulacije medija. U isto vrijeme, bilo kakva regulacija medija podrazumijeva balansiranje na – često veoma tankoj – liniji između cenzure i legitimne regulacije. I pored toga, regulaciju emitovanja nikako

ne bi trebalo shvatiti kao oblik cenzure. Naprotiv, regulacija treba predstavljati pozitivan pristup ka uspostavi i podsticanju profesionalnih standarda u medijima u demokratskom društvu.

Koliko su ove slobode bitne ponekad shvatimo tek kada smo suočeni sa pokušajima uplitanja i nametanja kontrole od strane države. Nijedno društvo se ne može razvijati bez slobodnog izražavanja ideja i mišljenja, te objavljivanja i širenja istih. Političari bi se iz tog razloga trebali suzdržavati od neopravdanih napada na medije, koje vrše u namjeri da prikriju vlastitu nesposobnost i korumpiranost. Ovakvi napadi umanjuju efikasnost medija u informisanju i obrazovanju građana. Istovremeno, u vrijeme socijalnih i političkih nemira, pa čak i postojanja prijetnji po nacionalnu sigurnost, same države dolaze u iskušenje da ograniče ljudska prava i slobode pod krinkom zaštite sigurnosti i uvođenja javnog reda. Kao građani, dužni smo zaštititi slobodu izražavanja i medijske slobode, jer ćemo samo na taj način osigurati poštivanje i svih ostalih ljudskih prava i sloboda.

Mas-mediji, a posebno informativni mediji, imaju jasan položaj u društvu kada se radi o uspostavljanju i širenju zajedničkih kulturnih vrijednosti. Mediji imaju uticaj na ljudsko ponašanje, kao i na dobivanje opštih informacija, ali ne uvijek na očekivan ili željeni način. Mnogobrojni faktori mogu uticati na aktivnu demokratsku ulogu medija u društvu. Način na koji se mediji predstavljaju, fokusiraju ili daju glas različitim učesnicima ili događajima u društvu mogu dovesti do nenamjernog jačanja rasizma, umjesto borbe protiv te pojave. Medijsko izvještavanje je posebno osjetljivo pitanje kada se radi o etničkim, kulturnim i religijskim odnosima u našem društvu.

Pisana i usmena komunikacija koja sadržava predrasude u vezi sa etničkom i rasnom pripadnosti dovodi do pojave fenomena govora mržnje koji ima namjeru da degradira, zastraši ili podstiče nasilje protiv grupe ljudi na osnovu njihove rase, etničke, nacionalne i vjerske pripadnosti, seksualne orijentacije ili invaliditeta. Imajući to na umu, važno je da se prisjetimo osnovnih principa slobode izražavanja koji proklamuju da svi ljudi treba da imaju pravo da se izraze u pismenoj ili bilo kojoj drugoj formi izražavanja ličnog mišljenja ili kreativnosti. Osim mnogih međunarodnih dokumenata, pravo na slobodu izražavanja je također garantovano ustavima i zakonima u demokratskim zemljama, iako ti dokumenti predviđaju određena odstupanja kada se sloboda izražavanja može/mora ograničiti zbog mogućih štetnih posljedica na cijelo društvo, kao i zbog drugih garantovanih prava svakog pojedinca. Iz ovih

dokumenata jasno se vidi da je javni „govor mržnje” predmet zakonskih ograničenja (kako na domaćem, tako i na međunarodnom nivou) pošto promovira diskriminaciju, ugrožava ljudska prava i dostojanstvo drugih ljudi, posebno „ugroženih grupa” (rasne, nacionalne, vjerske, spolne ili druge manjine), i često poziva na nasilje, što ugrožava sigurnost i demokratske principe društva.

Međutim, postoji pitanje koliko daleko možemo ići sa organičavajućim mjerama protiv „govora mržnje”, istodobno ne ugrožavajući slobodu izražavanja kao jednog od osnovnih ljudskih prava. U ovoj situaciji su mediji od izuzetne važnosti, jer oni imaju neprocjenjiv značaj u transparentnom funkcionisanju države, uzimajući u obzir njihovu ulogu u otkrivanju takvih pojava i predstavljanju takvih problema u javnim debatama, dok s druge strane, mediji mogu biti direktno uključeni u širenje „govora mržnje”.

Sloboda govora je veoma problematičan koncept za mnoge nedemokratske sisteme, pošto je u modernom vremenu jaka kontrola pristupu informacijama od krucijalnog značaja za nedemokratske vlade i njihove sisteme kontrole i obezbjeđenja.

Ali, da li zaista možemo reći da se dnevno izvještavanje promijenilo u posljednjih deset godina?

Da bi se odgovorilo na ovo pitanje, važno je imati na umu šta mediji treba da poduzmu u ispitivanju antidemokratskih pokreta. Najvažnije etičko pravilo za medije je ono koje naglašava da uloga koju igraju mediji u društvu, i javno povjerenje u medije, zahtijeva tačno i sveobuhvatno medijsko pokrivanje i kritički pristup medija prema informativnim izvorima. Jedno od pravila, koje je od posebnog interesa u ovom kontekstu, jeste to da rasa, spol, nacionalnost, profesija, političko, vjersko ili seksualno opredjeljenje osobe ne bi trebalo biti izraženo kao nešto relevantno, a pogotovo ne da se koristi u negativnom smislu. Međutim, bez obzira što uvijek postoji opasnost pojednostavnjivanja ili stereotipnog predstavljanja rase ili etničkih odnosa u medijima, zbog toga je toliko važna uloga koju igraju reporteri i novinari u borbi protiv predrasuda. Mediji moraju osigurati da njihova djelatnost u cjelini širi fundamentalne principe demokratskih vlada i principe jednake vrijednosti svih ljudi, kao i slobodu i dostojanstvo pojedinca. Cilj medijske politike bi trebao biti podrška slobodi izražavanja, različitosti i nezavisnosti i mogućnosti pristupa mas-medijima, kao i borba protiv štetnih elemenata u mas-medijima. Vlade,

regulatori i sva relevantna tijela moraju aktivno raditi na osiguranju različitosti u medijima, što bi zauzvrat doprinijelo otvorenom monitoringu društva i, shodno tome, borbi protiv korupcije, nepravde i zloupotrebe vlasti. Posebno je važno imati slobodnu štampu i nezavisne radio i televizijske kuće, koje su sposobne da obrađuju pitanja koja se tiču nedemokratskih snaga u našem društvu i koje mogu upozoriti na nepravdu i razlike koje već postoje. Na taj način različite grupe u društvu mogu dobiti uvid u dešavanja drugih grupa, te tako povećati razumijevanje za život drugih ljudi.

Slobodni mediji su pretpostavka za postojanje demokratskog društva

Mnoge studije i istraživanja o ulozi medija u konfliktima u bivšoj Jugoslaviji pokazale su da su upravo mediji, služeći režimu, potpirivali ratne aktivnosti i mržnju. U knjizi *Kovanje rata*, Mark Thompson navodi da je „verbalno nasilje proizvelo fizičko” te da je rat počeo prvo u medijima. Italijanski novinar Paolo Ramirez takođe je u knjizi *Jedan masakr* napisao: „Rat je već 1988. bio prisutan u novinskim naslovima i člancima”. Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, mnogi članci su odražavali ideološku svijest zasnovanu na izvršavanju političkih planova, a ne na profesionalizmu i objektivnosti. Činjenice su se u ovim člancima interpretirale na veoma domišljat način, uz proizvoljne konstrukcije koje su išle na ruku političkim interesima. Iako su mediji, bez sumnje, odigrali jednu od najbitnijih i najprljavijih uloga u konfliktima u regiji bivše Jugoslavije, oni su bili samo jedan od instrumenata u rukama politike, pod njenim manjim ili većim uticajem. Nema sumnje da primarnu krivicu snose upravo političari.

Posljedica rata je bitan faktor kojeg odmah dovodimo u vezu sa slobodom izražavanja. Ne smijemo zaboraviti ni da su ograničenja slobode govora iz prethodnog režima također morala biti prevaziđena. Uz to, mediji – kao i društvo u cjelini – morali su naučiti da koriste tek stečenu slobodu izražavanja, koja je do tada bila sredstvom širenja mržnje i potpirivanja nasilja, ili - u najmanju ruku - sredstvom nanošenja klevete i uvrede.

U Bosni i Hercegovini, međutim, tokom posljednje dekade 20. vijeka, mediji su, kao posljedica društvenih dešavanja, bili podložni uticaju političkih i finansijskih centara moći koji su se služili različitim pritiscima kako bi nametnuli vlastite interese. Nezavisnost medija, koji bi trebali služiti javnom interesu, samim tim je postala vrlo upitna. Svrha novinarstva da događaj predstavi na tačan, istinit,

izbalansiran i nepristrasan način postala je upitna s obzirom da su politički centri odlučivanja bili glavni faktori u oblikovanju uredničke politike kod velike većine medija. Budući da se mediji obraćaju javnosti i da je broj ljudi koji primaju informacije od tih medija velik, nivo odgovornosti medija je proporcionalan njihovom uticaju. Opasni stereotipi koji su dominirali državnim medijima u BiH od početka krize značajno su doprinijeli razvoju netolerancije i, potencirajući osjećaj nacionalne i vjerske različitosti, uticali na vrijednosti kod ljudi. Kodeksi pravilnog ponašanja novinara i principi novinarske etike bili su ugroženi samom činjenicom da su mediji bili u službi politike, u rukama egzekutora političke volje, te ovisni o njihovoj finansijskoj podršci. Uz nedostatak preciznije definisanog novinarskog kodeksa te principa etike i profesionalnosti, medijima je također nedostajala humanistička crta koja je karakteristična za medije nastale u demokratskim sistemima.

Poređenjem medijskog izvještavanja radio-televizijskih stanica u ratnom i postratnom periodu aktuelizira se pitanje uticaja i uloge medija u tranzicijskom društvu kakvo je naše. Po pravu naslijeđenom iz prethodnog političkog sistema, mediji u Bosni i Hercegovini postaju, i u politički izmijenjenim društvenim okolnostima (tzv. tranziciji), produžena ruka režima. Budući da je politička volja dominirala društvenom scenom, ona je bila dominantna i u medijima, čak i u privatnim medijima. Cilj novinarstva da se događaj prikaže tačno, istinito, uravnoteženo i nepristrasno, doveden je u pitanje time što su centri političkog odlučivanja bili glavni faktor u kreiranju uređivačke koncepcije u većini medija. Ako pretpostavimo da mas-mediji veoma utiču na stavove ljudi i njihove vrijednosne orijentacije, da suštinski utiču na stvaranje društvene klime, onda je njihov učinak u proteklom periodu bio veoma značajan. Upravo zbog toga ne smijemo zanemariti njihov uticaj u sadašnjem poretku u društvu, u kontekstu doživljavanja političke i socijalne zbilje.

Naglašavanjem određenih političkih problema i dirigovanom procjenom političkih pitanja mediji su doprinosili željenom političkom uticaju na građane. Mehanizmom selekcije samo određenih aspekata događaja, nekorektnim tumačenjima na lingvističkom i semantičkom nivou, uspijevali su se ostvariti maksimalno isprogramirani medijski efekti. Čini se da se u tom smislu prilagođava i današnja retorika u medijima, što je u procesu stvaranja demokratskog društva krajnje neprihvatljivo.

Ovakav odraz medija dolazi kao posljedica tranzicijske prakse, koja podrazumijeva preuzimanje samostalnije uloge subjekta političke komunikacije.

Iako u većini slučajeva siromašni i krhki da bi stekli protivtežu na tržištu koje bi moglo da im omogući da ostvare ulogu samostalnijeg subjekta političke komunikacije, mediji svojom moći stvaraju koncepciju o postojanju građanske, političke javnosti i javnog mnjenja istovremeno provodeći manifestaciju krize političkog života u državi. Mediji su postali institucije koje se bore za svoju egzistenciju, čiji ekonomski položaj zavisi od sponzora, reklama i oglasa.

Mediji u tranzicijskim društvima egzistiraju u vrlo ambivalentnoj poziciji, jer je riječ o društvu u kojem ostale institucije ne obavljaju svoje poslove i koje nije valjano pravno uređeno. Zbog toga dolazi do pogrešnih očekivanja koja, ako se ne ispune, stvaraju loš ugled medija u javnosti. Nije zadatak medija da diskriminišu kompromitujućeg političara na izborima, ako mu izlazak na izbore nije spriječen tamo gdje treba - odlukama institucija i izbornih komisija. Isto tako, nije lako medijima ni da bojkotuju političke lidere i stranke koji promovišu opasne političke programe i ciljeve, ako ih podržava milion birača. Jer, oni tada rizikuju da ostanu bez milion čitalaca, slušalaca, gledalaca.

Ukoliko se radi o političkom ekstremizmu rizičnom za demokratski poredak, njega u uređenom društvu eliminišu zakoni i sudovi. Nije zadatak medija da se bore protiv korupcije u strankama i organima vlasti, jer i o tome treba da postoje propisi - o finansiranju stranaka, o sukobu interesa, o dostupnosti informacija, itd. Nije normalno da jedino novinari vode istragu pokušavajući da rasvijetle spregu mafije i politike, da se usuđuju da rasvijetle na primjer ubistva javnih službenika i „biznismena”, ako to ne mogu da urade policija i druge službe gonjenja. Dakle, mnogo je anomalija u političkom životu koje se poturaju medijima i kojima se ne staje na put pravom, javnom kontrolom, i politikom.

U ovakvim okolnostima, mediji su stavljeni pred dilemu o tome kako da odrede sopstvenu društvenu ulogu i angažman. Pred njima je iskušenje: objaviti malu, dostupnu istinu ili neprovjerenu senzaciju. Primamljiv je „izazov” senzacionalizma, jer taj obrazac u novinarstvu donosi novac. Mora se priznati da i mediji vole kada je neko iz svijeta političara na određen, da ne kažem, negativan način interesantan medijima i ponaša se tako - što je neko bizarniji i prostiji u svom činjenju, to sutra može bolje da se proda na medijskom tržištu. Tako nastaje odnos medija i politike, u kojem mediji mogu da, zarad sopstvenih interesa, zloupotrebljavaju aktere politike u javnom komuniciranju, gdje dolazimo do pitanja slobode izražavanja. Način na koji će se praktičirati prava i slobode mišljenja i izražavanja zavisi od regulatornog okvira, samih medija i pogotovo novinara

Veliki broj elektronskih i štampanih medija u Bosni i Hercegovini su još uvijek etnički podijeljeni i izvještaji, o različitim pitanjima i događajima– ili o istim pitanjima i događajima– napisani su potpuno različito. Što se tiče širenja etnički uvredljivih informacija i prisutnosti stigmatičnog ili uvredljivog izvještavanja o određenoj etničkoj ili vjerskoj grupi, situacija je uveliko poboljšana u elektronskim medijima zadnjih godina, zbog prisustva regulacije, koregulacije i samoregulacije.

Nažalost, u zadnje vrijeme rastući trend netolerantnog izvještavanja, neizbalansiranog informisanja, sveprisutnijih scena nasilja bez poštivanja digniteta žrtava i njihovih porodica, emocionalno obojenih priloga i izvještaja novinara širom Bosne i Hercegovine i sl., daje razlog za istinsku zabrinutost.

Zbog zamke propagandno-huškačkog izvještavanja, od medija i novinara se prvenstveno očekuje da pristupe izvještavanju u skladu sa standardima profesije koju obavljaju. Međutim, postavlja se pitanje u kojoj mjeri mediji, služeći objektivnosti i profesionalizmu kao imperativu svoje profesije, danas prihvataju nenaglašenu ulogu „provodnika” informacija sudeći o događajima, kako bi izbjegli zamke usmjerene retorike u cilju postizanja isprogramiranih medijskih efekata.

Politizacija javne komunikacije

Politička komunikacija nastaje u naponskom polju između vlasti i političke javnosti, odnosno između političkog polja i civilnog sektora društva. Političku javnost treba shvatiti kao oblik grupisanja kritički nastrojenih i komunikaciono aktivnih pojedinaca i grupa. Oni rezonuju o stvarima politike, procjenjuju javno prezentirane interese i učestvuju u raspravama povodom traženja zajedničke mjere prihvatljivosti konkurentnih interesa, koja u datom istorijskom trenutku i pod datim okolnostima može da predstavlja „opšti interes”.

Veoma pojednostavljeno govoreći, u procesu političke komunikacije uvijek učestvuju tri strane: akteri vlasti, mediji i građani, odnosno politička javnost. Step en njihove uključenosti u političko komuniciranje, a time i domašaj uticaja, predodređuje stvarna raspodjela društvene moći između pomenutih aktera. Ona nije ravnomjerna.

S obzirom da za veliku većinu stanovništva politika u svojoj kompleksnosti, ipak, ostaje iza kulise, javnost jednostavno u velikoj mjeri prihvata onu predstavu politike koja se orijentiše prema medijskim zakonima u formi rituala, stereotipa, simbola i uvriježenog šematskog razmišljanja kao opštu predstavu „političke stvarnosti”: Dok insceniranje politike za publiku postaje politička realnost, političko djelovanje „iza scene” uglavnom ostaje nezapaženo. Zbog toga mediji u intermedijarnom sistemu imaju jako važnu ulogu.

Komunikacioni je čin, na primjer, izražavanje pojedinačnih volja ubacivanjem listića u izborne kutije; komuniciranje je takođe parlamentarna debata kada „predstavnici naroda” komuniciraju da bi se napravio zakon ili donijela politička odluka; kongresi, mitinzi, demonstracije i manifestacije stranaka, sindikata ili društvenih pokreta takođe su oblici političkog komuniciranja. Konačno, komunikacija je u srži politike kada se pokušava da se neizbježni konflikt interesa razriješi na miran način, a to znači razgovorom, pregovorom ili dogovorom.

Ako se rješenje traži ili nameće silom, istovremeno su derogirani i politika i komuniciranje, pa bi se moglo reći da tamo gdje prestaje politička komunikacija počinju rat ili pobuna. To smo, uostalom, imali priliku da doživimo mnogo puta u protekloj deceniji. Tadašnja situacija u medijima predstavljala je dobar primjer besramne i sveobuhvatne manipulacije javnosti i medija od strane vlasti i dominantnih političkih krugova, i kada se govori o tom periodu, mediji se pominju u svjetlu implicitne ideje da se smatraju jedinim i „dežurnim” krivcem za očigledne slabosti političke komunikacije. Ovo dolazi kao posljedica naizgled ravnodušnog pristanka na instrumentalizaciju od strane političkih aktera.

Činjenica je da su mediji posrednici između elite na vlasti i javnosti (građana). Ako počemo od pretpostavke da mediji moraju postati ogledalo sredinā kojima se obraćaju i u kojima postoje, forum gdje će svaka zajednica ili grupacija unutar tog društva prepoznati sebe, forum gdje će se mnogobrojne opcije, viđenja i argumenti ravnopravno sučeljavati - dakle, da bi mediji dobili takvu ulogu u novoformiranim državama i novouspostavljenim demokratijama - treba najprije da postoji politička volja da se takva uloga medija podstiče. Političari moraju da shvate da mediji ne postoje da bi služili njima, već građanima.

Mediji imaju obavezu da prezentuju tačne, kompletne, izbalansirane i nepristrasne informacije. Odgovorno novinarstvo, dakle, proističe iz slobode

novinarstva i ono je neophodno da bi se sloboda očuvala i njegovala. Ipak, odgovorno novinarstvo je veoma često meta direktnih ili indirektnih uticaja. Komercijalni interesi, organizacioni, personalni i logistički limiti unutar samih medija, spoljni pritisci državnih institucija, nevladinih organizacija i lobi grupa, prohtjevi korisnika vijesti i publike - svi ti uticaji predstavljaju jedno teško breme za odgovorno novinarstvo.

To breme postaje najteže u kriznim situacijama - ratovima, vanrednim stanjima, prevratima, atentatima, terorističkim napadima, demonstracijama, prirodnim katastrofama - kada pritisci i uticaji postaju najsnažniji. U tim situacijama, mnogi akteri u društvu žele preuzeti kontrolu nad protokom informacija, ili jednostavno ostvariti najveći uticaj, te time direktno ugrožavaju odgovorno novinarstvo. Naravno, u kriznim situacijama, odgovorno novinarstvo dobija najveću moguću važnost. Kako zaštititi javni interes, a ne postati marioneta državnih organa ili nekih drugih institucija ili organizacija - najčešći je izazov u ovim situacijama. Propaganda, dezinformacije, pristrasnost, huškanje, nedostupnost informacija i logističke podrške, nedovoljno ljudstvo, konkurencija, bespoštedan pritisak vremena i prostora, postaju vrsta napada na odgovorno, i samim tim slobodno novinarstvo

Kako podržati jačanje jedne zrele, odgovorne građanske javnosti, a potom i slobodnih i ekonomski održivih medija, kao dva nedostajuća, odnosno slaba činioca u političkoj komunikaciji? Fokus istraživačke pažnje do sada je uglavnom bio na medijima i vodio je ka uvjerenju da su oni pozvani da iscijele sve njene deficite i anomalije. Međutim, iako aktivni sudionici u društvenim procesima, visoko odgovorni za njihovo usmjeravanje u određenim pravcima, mas-mediji ne mogu biti jedini krivci za pogubne pojave u političkom životu, koje se očitavaju kao zadržta politička svijest, sukob bez tolerancije i odsustvo dijaloga.

S druge strane, novinari moraju imati više samopouzdanja, a i samopoštovanja, i okrenuti se samoregulaciji i svojoj pravoj ulozi. Naravno da će uvijek biti medija, kao i u najdemokratskijim društvima, koji će biti glasila netolerancije, i to je jedna od cijena slobodnog izražavanja, slobode štampe i pluralizma stavova. U demokratskom društvu postoji potreba ne samo za slobodnim već i za efikasnim, vjerodostojnim, odgovornim informacijama. Da bi odgovorilo na te prohtjeve, novinarstvo mora preuzeti svoju odgovornost prema društvu u cjelini.

NAPOMENA: Mišljenja iznesena u ovom članku pripadaju samo autoru i ne treba ih shvatiti i kao stav Regulatorne agencije za komunikacije RAK u Bosni i Hercegovini.

Mediji u sistemu društvenog integriteta

Srđan Blagovčanin

„Bez informacija nema javne odgovornosti. Informacija predstavlja moć i što više ljudi posjeduje informacije, to je i moć bolje raspoređena. Slobodan pristup informacijama od strane javnosti je osnova sistema društvenog integriteta. Ako pristup informacijama ne postoji, organizacije demokratske vlasti neće raditi kao što bi trebalo, ljudi neće biti u mogućnosti da ostvare svoja prava, a ponekad neće ni znati da su im prava narušena. Glavno sredstvo kojim se informacije prenose javnosti su nezavisni i slobodni mediji.”

Jeremy Pope

Mediji u postkonfliktnom periodu

Uticaj medija u savremenim društvima na formiranje javnog mnjenja je bez sumnje opredjeljujući i presudan. Stoga, najznačajniji dokumenti koji regulišu oblast ljudskih prava obuhvataju pravo na informisanje, slobodu izražavanja i pristup informacijama, tretirajući ih kao fundamentalna ljudska prava. Nezavisni i objektivni mediji čine jedan od stubova demokratskih društava, kao odlučujući filter između stvarnosti i njene percepcije u javnosti.

Angažman međunarodne zajednice u postkonfliktnoj BiH na uspostavljanju mira i izgradnji države, bez presedana po svom opsegu u savremenoj istoriji, nije zaobišao ni stvaranje pretpostavki za razvoj medija. Doprinos međunarodne zajednice razvoju medija nije se ogledao samo u podršci, zasluge joj pripadaju i za uspostavljanje demokratskog zakonskog okvira, uvođenje profesionalnih standarda i njihovo provođenje.

Ustrojstvo medija na najboljim zakonskim osnovama razvijenih demokratija jeste prvi korak koji je u BiH okončan, a sada ostaje, čini se, onaj znatno teži a to je njegova primjena i inkorporiranje u praksu. Sloboda medija garantovana je Ustavom, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (koja se u BiH primjenjuje direktno), i Zakonom o komunikacijama. Zahvaljujući upravo angažmanu međunarodne zajednice, koji je dosegao i do nametanja zakonskih rješenja, BiH je prva od svih zemalja bivše Jugoslavije usvojila i zakone o

slobodi pristupa informacijama; revolucionarne po principu koji su uveli- da je svaka informacija u posjedu javnih organa javno dobro i kao takva dostupna je svim građanima. Takođe, vrlo važan korak u razvoju medija bila je i dekriminalizacija klevete.

Ono što će svakako biti prepreka na tom putu jeste nepostojanje tradicije nezavisnog i istraživačkog novinarstva na ovim prostorima. Prošla decenija, obilježena ratnim sukobima na ovim prostorima, predstavlja jedno od najmračnijih poglavlja u istoriji razvoja medija. Izopačenost i ratno-huškačka retorika, koja je obilježila djelovanje medija, ostaće trajan primjer kako mediji mogu biti zloupotrijebljeni i instrumentalizovani od strane vladajućih elita da rade direktno u korist štete građana, a zarad imaginarnih viših ciljeva nametnutih od nacionalističkih oligarhija koje su imale, ili još uvijek imaju, monopol na nacionalne interese.

Ipak, prema istraživanjima javnog mnjenja koja je sproveo Transparency International Bosna i Hercegovina³², mediji i nevladin sektor se nalaze na samom vrhu liste kada je povjerenje građana u pitanju. To svakako pokazuje da su i mediji u postratnom periodu zabilježili značajan napredak i predstavlja dobru pretpostavku za dalji razvoj. Komparativne analize zakonskog okvira za funkcionisanje medija i slobode govora uopšte pokazuju nesumnjivu superiornost domaćeg zakonodavstva, što potvrđuju indeksi i ocjene stanja medija relevantnih istraživačkih organizacija.

Funkcija medija u stvaranju i očuvanju demokratske i odgovorne vlade

„Danas je opšteprihvaćeno da moderan sistem vlasti podrazumijeva odgovornost. Bez toga nijedan sistem ne može funkcionisati na način koji bi promovisao javni interes, umjesto privatnih interesa onih koji imaju kontrolu. U suštini, cilj zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji je da se udalje od sistema koji je u biti zasnovan na hijerarhiji, u kome autokratska vladajuća elita izdaje

---

³² *Studija percepcije korupcije*, 2004, Transparency International BiH, Banja Luka/Sarajevo

naređenja koja oni na dnu hijerarhije, u većoj ili manjoj mjeri, sprovode. Ovaj pristup zastupa stanovište da se treba kretati ka sistemu 'horizontalne odgovornosti' u kojoj je moć raspoređena, gdje niko nema monopol i gdje svako odgovara za svoje postupke (pojedinačno). Bez informacija nema javne odgovornosti. Informacija predstavlja moć, i što više ljudi posjeduje informacije, to je i moć bolje raspoređena."³³

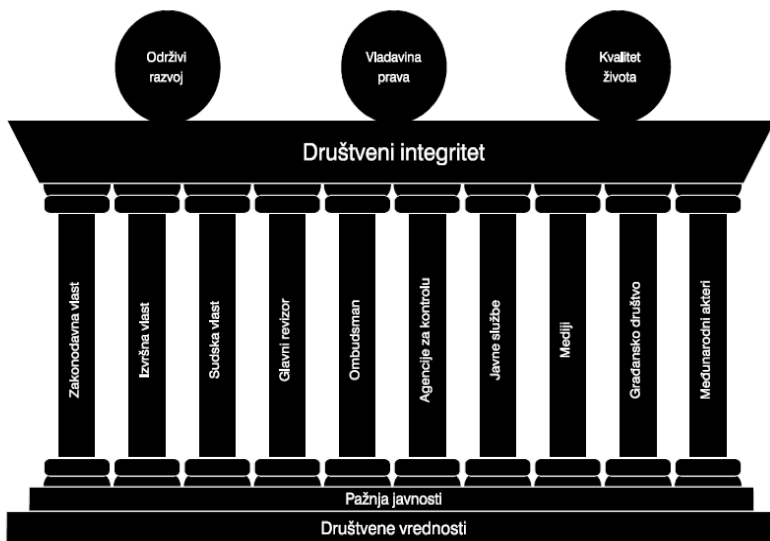
Kada se takvi mehanizmi odgovornosti stvaraju kao dio društvenog napora da se smanji korupcija, oni onda predstavljaju „sistem” integriteta. Ovaj sistem težā i protivtežā (checks and balances) stvoren je s namjerom da se rasporedi odgovornost između različitih organa i grana vlasti. To podrazumijeva odgovornost, transparentnost, prevenciju i kažnjavanje. Krajnji cilj uspostavljanja sistema društvenog integriteta je da se korupcija učini „visokorizičnim poduhvatom sa malom koristi”. Sistem nacionalnog integriteta obuhvata ključne institucije, sektore ili određene aktivnosti (stubove) koji doprinose integritetu, transparentnosti i odgovornosti u društvu. Kada ispravno funkcioniše, NIS se bori protiv korupcije u okviru šire kampanje protiv zloupotrebe ovlaštenja, nesavjesnog rada u službi i pronevjere u svim pojavnim oblicima. Jačanjem NIS promoviše se bolja vladavina u svim aspektima društva.³⁴ „Sistem društvenog integriteta TI predstavljen radi lakšeg shvatanja kao grčki hram, čiji krov - društveni integritet - podupire niz stubova od kojih je svaki poseban dio sistema društvenog integriteta. Na jednoj strani hrama nalaze se institucionalni stubovi: sudska vlast, parlament, glavni revizor, ombudsman, slobodni mediji, građansko društvo i sl. S druge strane, stubovi predstavljaju osnovna sredstva koja institucije treba da imaju na raspolaganju kako bi bile djelotvorne. Na primjer, mediji treba da uživaju slobodu govora, a građansko društvo da ima pravni okvir u kome bi se organizovalo i sprovodilo svoje aktivnosti. Tri kugle leže na ravnom krovu: 'kvalitet života', 'vladavina prava' i 'održivi razvoj'. Oni su predstavljeni kao kugle da bi se istaklo koliko je važno da krov ostane ravan, da se ove tri kugle i vrijednosti koje one predstavljaju ne bi otkotrljale i pale. Sam 'hram' je sagrađen i održava se na osnovama koje uključuju pažnju javnosti i društvene vrijednosti. Ukoliko je pažnja javnosti povećana, a vrijednosti čvrste, one će biti dobra osnova 'stubovima' koji na

---

³³ *Antikorupcijski priručnik: Suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparency International, OSCE, Beograd, 2004.

³⁴ *Studija sistema nacionalnog integriteta*, Transparency International BiH, Banja Luka, 2007.

njima počivaju i dodatno će ih ojačati. S druge strane, ako je javnost malodušna i nezainteresovana, ili ako su vrijednosti slabe, onda će i osnova biti slaba. 'Stubovi' će biti šuplji i nekorisni, a nedostajće im i nužna potpora da bi mogli da podržavaju društveni integritet. 'Stubovi' su međusobno zavisni, ali mogu biti različite čvrstine. Ukoliko jedan 'stub' oslabi, povećan pritisak se prenosi na jedan ili više drugih stubova. Ukoliko više njih oslabi, krov koji podupiru će se bezuslovno nakriviti tako da će se 'kugle održivog razvoja', 'vladavine prava' i 'kvaliteta života' otkotrljati i razbiti, a cjelokupna građevina će se srušiti u haosu."³⁵

³⁵ *Antikorupcijski priručnik: Suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparency International, OSCE, Beograd 2004.

Funkcija medija u stvaranju i očuvanju demokratske i odgovorne vlade je, bez sumnje, višestruka, od podizanja svijesti građana pa do ukazivanja na pojedinačne primjere i slučajeve zloupotrebe povjerene moći u cilju sticanja lične koristi.

„Čak i vlade koje informacije o svom radu redovno i u potpunosti objavljuju, mogu nezapaženo provesti ilegalne aktivnosti, ako niko ne pokušava analizirati dostupne informacije ili ako se analitičari ili mediji ustručavaju da o tome javno govore. Ako je cilj vršiti efektivan pritisak na vladu da radi u javnom interesu, onda je uloga medija i organizacija civilnog društva vrlo važna. [...] Ako vlada, zvaničnici ili njihove pristalice zastrašuju ili uznemiravaju one koji iznose javne kritike na rad vlade, onda su formalne strukture odgovornosti bez ikakvog značaja. Mediji mogu omogućiti javnu diskusiju o ključnim društvenim temama, ako su u privatnom vlasništvu i ako nisu sputani strahom od odmazde. Čak i u nedemokratskim režimima vlasti su osjetljive prema javnom mnjenju ako žele izbjeći građanske proteste.”³⁶

„Javna sfera kao prostor između civilnog društva i države, u kojem je kritička javna diskusija o pitanjima od opšteg interesa institucionalno garantovana.”³⁷

„Sastavljena je od različitih institucija koje omogućavaju prostor za diskusiju, analiziranje, kritiku i debatu o postojećem društvenom poretku.[...] Za postojanje javne sfere neophodno je postojanje različitih i pluralističkih izvora informacija i komunikacija kako bi građani mogli fokusirati svoju pažnju na pitanja od javnog interesa, a koja oblikuju njihove živote. To iziskuje da građani nisu isključivo primaoci informacija, već da su aktivno uključeni u kreiranje javnih politika. Bez ikakve sumnje, za postojanje istinske javne sfere, u prostoru koji ona zauzima, ne može postojati dominacija bilo koje institucije ili grupe.”³⁸

---

³⁶ Susan Rose – Ackerman, *Corruption and Government, Causes, Consequences and reform*, Cambridge University Press, 1999; prev.aut

³⁷ J. Habermas *The Structural Transformation of the Public sphere*, Polity press, Oxford 1989; prev.aut

³⁸ P.Wilkin *The Political Economy of Global Communications*, Pluto press, London 2001; prev.aut

Mediji i korupcija

Dominacija države nad svim aspektima društvenog života, impregnirana socijalističkom ideologijom (koja je karakterisala prethodni sistem) poslije implozije, odnosno potpunog urušavanja strukture tog sistema, zamijenjena je ništa manjom dominacijom države, ali sa bitno izmijenjenom ideološkom matricom – etnacionalnom. Takva dominacija države nad društvom postaje još više upitna u situacijama radikalnog kvarenja vlasti i vladavine kleptokratskih režima, odnosno potpunog zarobljavanja države od strane odmetnutih oligarhija i kvazipolitičkih elita.

Šta označava termin **zarobljena država**? Fenomen zarobljene države označava odmetnutost vladajućih struktura od građana i podređivanje državnih, odnosno javnih interesa, interesima moćnih oligarhija i pojedinaca. Glavna karakteristika zarobljene države jeste nesposobnost vlade da samostalno artikuliše i implementira politiku u opštem javnom interesu, zbog nedovoljnih institucionalnih kapaciteta države i snažnih partikularnih interesa moćnih oligarhija. U stvari radi se o pojavi da moćne finansijske oligarhije, koje vrlo često finansijsku moć crpe iz kriminalnih poslova, kupuju poslanike, političare, a nerijetko i čitave političke partije kako bi donosili zakone, kreirali i provodili politiku koja je u njihovom interesu. Razlika između zarobljene države i tzv. administrativne korupcije je u činjenici da se administrativna korupcija koristi kao način da se izbjegnu ili zaobiđu pravila igre; kroz zarobljavanje države oligarhije nameću vlastita pravila igre.

Predsjednik Putin je primivši prije nekoliko godina 21-og vodećeg ruskog biznismena, koji su mu izložili svoje primedbe na funkcionisanje države, rekao sljedeće: „Želio bih da vam skrenem pažnju da ste vi svojim uticajem preko političkih i kvazipolitičkih struktura koje su pod vašom kontrolom, stvorili državu ovakvu kakva jeste. Stoga nemojte kriviti ogledalo!”

Prema nalazima nedavno objavljenog istraživanja Svjetske banke *Antikorupcija u tranziciji – Ko uspjeva i zašto*³⁹ kojim je obuhvaćeno 26 tranzicionih zemalja, 5

---

³⁹ *Anticorruption in Transition 3*, Authori: Anderson, James H.; Gray, Cheryl W. Worldbank, 2006.

zemalja Zapadne Evrope i Tursku, BiH je ocijenjena kao država u kojoj je najviše izražen efekat zarobljene države (state captured).

Ako fenomen zarobljene države posmatramo kao zatvoren krug, uticaji moćnih oligarhija na političke elite se manifestuju u donošenju zakona koji su u njihovom interesu. Administrativnom korupcijom i političkim uticajem onemogućene su agencije za provođenje zakona da sankcionišu ilegalne aktivnosti. Politički uticaj na pravosuđe sprečava procesuiranje velikih slučajeva korupcije, a sa medijima se krug zatvara jer su oni ti koji služe za anesteziiranje javnosti, odnosno predstavljanje potpuno iskrivljene liste društvenih prioriteta.

Prihvatanjem prakse zapadnih liberalnih demokratija u BiH, rizici od neprimjerenog uticaja vlasti na medije migrirali su iz sfere direktnog političkog uticaja u sferu indirektnog ekonomskog pritiska (koji je podjednako efikasan). Iako se radi o suštinski različitim načinima neprimjerenog uticaja na slobodu i nezavisnost medija, ipak, radi se o različitim načinima za postizanje istog cilja.

Komercijalni mediji, nalazeći se u procijepu između manipulativnog i kritičkog odnosa prema stvarnosti, daleko više koriste ako se opredijele za manipulaciju kao koncept svoga rada. Podređivanje vladajućim oligarhijama donosi materijalnu stabilnost, jer država ima ogroman uticaj u ekonomiji. Jako veliki broj preduzeća je u državnom vlasništvu, ali je i veliki broj privatnih kompanija u vrlo bliskom odnosu sa vladajućim elitama. To praktično znači da uklapanje u zahtijevanu matricu osigurava sredstva na transparentan način od vladajuće strukture i njima bliskih krugova. Izbor kritičkog odnosa znači ujedno uskraćivanje najvećeg dijela prihoda od marketinga državnih kompanija, ili privatnih kompanija bliskih vlastima, i izlaganje stalnim traženjima najsitnijih nepravilnosti od strane kontrolnih državnih organa, pa na kraju izlaganje riziku čak i fizičkog integriteta.

Vladajuće strukture imaju još nekoliko vrlo efikasnih načina kontrole ili uticaja na medije kao što su omogućavanje neplaćanja poreskih i drugih obaveza državi, ili kroz direktne transfere sredstava urednicima i/ili novinarima.

Pored toga može se konstatovati da su mediji u BiH jasno etnički prepoznatljivi, iako, u suštini, vođeni privatnim interesom; da bi bili samoodrživi ili profitabilni moraju biti politički pragmatični i etnonacionalno profilisani. Duboka podijeljenost bosanskohercegovačkog društva i nepostojanje bazičnog

konsenzusa jasno se manifestuje i na medijskoj slici, što znači da mediji svoju publiku imaju najčešće u okviru samo jedne etničke grupe.

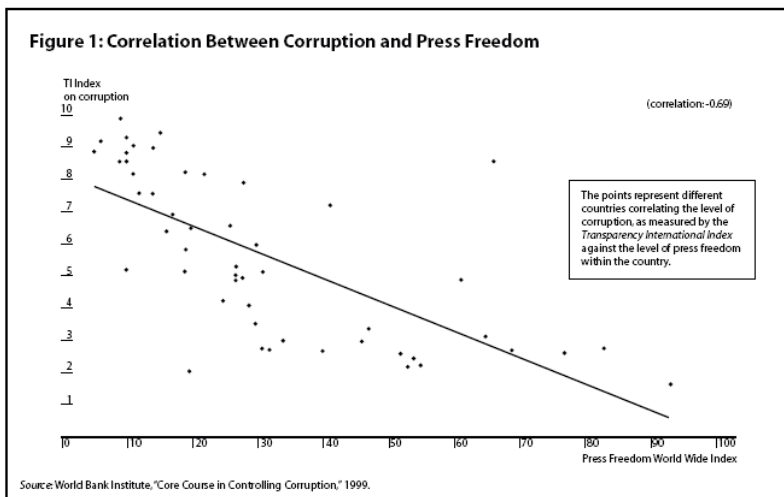
Kada su u pitanju javni emiteri možemo govoriti o drugoj vrsti problema, a koji se svodi na, veće ili manje, prisustvo autocenzure. Autocenzura se pojavljuje u smislu da novinari ili urednici zaobilaze, ili ne predstavljaju na odgovarajući način, ili ne posvećuju pažnju koju zaslužuju „osjetljive teme” kao što su velike korupcionaške afere, sprega vrha vlasti sa organizovanim kriminalom i sl. Ponašajući se pragmatično, a zbog bojazni da bi im mogao biti ugrožen posao ili čak i fizički integritet, samocenzurisane novinari gledaju kao način da ih vlasti ili moćni lobiji prepoznaju kao kooperativne, te na taj način sebi obezbijede pozicije i materijalnu korist.

U postkonfliktnom tranzicionom periodu medijski pejzaž je obogatila pojava fenomena medijskih tajkuna, čije se porijeklo imovine gubi u maglovitom periodu ratnih i postratnih godina. Mada postoje primjeri da su snažnu podršku u nastajanju njihovih imperija imala i donatorska sredstva međunarodne zajednice.

Pojava ovog fenomena zanimljiva je i iz ugla drugih aspekata, osim krivično-pravnog. U prvom redu, zajednička karakteristika medijskih tajkuna je prepletenost uređivačke politike ovih medija isključivo s privatnim interesima vlasnika, jer stečeno bogatstvo je tajkunima i omogućilo autonomno kreiranje i sprovođenje vlastitih interesa bez političkog pokroviteljstva vladajućih struktura. Svoju moć medijske imperije demonstrirale su bezbroj puta otvorenim javnim linčom svakog onog koga smatraju za potencijalnog neprijatelja, bez obzira na kojoj se funkciji nalazio. Medijski tajkuni neskriveno iskazuju svoje aspiracije da utiču na donošenje ključnih odluka u zemlji. Svoju moć i uticaj ovi medijski tajkuni su, u nekim slučajevima, zloupotrebljavali za iznude i reketiranje. Serijama tekstova iznosili su istinite ili neistinite informacije o pojedincima, sve dotle dok se firma ili pojedinac ne bi povinovao i isplatio zahtijevana sredstva u formi reklame (ili na neki drugi način).

Iako BiH u komparativnim istraživanjima slobode medija bilježi vrlo dobar rezultat, čak bolji od zemalja regiona i pojedinih razvijenih zapadnih demokratija, s druge strane pozicija BiH na CPI u 2007. i dalje je svrstava među najkorumpiranije zemlje Evrope, sa ocjenom 3,3 dijeli 84. do 93. mjesto koje karakteriše sistemska korupcija.

Na grafikonu je prikazana korelacija između stepena percipirane korupcije u zemlji, prema *Globalnom indeksu percipcije* korupcije Transparency International (*Corruption Perception Index - CPI*) i *Svjetskog indeksa slobode štampe* (*Press Freedom World Wide Index*) na kojem BiH 2007. bilježi 34 mjesto.⁴⁰ Što je pozicija na CPI neke zemlje bolja, odnosno percipirani stepen korupcije na nižem nivou, to je i pozicija zemlje na indeksu slobode štampe bolja, odnosno sloboda štampe u zemlji zastupljenija.

Stoga, da bismo dobili stvarnu sliku stanja u zemlji moramo u razmatranje uključiti i varijablu vladavine prava, što pozitivne ocjene komparativnih indeksa slobode štampe u velikoj mjeri relativizuje. Kako bi mediji mogli ispunjavati osnovne funkcije i igrati odgovarajuću ulogu u antikorupcionim nastojanjima,

40 *Worldwide Press Freedom Index 2007* - http://www.rsf.org/article.php3?id_article=24025, na dan 12.09.2007.

neophodno je postojanje elementarne vladavine prava u zemlji. Vladavina prava se, dakle, može smatrati osnovnim preduslovom za funkcionisanje medija i ostvarivanje svrhe njihovog postojanja; u prvom redu, zaštite novinara i svakako primjenjivanja svih standarda koji su postali sastavni dio BiH zakonodavstva. Vrlo važnu ulogu u konceptu nezavisnosti i slobode medija ima pravosuđe. Nezavisno pravosuđe je „sluga” slobodne štampe. Bez nezavisnog pravosuđa ideal slobode medija je prilično iluzoran.⁴¹ Prema istraživanju Fonda Otvoreno društvo (FOD): *Panel eksperata o razvijenosti demokratije u BiH iz 2006. godine*, sprovedenog među 100 eksperata iz raznih oblasti, 77% smatra da je vladavina prava malo ili nimalo prisutna na teritoriji zemlje.⁴² S druge strane, istraživanje Svjetske banke *Indikatori upravljanja* pokazuje da u BiH postoji izvjesni uzlazni trend po pitanju vladavine prava, iako BiH i dalje bilježi vrlo nisku ocjenu i zauzima najniže pozicije, čak i u regionalnim poređenjima.⁴³

Da je situacija daleko od idealne slikovito je pokazao nedavni slučaj otvorene i javne prijetnje fizičkom likvidacijom novinaru od strane zaštitnika ljudskih prava – ombudsmena BiH. Primjera ovakvog ponašanja ima mnogo, od ispoljavanja otvorenog vrijeđanja i govora mržnje do fizičkog istjerivanja nepodobnih novinara sa zvaničnih pres-konferencija državnih institucija. U ovoj praksi se, posebno u posljednje vrijeme, istakao predsjednik Vlade RS. S druge strane, ovakav odnos državnih institucija prema novinarima praćen je i potpunim odsustvom solidarnosti među samim novinarima.

Vrlo važan faktor za razvoj medija je sposobnost državnih institucija da kreiraju i sprovedu planirane politike – institucionalni kapacitet, koji je i dalje na vrlo niskom nivou.

Zaostajanje BiH u razvojnim, ekonomskim i socijalnim parametrima za drugim zemljama, čak i onim iz najbližeg regiona, svoj odraz svakako ima i u ograničavanju funkcije i uloge medija. U siromašnim zemljama sa visokim stepenom nepismenosti mediji mogu igrati vrlo ograničenu ulogu. Većina stanovništva je na niskom stepenu obrazovanja i kao takva ima vrlo ograničeno

---

⁴¹ *Antikorupcijski priručnik: Suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparency International, OSCE, Beograd, 2004.

⁴² *Procjena razvoja demokratije u Bosni i Hercegovini*, Fond Otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2006.

⁴³ *Worldwide Governance Indicators 2007*, World Bank Institute, www.worldbank.org/wbi/governance

razumijevanje vladinih aktivnosti.⁴⁴ Što dalje znači da je „novinska čitalačka publika u Bosni i Hercegovini relativno ograničena, što se između ostalog može pripisati i lošim ekonomskim uslovima. Novine i časopisi su skupi, jer cijena od 1 km, odnosno 2 km, nije u skladu sa izuzetno slabom kupovnom moći stanovništva. Ukupnu čitalačku publiku dnevne štampe u BiH čini oko 40%, ako pod redovnim čitateljima podrazumijevamo one koji novine čitaju najmanje 3 puta sedmično. Oko 20% odraslog stanovništva uopšte ne čita dnevnu štampu, a ostalih 40% čita dnevnu štampu manje od dva puta sedmično i ponekad”.⁴⁵

Mediji su, u velikoj mjeri, eksponirali brojne afere koje nisu dobile institucionalne odgovore, i tako se našli na čistini bez zaštite državnih institucija ili odgovarajuće podrške slabog civilnog društva.

Umjesto zaključka

Poslije više od decenije razvoja medija u postkonfliktnoj Bosni i Hercegovini, pored velike pomoći međunarodne zajednice i usvajanja zakonskog okvira na bazi najboljih praksi razvijenih demokratija, demokratski i pluralistički temelji na kojima su se razvijali mediji doimaju se još uvijek kao vrlo krhki i podložni reverzibilnim trendovima. Javna sfera, kao prostor između civilnog društva i države, u kojem je kritička javna diskusija o pitanjima od opšteg interesa institucionalno garantovana,⁴⁶ još uvijek nije zaživjela, prije svega zbog nepostojanja vladavine prava i institucionalnih kapaciteta.

Ključni uzroci zbog kojih mediji još uvijek nemaju ulogu koju bi trebali imati u „otvorenom društvu” leže prije svega u nefunkcionisanju vladavine prava, nedovoljnim institucionalnim kapacitetima, u nerazvijenom medijskom tržištu, kao i visokom stepenu siromaštva.

---

⁴⁴ Susan Rose – Ackerman, *Corruption and Government, Causes, Consequences and Reform*, Cambridge University Press, 1999.

⁴⁵ Prema podacima *Mareco Index Bosnia 2004.*, navedeno prema *Procjena razvoja demokratije u Bosni i Hercegovini*, Fond Otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2006.

⁴⁶ J. Habermas, *The Structural Transformation of the Public sphere*, Oxford, Polity press 1989; prev.aut

Za postojanje javne sfere neophodno je postojanje pluralističkih izvora informacija, te nepostojanje dominacije od strane institucija, grupa ili pojedinaca koje bi kontrolisale informacije. U takvom prostoru javnost nije isključivo primalac informacija, već i aktivni učesnik u kreiranju javnih politika.⁴⁷ Prostor koji javna sfera zauzima u situaciji predominantne države i slabog civilnog društva podijeljen je, u stvari, na tri etničko-nacionalne javne sfere. One kao takve imaju različite, a nerijetko i suprotstavljene percepcije vlastitog javnog interesa.

---

⁴⁷ P. Wilkin, *The Political Economy of Global Communications*, Pluto press, London,2001; prev.aut

II dio

Iz novinarskog ugla

Medijska scena u BiH - iz ličnog ugla

Mehmed Halilović

Uzmicanje pred gazdama

Sredinom 2007. godine *Oslobođenje* je u preko tri stupca objavilo informaciju da je predsjednik Uprave MIMS-a „Mujo Selimović najbolji trgovac u Bosni i Hercegovini” (naslov, *Oslobođenje*, 5. juni 2007. godine).

Bilo bi logično takvu vijest očekivati i u drugim medijima. Kad nebrojene ljepotice i ljepotani, sportisti i zabavljači, svakodnevno imaju ogroman publicitet, valjda bi ga, makar i u manjoj mjeri, mogao dobiti i neko koga su privrednici, u ovom slučaju trgovci, proglasili najboljim među sobom.

Toga dana, a ni ranije, takve vijesti, međutim, nije bilo. Bar ne u novinama. Osim, prema očekivanju, u još jednom sarajevskom dnevnom listu po imenu *San*.

U, po tiražu većoj i zato uticajnijoj novini, *Dnevnom avazu* dva dana prije toga (dakle, 3. juna) objavljena je vijest sa istog skupa trgovaca, ali o izboru najboljih - lokalnih trgovaca u Srednjobosanskom kantonu. Ni slova o najboljem trgovcu u cijeloj državi.

Čudnovato? Ne baš sasvim. U zemlji kakva je Bosna i Hercegovina sve je moguće, pa i izbor informacija, kojeg se može objasniti tek ako se zna i nešto više od onoga što se (ne)objavljuje. U konkretnom slučaju, svi znaju da je „najbolji trgovac u Bosni i Hercegovini” u stvari vlasnik obje novine koje su i objavile tu vijest (iako se u vijesti, dakako, ne pominje njegovo vlasništvo nad tim novinama; za one koji ni to ne znaju moralo je ipak sve biti jasno makar onda kad je *Oslobođenje*, samo koju sedmicu ranije, prenijelo intervju svog vlasnika iz jednog sedmičnog magazina - na svih pet stranica!). I, s druge strane, svi znaju da su on, vlasnik ove dvije novine, njegov otac i njihova porodica svakodnevna meta najubojitijih pera novine koja, u ovom slučaju, „favorizira” lokalne trgovce. O njima i njihovoj porodici, vlasnicima „Sarajevske pivare” i kompanija stvorenih pod njenim okriljem, u *Dnevnom avazu* je u posljednjih

nekoliko godina objavljeno na desetine negativnih tekstova i nijedan pozitivan, pa „prirodno” ni ovaj o izboru najboljeg, koji su trgovci sami napravili.

Ali, umjesto toga, na dan promoviranja najboljeg trgovca u BiH, *Dnevni avaz* je objavio poveliki tekst o, kako se navodi, velikim gubicima i lošem poslovanju sarajevskog „Klasa”, o kojem, opet, drugi mediji (*Oslobođenje*, *San*, *Slobodna Bosna*) upravo tih dana objavljuju hvalospjeve.

Objašnjenje? „Klas” je takođe u vlasništvu najboljeg trgovca i grupacije MIMS i u *Avazu* je, kako izgleda, bio tek kolateralna šteta obračuna dva velika suparnika.

Uticaj krupnog kapitala i vlasničkih odnosa

Ovi primjeri nisu ni najupečatljiviji, a ni jedini, već samo posljednji u nizu sličnih koji bi mogli poslužiti kao ilustracija novih tendencija na bosansko-hercegovačkoj medijskoj sceni. Povezivanje krupnog kapitala („krupnog” u bosanskohercegovačkim standardima!) i sitnih novinskih izdavača donijelo je neke nove činjenice i odnose. Kako pozitivne, tako i negativne. Ovih je drugih, prema očekivanju, mnogo više i po broju i po posljedicama.

Na prvom mjestu taj je kapital ojačao materijalnu poziciju dijela medija i, uz to, pooštrio međusobnu konkurenciju, što može biti samo od koristi za javnost. Ali, s druge strane, konkurencija se nerijetko svodi na međusobne obračune koji znaju biti itekako nemilosrdni i vode se do „istrebljenja” baš kao pravi ratovi. Imaju i svoje bh. specifičnosti i ime koje baš nije sasvim lokalno budući da je odomaćeno i u cijeloj regiji, **medijski rat(ovi)**.

Sve ih je više na stranicama novina i posljedično, kao završni čin, u sudskim dvoranama. Pri tome se pred sudom, uz ostale javne ličnosti, novinari i urednici često pojavljuju u obje uloge - i kao tužioc i u jednim, i kao tuženi u drugim postupcima.

Nema skoro nijedne sarajevske novine (upravo tako, sarajevske, što i nije beznačajna činjenica u ovom slučaju i ima čak i svoju dobru stranu!) koja nije u nekom javnom obračunu s drugom novinom: danas su to *Oslobođenje* i *Dnevni avaz*, koji beskompromisno brane interese svojih izdavača (vlasnika), juče su to činili *San* i *As* ili *Ekspres*, prije toga *Slobodna Bosna* i *Dani*, odnosno *Slobodna Bosna* i *Dnevni avaz*. I tako ukруг, zastupljene su bezmalo sve kombinacije. Ipak, linija

podjela je nepogrešivo uspostavljena prema kriteriju vlasništva, pri čemu je *Dnevni avaz*, sa svojim brojnim izdanjima, obično sam na jednoj strani (ranije je imao još ponekog saveznika, ali su oni najglasniji među njima u međuvremenu nestali sa scene), dok su svi ostali – na drugoj. Ali, ta „druga strana” nije nikakvo homogeno društvo. Naprotiv! Povremenih međusobnih obračuna ima i unutar ove grupe, ali u njihovoj osnovi u pravilu nisu neposredni uticaj i diktat krupnog kapitala.

Ako ima išta dobrog u ovim i ovakvim obračunima, onda je to činjenica da im se ne može pripisati nacionalizam (samo bi nam on još trebao!), što se u zemlji kakva je Bosna i Hercegovina može ubrojiti makar u nekakvu pozitivnu odliku. Međutim, utjeha je mala, jer ne treba zaboraviti i previdjeti da i u tim obračunima ima i jezika mržnje, i uvreda, i pljuvanja, pa dakako i politikanstva i zastupanja političkih elita. Poplava ubitačnih riječi nerijetko se pri tome pretvara u verbalni terorizam sa najgorim diskvalifikacijama, najogavnijim uvredama i najtežim optužbama svih i svakoga...

Poslije svake takve afere i obračuna pitanje je samo dana kad će i koliko će novih tužbi za klevetu stići u sud. Po principu: neka košta šta košta... Jer sve ima svoju cijenu, pa i sudski postupci i sudski troškovi, ne računajući naknade štete koje se eventualno na kraju dosuđuju i koje su u odnosu na sudske troškove gotovo „sitniš”. Novinare i urednike tuže političari, zabavljači, ljekari, direktori, a najčešće – drugi novinari i urednici. Samo u prvoj polovini ove godine vlasnici i urednici *Oslobođenja* i *Avaz*a podigli su više od 30 tužbi jedni protiv drugih(!). Ni to nije sve. Koliko su obračuni nemilosrdni svjedoči i činjenica da oni i njihovi glavni urednici hodaju, žive i rade pod zaštitom tjelohranitelja; što je dosad nepoznata činjenica na ovdašnjoj medijskoj sceni (doduše, ipak u skladu sa istovjetnim trendom u najbližem susjedstvu Bosne i Hercegovine) i dodatna cijena koju plaćaju.

U isto vrijeme ulazak privatnog kapitala u medije prinudio je novinarsku profesiju da nerijetko uzmiče pred interesima gazda, donio neke nove odnose i među samim medijima, te podijelio ionako skromni marketinški kolač prema netržišnim kriterijima. Zna se sasvim pouzdano u kojim listovima mostarski Aluminijski ili sarajevska Fabrika duhana i Pivara nikad neće objaviti bilo kakav svoj oglas, kao i u kojima hoće. Tako isto i niz drugih oglašivača. Medijski favoriti i njihovi apetiti su uvijek u prvom planu, marketing je sporedan.

Primjer nekih novih odnosa i povezivanja interesa različitih medija doživio sam nedavno i sam na radnom mjestu ombudsmena zaduženog da građanima, uključujući i novinare, pomazem da ostvare svoje pravo na slobodan pristup informacijama. Kad je jedna novinarka (čije ime moram zaštititi da joj ne bi bila ugrožena egzistencija!) tražila revizorski izvještaj o finansijskom poslovanju jedne ovdašnje televizije, za koji je vjerovala, kao i javnost, da je pun negativnih ocjena, naišla je na zid šutnje i odbijanja. Tek nakon dvije službene intervencije Institucije ombudsmena, stigao je odgovor te televizijske kuće u kojem se navodi da traženi dokument nije mogao biti dostavljen ranije i pri tome se navode ovi razlozi: „jer nije bio završen”, potom da je „u razgovoru generalnih direktora dvije kuće spor riješen” i, na kraju, da je novinarki „dostavljena tražena informacija”. Nakon toga tražio sam, po službenoj dužnosti, od podnosioca predstavke (novinarke) da se izjasni o tome, odnosno da potvrdi da li je zaista dobila to što je tražila. U pismenoj formi napisala je: „Da, spor su riješili direktori i ja sam dobila traženi revizorski izvještaj.” A usmeno, u povjerenju, priznala – da nije dobila revizorski izvještaj.

Od svega što je zvanično potvrđeno s obe strane jedino je, dakle, istina da je „obavljen razgovor direktora dvije kuće”.

U zemlji u kojoj se na zakonu zasnovana procedura podnošenja zahtjeva za slobodan pristup informacijama tretira kao „spor”, koji „rješavaju direktori” (u ovom slučaju čak direktori medijskih kuća!), nije veliko iznenađenje kad se procedura okonča lažnim izjavama i potvrđama nakon „razgovora direktora dvije kuće”.

Direktori i vlasnici medija danas mogu sve i nerijetko čine sve: mogu iz novina izgurati nepodobne i u njih ugurati podobne, mogu suspendirati etičke kodekse i novinarske plate ili zdravstvene i penzione doprinose, mogu zaustaviti informacije. Mogu čak izigrati i zakonske obaveze jer su u stanju da „tiješe spor”. Koliko je samo beznačajnih ličnosti koje svakodnevno nešto poručuju javnosti i imaju osiguran novinski prostor, samo zato što su „odradili” neki posao za gazde i sada obilato koriste velikodušno ustupljene novinske stupce!

Prema jednoj analizi, računa se da polovina novinara nema nikakve radne ugovore i nikakvo osigurano zdravstveno i socijalno osiguranje, imaju plate dovoljne tek za vlastito preživljavanje i (p)održavanje poslušnosti. Može li se od njih tražiti i očekivati da uvijek brane interese profesije i javnosti?

Ne jednom se moglo čuti na novinarskim skupovima da danas vlasnici medija više ugrožavaju medijske slobode i od političkih autoriteta i međunarodnih supervizora zajedno. Možda je ova ocjena pretjerana kao opšta karakteristika, ali definitivno oslikava trend. Moć domaćih političara i stranih arbitara se smanjuje proporcionalno rastu moći vlasnika. Jedino se moć i uticaj domaćih vjerskih lidera ne smanjuje i ne zavisi od promjenljivog odnosa političara i vlasnika.

Ignorancija i arogancija

Bosanskohercegovački mediji su danas, sa stanovišta zanata i poštovanja profesionalnih normi, na raskrsnici sa koje jedan put vodi ka usponu i poštovanju, a drugi u sunovrat: da budu uvažavani i cijenjeni, ili da se srozaju u neprofesionalizmu i međusobnim sukobima.

Cijeneci sve što se u njima i oko njih događa, ima razloga i za optimizam, bar za dio njih, nažalost kao i za pesimizam.

Novinari svakodnevno od javnih ličnosti zahtijevaju da ispunjavaju najviše profesionalne standarde, što je i potrebno i korisno, ali nerijetko „zaboravljaju” da isti kriteriji moraju važiti i za njih same. Inače, gube vjerodostojnost.

Prosto je nemoguće ikoga uvjeriti u to da oni za sebe primjenjuju jednake standarde koje traže od drugih. Prečesto se događaju neistinito izvještavanje, neprovjerene informacije, narušavanje ljudskih prava, poturanje komentara umjesto informacija, ili priča zasnovanih na pretpostavkama i hipotezama, a ne na činjenicama, uvredljivo pisanje, presuđivanje prije suda.

Što je više ignorancije u nekih novinara, to je više arogancije u njihovim priložima.

Primjeri: tekstovi u kojima se ne citira niti jedan izvor, ili se navode anonimni izvori za koje nema ni potvrde ni poricanja s drugih relevantnih strana, nepoštivanje prava osoba na vlastiti komentar onda kad se o njima negativno govori, povreda privatnosti i u slučajevima kad to nije opravdano nikakvim javnim interesom, senzacionalizam na račun nemoćnih i žrtava. Javni interes kao vrhovni priznati kriterij (i) u ovoj profesiji prečesto se pretvara u potrebu da se zadovolji njegov surogat - javna znatiželja – pri čemu je dozvoljeno bezmalo sve

da bi se, navodno, ugodilo čitaocima i podizao tiraž. Ispaštaju nevini, nemoćni, nezaštićeni.

Profesija ipak želi i nastoji odbraniti profesionalne standarde, ali rezultat je minimalan prema imperativu s kojim je suočena. Sistem samoregulacije u štampi i danas opstaje tek na inostranoj pomoći i transfuziji, a ne na vlastitom pogonskom gorivu i svijesti samih novinara i urednika. Zato je još uvijek omiljena obuka na sopstvenim greškama, kao i ova koja se danas „učí” u sudskim klupama. Novinari, naime, ne vole ispravke, i kad su i sami svjesni da su objavili netačnu informaciju; ali ih danas ipak objavljuju zbog straha od eventualnih sudskih presuda koje bi im mogle nametnuti visoka novčana obeštećenja ako to neopravdano propuste.

Jedino se čini efikasnim sistem (nametnute) regulacije za elektronske medije. Nije kao sudski, ali dobro djeluje.

Novinari „laju”- afere prolaze

Novinari i, dakako, urednici, redovno se žale da njihovi tekstovi zasnovani na istraživačkim poduhvatima otkrivanja sveprisutnog kriminala, političkih zloupotreba, nefunkcioniranja vlasti i drugih negativnosti ostaju bez ikakvog odjeka u javnosti. Prozvani šute, tužilaštva i policije kukaju da su pretrpani poslom, vlasti imaju preča posla. Ne reaguju ni nevladine organizacije, ni javnost; osim u kafanama, što je uobičajeno za sadašnji nivo naše javnosti.

Nije se teško složiti sa većinom tih kritika neaktivnosti vlasti, i policije, i tužilaca, i sudova, i vlada... Ali, ima li nešto i do samih medija? Do novinara i urednika?

Ohrabrujuća je tendencija podizanja obrazovnog nivoa mladih novinara i istovremeno obeshrabrujuća svijest nešto starije i srednje generacije, pa i urednika, u kojoj većina misli da sve zna i da u svojoj profesiji nema više ništa da nauči. Ohrabrujući su pravi istraživački poduhvati i obeshrabrujući lažni, zasnovani na nikad provjerenim izvorima, na policijskim dojavama ili, pak, na političkim manipulacijama. Čitalac bi se ponekad mogao upitati da li policija radi za medije ili mediji za policiju. Što se, pak, politike i političara tiče, stvari su mnogo jasnije: novinari i mediji koji rade za političare to i ne kriju. Kao što ne kriju ni političari koji rade za račun „svojih” medija.

Ako pažljivije analizirate brojne afere i skandale koje nam mediji nude, lako ćete uočiti jednu zakonitost: svaka novina ili televizija (radio-stanice se time i ne bave!) ima svoju priču, aferu, skandal. Jedne ima *Dnevni avaz*, druge *Slobodna Bosna*, neke treće *Dani* ili *Reporter*, četvrte *Nezavisne novine* ili *Dnevni list*, pete *Oslobođenje*, šeste Federalna ili Televizija Republike Srpske. Veoma rijetko ćete u različitim medijima vidjeti da više njih istražuju istu aferu, svako iz svog ugla i svako na osnovu vlastitih provjera. Izuzetak od ovog pravila su kriminalne priče iz podzemlja i (ne)djela „loših momaka” („naša mafija” pod imenima svih regionalnih boja - sandžačka, albanska, sarajevska, mostarska, itd.).

Domet „solističkih” istraživanja, i kad su dokazima u velikoj mjeri utemeljena, zato je najčešće kratkog daha. Traje jedva koliko i trajanje dnevnih i nedjeljnih novina. Ako medij koji započne priču o nezakonitim postupanjima ili, pak, o pravom kriminalu u okvirima vlasti - ne ustraje na njoj i ako je drugi ne nastave, afera umire za nekoliko dana ili, u najboljem slučaju, za nekoliko sedmica. I onda dolaze novi brojevi novina i nove afere, dok stare pokriva prašina.

Prozvani u ovim aferama pronašli su recept za odbranu: ušute se neko vrijeme, dok oluja prođe, ili preko svojih kanala pronađu drugi medij koji će, umjesto njih, da „otkriva drugu stranu medalje” i nerijetko napadaju one koji su objavili priču. Napadaju izvore - ako su poznati i objavljeni, ili napadaju urednike i novinare - koji to objavljuju. Stvarne društvene afere i skandali zato brzo gasnu, a umjesto njih rađaju se novi. Za nastanak i nastavak „medijskih ratova” povoda je napretek svakog dana.

I vrapcima na grani je dobro poznata činjenica da u ovako maloj zemlji postoji čak pet-šest novinarskih organizacija. Zapravo, ne zna im se ni tačan broj, jer se o aktivnosti većine ništa ne čuje sve dok neko „ne dirne” u njih. Ili, dok se ne pojave iznova nove inicijative za njihovo „ujedinjenje”. Tada one ožive i počinju se suprotstavljati, neće jedinstvenu organizaciju.

Nije čudo, jer ideja bilo kakvog ujedinjenja u ovoj zemlji nema dobru prođu ni kod koga, pa ni među novinarima. Ali, kao i u drugim područjima, nije u pitanju samo sindrom oponašanja, već i nešto više od toga. Ove, nazovi novinarske organizacije, kao i drugi, u stvari brane svoje vlastite interese svaki put kad tvrdo brane svoj „identitet”. A „identitet” je danas bitan i od njega se živi. Iako ne kod svih, identitet dobrog broja novinarskih organizacija je samo nacionalni, pa stoga i politički. Napokon, one to i ne kriju, jer i u svom imenu imaju nacionalni

predznak (ili, regionalni, što se u mnogim glavama svodi na isto) kao izraz vlastitog interesa.

Od takvih i tolikih novinarskih organizacija nikog u vlasti glava neće zaboljeti, ali najmanje koristi imaju sami novinari.

One postoje i postojaće sve dok novinari „prate” političko uređenje u zemlji, jer su one tek refleksija odnosa na političkoj sceni. I takođe - podijeljene medijske scene na tri prilično izdvojena dijela. Doduše, sve je vrlo logično jer veliki broj novinara sebe i ne vidi kao novinare već kao „nešto više”. Možda kao političare, ili kao ljude s misijom? Kao što političari ljubomorno čuvaju svako svoje parče vlasti, tako i ovi šefovi novinarskih organizacija čuvaju svoj teritorij, naciju ili svoje parče esnafa, opet omeđeno teritorijom ili nacijom. Ne treba se onda čuditi što novinari iz Banjaluke ne mare za probleme novinara u Tuzli, kao i obratno, ili što novinari u Sarajevu nisu reagirali ni nakon višemjesečnog uskraćivanja plata novinarima u zapadnom Mostaru.

Nekad i reaguju, ali kako to čine - skoro da bi bilo bolje i da nisu. Tipičan je slučaj nekih novinarskih reakcija početkom ove godine kad su vlasti Republike Srpske, što direktno uvođenjem bojkota, a što posredstvom svojih ljudi u Upravnom odboru, pokušale izvršiti politički i uređivački udar na BHT1; na televiziju koja bi trebalo da bude najveći javni servis na državnom nivou i koja je, nakon toliko godina reformisanja i transformacija, još uvijek u „pelenama”. Bojkot i smjene na BHT1 koje su uslijedile nisu izazvale značajniju profesionalnu solidarnost, jer su većina novinara reagirali prema političkim, a ne prema profesionalnim kriterijima. Jedno od takvih reagovanja demonstriralo je takav pristup i u naslovu komentara („Pad Lagumdžijine imperije”), pošto su se izvršene i najavljene smjene na BHT1 očito uklapale u njihovu šemu političkih interesa.

Međutim, kako je u „slučaju BHT1” ipak riječ o krupnijem povodu i pokušaju političkog dirigovanja televizijom s ambicijama da služi kao javni servis, on je digao na noge skoro sve predstavnike međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, pa i OSCE, koji je prvo uputio svog specijalnog izaslanika za slobodu medija Miklosa Harasztija i potom objavio njegov izvještaj. I u kojem je, u tom izvještaju, jasno naglašeno da je u pitanju neprihvatljiv politički pritisak na slobodu medija. Kakav je bio rezultat međunarodnih intervencija? Vlada RS je obustavila bojkot, ministri su postali kooperativniji, ali smjene nisu povučene i, štaviše, još su i nastavljene.

Novinarska udruženja i sami mediji ostali su podijeljeni kao što su bili i ranije. Harasztijev izvještaj više niko i ne spominje, niko se o njemu nije javno očitovao, niko ga nije usvajao – pa ni međunarodna zajednica, ma šta pod tim imenom podrazumijevali.

Uspješne i neuspješne donacije

Tokom poratnih 12 godina mediji u Bosni i Hercegovini prolazili su buran period transformacija i borbe za puko preživljavanje, oslanjajući se uglavnom na strane donatore (koji u početku nisu ni pravili naročitu selekciju, nisu davali samo onima koji nisu ispružili ruku), ili na domaće političke finansijere i, tek minimalno, na nerazvijeno lokalno tržište. U međuvremenu su mnogi mediji – listovi, radio i TV stanice - nestali i za njima ne treba žaliti. Naprotiv, naročito zbog nekih među njima. Mnogi su i preživjeli, ali se zbog nekih od njih i ne treba radovati.

Najvrednija međunarodna investicija, iako ne i najveća po uloženom novcu, pokazalo se, bilo je prvo stvaranje tzv. nezavisne komisije za medije (pri OSCE uredu) i potom njeno prerastanje u Regulatornu agenciju za komunikacije, koja je danas možda i najuspješniji međunarodni „kalem” u cijelom regionu s kojeg raste kvalitetno voće. Agencija je u samo nekoliko godina napravila prava čuda - u zemlji potpuno pocijepanoj po svim osnovama uspostavila je profesionalne standarde jednake za sve i prihvaćene od svih, vodila nepristrasnu i od vlasti nezavisnu politiku i u svom timu afirmisala domaće ljude.

Rezultat je danas toliko očit da ga više niko i ne osporava: broj emitera je sa nekadašnjih više od tri stotine prepolovljen, frekventijsko nebo Bosne i Hercegovine skoro da je najuređenije ovog trenutka u cijelom okruženju, jezik mržnje koji je devedesetih bio bitna odlika velikim je dijelom iščezao. I, najvažnije, ovo područje radija i televizija, ne tako davno podložno svakovrsnim političkim uticajima i kontrolama, danas je uglavnom istrgnuto ispod šapa političkih centara moći. Istina, ne baš sasvim, jer povinovanje politici ne zavisi samo od jedne strane, od politike i njenih pritisaka, već i od druge strane -od medija- strane spremne na poslušnost i onda kad se to od nje otvoreno ne traži. A novinara, urednika i, u slučaju privatnih medija, vlasnika spremnih da služe nikad nije nedostajalo.

Naredna najisplativija međunarodna investicija na medijskoj sceni, opet ne po finansijskim mjerilima, tiče se ulaganja u promjene medijskog zakonodavstva. Promjena je toliko drastična da počinje bitno uticati na međunarodno rangiranje zemlje u brojnim mjerenjima dostignutog stepena medijskih sloboda. Kad se dogodi, kao prošle godine u anketi organizacije Sans frontiere, da Bosnu i Hercegovinu rangiraju na neko visoko mjesto (19. mjesto na svjetskoj ljestvici za 2005. godinu), onda je to mnogo više zahvaljujući modernim zakonima koje imamo nego našem angažovanju, profesionalizmu ili, ko bi mogao to i pomisliti, nekoj političkoj i demokratskoj zrelosti naših elita i društva. Čak i kada u tim anketama dobijemo zapaženo nisko mjesto (primjer, Freedom house, 89. mjesto za 2006. godinu), mogli bismo biti sretni što nismo i niže rangirani, jer ta kuća boduje samo tri kriterija: pravni okvir, te političke i ekonomske uslove. Kada dva stuba analize (politički i ekonomski uslovi) snažno vuku nazad, preostali treći ne može napraviti čuda. Mala je pomoć od liberalnog i demokratskog zakonodavstva, usaglašenog sa najvišim evropskim i međunarodnim standardima, u političkim i ekonomskim uvjetima u kakvim danas rade naši mediji.

Ali, najveća međunarodna investicija, i po finansijskim pokazateljima i po svim drugim kriterijima, u rekonstrukciju i u brojne transformacije državnih televizija - a ima ih koliko i „država” u ovoj državi - još nije dala prave rezultate. Neke su najveće investicije potpuno propale (OBN), neke protračene bez velikog efekta (razno-razne bi-bi-si reforme i kojekakvi drugi eksperimenti što su im prethodili), a neke daju tek minimalne rezultate.

Stvaranje javnog servisa od tri postojeća radio i televizijska emitera nailazi i danas na brojne političke i ekonomske prepreke. Kese skromne, ambicije neizmjerne. Počev od toga da se mora udovoljiti svim političkim (i nacionalnim) apetitima pa do toga da tek rijetki postavljaju pitanje da li je uopšte realno da ova zemlja ima, i da ovo stanovništvo plaća, tri odvojena javna servisa, makar oni predstavljali nazovi „jedinственu korporaciju”. Ipak, svaka od „tri strane” („četvrte“ i ine niko ništa i ne pita!) hoće ili već ima svoju televiziju, ne pitajući za cijenu. Zanimljivo, pri tome niko niti svojata, niti spominje radio.

Mediji i politika

Amir Zukić

Mediji su ogledalo društva u kojem djeluju, a Bosna i Hercegovina ima baš onakve medije kakve i zaslužuje. Zemlja u kojoj su nacija, vjera i političko opredjeljenje glavna društvena mjerila i ne može izroditi bolju medijsku scenu od one koju ima: zatrovanu nacionalizmom, ispolitiziranu, nekvalitetnu i neprofesionalnu, rascjepkanu po entitetskim i nacionalnim šavovima. Ovakva medijska scena izvrsna je baza za svaku vrstu uticaja vladajućih etno-teritorijalnih politika i krojena je po njihovoj mjeri.

Ako je tačna simplificirana definicija da je autokratija društvo u kojem se narod plaši vlasti, a demokratija društvo u kojem se vlast plaši naroda, analogno tome može se reći da su u autokratiji mediji sredstvo kojim vlast plaši narod, a u demokratiji sredstvo kojim narod plaši vlast. U razvijenim demokratskim društvima mediji su, uz nevladine organizacije, glavno oružje građana.

Gdje smjestiti BiH? Da li su ovdje mediji u službi građana ili vlasti? Teško pitanje, zar ne?! Budimo za početak politički korektni (da ne bi bili optuženi za rušenje ustavnog poretka), pa kažimo da je BiH negdje između. Nismo autokratsko društvo, ali nismo ni puna demokratija, nego prilično specifičan slučaj: vodeći printani i elektronski mediji u BiH nisu pod apsolutnom kontrolom vladajućih političara, ali sofisticirane metode političkog uticaja vlastodržcima donose isti rezultat – glavni mediji rade u njihovom interesu.

Potpuno pogrešnom pokazala se medijska strategija koju je godinama u BiH nametala međunarodna zajednica, a koja je glasila: medijski pluralizam donijeće razvoj demokratije. Tako se činilo da će odmah nakon rata eksplozivan rast printanih i elektronskih medija osigurati razvoj slobode izražavanja, izgradnju kulture dijaloga i civilnog društva, te postati ključni korektiv vlasti. Iako je BiH godinama nakon rata važila za svjetskog rekordera po broju medija u odnosu na broj stanovnika (oko 150 radio i 50 TV stanica), nije se desio očekivani napredak u razvoju demokratije i medijskih sloboda. Naprotiv, sve je izraženiji trend povratka jednoumlja po matrici: jedan vođa - jedan narod - jedna partija i usto jedan ili više, ali naših, „pravih” medija. „Ko nije s nama on je protiv nas i svog naroda; Ko nas napada naš je neprijatelj.”–kliču politički prvaci, a ponavljaju njihove medijske perjanice.

Sigurnu budućnost i stabilne izvore finansiranja imaju samo oni mediji koji djeluju uz skute vlasti (ili politiku ignoriraju iz kalkulantskih razloga), dok kritički nastrojeni mediji jedva preživljavaju. Politička neovisnost i kritika vlasti, na apsurdan bosanskohercegovački način, znači totalni ekonomski krah medija – poruke političara odanim biračima da ne prate „izdajničke” medije, rastjerivanje oglašivača, posebno javnih preduzeća i firmi u vlasništvu nacionalnih tajkuna. Politička ovisnost medija, s druge strane, garantira političku i finansijsku podršku vlasti, direktnu ili indirektnu.

Izuzetak bi trebalo da budu javni RTV servisi (BHRT, RTRS i RTV FBiH), kojima političku i ekonomsku neovisnost garantiraju izbor nestranačkog rukovodstva i prikupljanje RTV takse od građana, ali su vlastodršci pronašli način da instaliranjem sebi odanih ljudi u upravljačke strukture javnih emitera drže pod kontrolom njihove ključne funkcije.

Usljed pritiska međunarodne zajednice, na nivou BiH i njenih entiteta usvojeni su zakoni koji, bar na papiru, osiguravaju slobodu izražavanja i političku neovisnost medija. Upravo zahvaljujući pozitivnoj zakonskoj regulativi i medijskom pluralizmu, BiH je 2006. u oblasti medijskih sloboda bila svrstana na visoko 19. mjesto liste koju je sačinila organizacija Reporteri bez granica. No, ove će godine BiH sigurno biti dosta lošije pozicionirana na toj i sličnim ljestvicama, jer su implementacija zakona koji se odnose na medijske slobode, bojkot vlasti prema „nepodobnim” medijima, direktni politički pritisci, te sprečavanje novinara u obavljanju posla zasigurno ostavili negativne posljedice.

Društveni okvir za uticaj politike na medije

Vodeći printani i elektronski mediji u BiH, u sprezi sa vladajućom politikom, kreiraju društvene vrijednosti ili, preciznije rečeno, vrijednosti svake etničke grupe, jer ovdje praktično, koliko god to paradoksalno zvučalo, nema jedinstvenog društva u smislu kako ga tretiraju normalne zemlje. U BiH postoje i manje-više odvojeno djeluju tri paralelne javnosti (srpska, hrvatska i bošnjačka) i sve su pojedinačno izložene djelovanju etnoteritorijalnih politika i na istoj osnovi postavljenih ključnih medija. Takvi kreatori javnog mnjenja djeluju prema unaprijed postavljenoj matrici – važni su „naš entitet, naš narod i naši vitalni nacionalni interesi”. U ovakvom odnosu stvari, činjenice nisu važne, bitnija je percepcija. Mediji su tako postali samo produžena ruka vlasti, a ne treba naglašavati kakvu moć imaju mediji u manipuliranju masama.

Komunikacijski odnosi koji preovladavaju u društvu određuju sudbinu demokratije u njemu, a samim tim i sudbinu cijelog društva. Bez simetrije u komunikacijskim odnosima između vrhova vlasti i društva, bez kritičke, obrazovane i argumentacijske javnosti i bez nastojanja za sporazumijevanjem u javnoj komunikaciji ne možemo reći da je društvo demokratsko.

Skoro da je dovoljno površno pratiti televizijske i radijske programe i čitati novine da bi vam u startu bilo jasno koju to političku opciju podržavaju i propagiraju mediji. Neki od njih (ne)vješto kriju svoje sponzore, a već je notorna stvar da *Nezavisne novine*, npr. bespogovorno podržavaju SNSD i Milorada Dodika, da je *Avaz* na liniji političke struje SBiH Harisa Silajdžića i probuđenih političkih apetita reisa Cerića, *Dnevni list* uz tvrđu liniju HDZ-a, da je *Slobodna Bosna* produžena ruka SDP-a s jedne i hrvatskih tajkuna s druge strane, da je RTRS SNSD-ova televizija, itd.

Dok su u razvijenim demokratskim društvima mediji i politika u stalnom konfliktu, uvijek u stanju antagonizma, kod nas, figurativno rečeno, političari i novinari najčešće spavaju u istom krevetu samo se nikad ne zna ko je gore, a ko dole.

U pokušaju da raščlanimo različite metode povezanosti medija i politike u BiH, te uticaja vlasti na medije, dovoljno je ograničiti se na šest glavnih aspekata:

- Autocenzura i svrstavanje novinara uz vladajuću politiku (parcijalna neovisnost);
- Svjesno zapostavljanje važnih društvenih tema u medijima i favoriziranje politike;
- Ukidanje *watchdog* uloge medija, estradizacija politike i politizacija medija;
- Instaliranje politički podobnih kadrova u upravljačke i rukovodne strukture javnih medija (početak kraja neovisnosti javnih medija);
- Uticaj posredstvom oglašivača;
- Ovisnost novinara o vlastitom neznanju.

Autocenzura

Nije više neophodno da (kao nekada) vlast direktno postavlja sebi odane ljude na direktorske i uredničke pozicije i tako kontrolira rad medija. U međuvremenu su se pojavili privatni mediji, ali autocenzura i svrstavanje urednika i novinara uz vladajuću politiku prisutni su do te mjere da mediji po *defaultu* rade onako kako to vlast očekuje. Ovakav trend je posebno izražen u Republici Srpskoj na što je u svom izvještaju, nakon što je u februaru 2007. posjetio BiH, ukazao i specijalni predstavnik OSCE-a za slobodu medija Miklos Harazsti.

U samocenzuri i svrstavanju s vladajućom politikom prednjače dva najuticajnija medija u Republici Srpskoj: Radio-televizija RS i *Nezavisne novine*. Kritika vladajućim strukturama i istraživačke priče, kojim su ova dva medija obilovala za vrijeme vladavine SDS-a, jednostavno su nestale nakon što je vlast preuzeo SNSD sa Miloradom Dodikom na čelu. Tako se izrodila forma svojstvena samo ovom prostoru, parcijalna neovisnost, koja u praksi znači profesionalni, istraživački i analitički pristup događajima i pojavama u društvu samo za vrijeme vladavine političkih protivnika, a svrstavanje, podrška i propaganda za vrijeme dok je na vlasti politički mentor vašeg vlasnika i direktora. Mediji u ovom slučaju služe kao službene novine vladajuće stranke, u startu podržavaju sve što vlast radi i istovremeno napadaju one koji se odvažavaju kritizirati. Sve to neminovno vodi ka jednoulju, tako nesvojstvenom demokratskim društvima. I dok je sveobuhvatnu podršku RTRS-a SNSD dobio instaliranjem odanih kadrova u Upravni odbor tog javnog medija, *Nezavisne novine* bacile su u vjetar teško stečeno povjerenje publike zbog dugogodišnjeg prijateljstva vlasnika NN-a Željka Kopanje i Milorada Dodika.

Pandan NN-u i RTRS-u u Federaciji BiH svakako je *Dnevni avaz*, najtiražnija novina u BiH (dnevno se proda više primjeraka *Avaza* nego svih drugih novina zajedno) čija je aktualna urednička politika sasvim jasna: svi koji ne misle kao Haris Silajdžić i reis Cerić izdajnici su Bošnjaka i protivnici BiH. Svaki dan na stranicama *Avaza* može se pročitati gdje su sve bili Silajdžić i Cerić, s kim su pričali, šta su jeli, o čemu su razmišljali. Istovremeno, bit će izvrijeđani i oblaćeni svi koji ne misle kao oni. Dobro došli u jednoulje!

U BiH postoji kompletna plejada novinara ili „novinara” koji su se prodavali kako je kome trebalo: bili su fašisti i nacionalisti, pa su se pretvorili u demokrate,

potom se preobrazili u socijaliste i na kraju ponovo postali nacionalisti, a da se pri tome nisu ni zacrvljenjeli.

Estradizacija politike i politizacija medija

Mediji treba da budu refleksija društva, ali vodeći mediji u BiH svjesno zapostavljaju glavne društvene probleme (nezaposlenost, loš standard, slabo zdravlje, obrazovanje, itd.) i prednost daju politici. Politika je udarni sadržaj TV dnevnika i novinskih naslovnica. Političari su glavne zvijezde, sve se vrti oko njih i njihovih izjava. Konstantna i namjerna proizvodnja političkih afera dovela je građane u poziciju pukih posmatrača. Svi samo gledaju šta se zbiva i čude se, a mediji ih iznova bombardiraju. Favoriziranjem politike u odnosu na stvarne društvene probleme mediji, svjesno ili ne, postaju obični prenosioci informacija, poprište besmislenih političkih prepucavanja i na kraju se pretvaraju u besplatan servis političara. Umjesto da rješavaju aktuelne društvene probleme političari, koristeći medije, ljude truju prošlošću i mitovima. Mjesecima se udarni medijski sadržaji odnose na to šta je Dodik rekao Silajdžiću, kako je Silajdžić odgovorio, ko je koga nazvao većom budalom, ko će popustiti u reformama, ko je veći Bošnjak, Srbin ili Hrvat. Na taj način kreirano javno mnjenje je „izluđeno” i više ne vjeruje ni medijima, ni političarima. Iako u BiH djeluju hiljade nevladinih organizacija njihov glas se jedva čuje. Intelektualci uglavnom mudro šute. Dakle, prostor za manipuliranje narodom je čist; psihologija stada je nametnuta i godinama se ništa ne mijenja. Dovoljno je prelistati novine od prije deset godina i shvatiti da se uvijek iznova nameću ista pitanja, iste teme i iste dileme.

Da li su, nakon svega, ovdje mediji kreatori javnog mišljenja ili su to, pak, političari? U razvijenim demokratskim društvima javnost je naviknuta da mediji igraju *watchdog* ulogu - da posmatraju i kontroliraju da li političari dobro rade svoj posao. Mediji su kontrolori društvenih zbivanja: obavještavaju, analiziraju, istražuju i ujedno educiraju kako publiku, tako i političare. Bh. mediji nemaju takvu ulogu i to iz više razloga:

- nisu dovoljno politički i ekonomski neovisni;
- ne postoji kvalitetno obrazovana i angažirana javnost koja ne dopušta obmane i propagandu.

Bosanskohercegovački političari uopće nisu svjesni da za svoj posao odgovaraju javnosti i da su upravo mediji oružje građana (smiju pitati sve i tražiti sve što zanima građane).

Vodeći bosanskohercegovački političari zalažu se da, po starom i provjerenom komunističkom receptu, mediji uljepšavaju društvene prilike. Vrlo burno reagujući, nerijetko i uvredama, kada se novinari usude upitati ih kako troše novac poreskih obveznika, kolike su im plaće i zašto ne rješavaju probleme građana. Publika u razvijenim demokratijama naučena je da novinar „cijedi i razvaljuje” političara kao sastavni dio svog posla. Političari se danima spremaju za televizijska gostovanja bojeći se da ga novinar ne uništi pitanjem na koje neće imati odgovor. Ako se u BiH nekoj od glavnih političkih faca ne sviđa novinarsko pitanje on ga napadne, zaprijeti da više neće biti gost ili odmah izađe iz studija. A publika samo gleda i čudi se. Problem postaje veći ako su novinar i političar različitih nacija, jer onda i publika reagira po nacionalnom principu.

Početak kraja neovisnosti javnih emitera

Dok se većina komercijalnih medija izbjegava ozbiljno pozabaviti političkim programom (zbog slabe mogućnosti oglašavanja, ali i potrebe nezamjeranja) programi javnih emitera sve su više svrstani i politički obojeni.

Godinama su u upravnim odborima javnih emitera sjedili politički neovisni ljudi, intelektualci i umjetnici, a birali su ih visoki predstavnici na osnovu prijedloga nevladinih organizacija. Stvari su krenule nizbrdo nakon što su, uz odobravanje OHR-a i Evropske komisije, usvojeni Zakoni o javnom RTV sistemu, Javnom RTV servisu BiH i Javnom RTV servisu RS (dok se na konačno usvajanje Zakona o RTV FBiH čeka stav Ustavnog suda FBiH) kojima je vladajućim strankama, indirektno, omogućeno da u upravne odbore javnih kuća instaliraju sebi odane kadrove. Iako su u načelu zakoni dobri, jer su velikim dijelom prepisani iz evropskih zemalja, njihovo provođenje u praksu označilo je i bukvalni prijevod na ovdašnji jezik. U upravne odbore BHRT-a i RTRS-a, voljom državnog parlamenta i Narodne skupštine Republike Srpske, izabrani su politički podobni kadrovi (neki su čak prethodno bili i članovi vladajućih partija), mada zakoni predviđaju imenovanje potpuno nestranačkih ljudi. Rezultat je stavljanje RTRS-a pod punu kontrolu Vlade RS i Milorada Dodika osobno, a na BHRT se, pod vođstvom predsjedavajućeg Upravnog odbora Nikole Deretića, provode sofisticirane metode političkog pritiska koje su već

rezultirale potpunim rasulom Informativnog programa ove kuće. RTRS se pretvorio u propagandnu mašineriju nacionalnog vožda Milorada Dodika.

Tri dana uoči imenovanja generalnog direktora BHRT-a Vlada Republike Srpske odlučila se na bojkot BHT1 navodeći kao razloge neodgovarajući tretman Dana RS u BHT Vijestima, te navodni ponižavajući odnos voditelja prema premijeru RS Miloradu Dodiku i predsjedavajućem Vijeća ministara BiH Nikoli Špiriću u emisijama Pošteno govoreći i Javna tajna. Umjesto da zaštititi svoje novinare od napada političara i ispita da li je zaista bilo programskih grešaka, Upravni odbor BHRT-a promptno je podržao stav Vlade RS i zbog navodnih programskih propusta smijenio generalnog direktora Javnog servisa BiH, te naložio smjenu direktora BHT1. Upravni odbor BHRT-a potvrdio je ovim potezima da je pod direktnom političkom kontrolom. Bojkot Vlade RS izazvao je hitnu posjetu predstavnika OSCE-a za slobodu medija, koji je zaključio da je bojkot nedopustiv metod političkog pritiska. No, pritisci su posredstvom Upravnog odbora i novopostavljenog generalnog direktora BHRT-a nastavljeni tako da danas u programu BHT1 nema „ocrnjenih” emisija Javna tajna i Pošteno govoreći, a urednik Informativnog programa BHT1 smijenjen je jer je javno progovorio o umješanosti politike u rad upravljačkih struktura.

Tokom bojkota Vlade RS prema BHT1, ekipi ove televizije bilo je zabranjeno da prisustvuje pres-konferenciji predsjednika RS što je direktno kršenje jedne od osnovnih ljudskih sloboda. Medijske kuće iz Republike Srpske nisu zaštitile kolege s BHT1, nego su stale uz bok Vladi RS. Podršku BHT-u pružilo je jedino Udruženje mladih novinara RS, dok je krovno udruženje BH novinari, podijeljeno po nacionalnim i entitetskim linijama, reagiralo sa sedam dana zakašnjenja.

Radio-televizija FBiH još uvijek nije izložena direktnim političkim pritiscima, ali je očekuje ista sudbina kao BHRT i RTRS odmah nakon zaživljavanja novog zakona i imenovanja politički podobnih članova Upravnog odbora.

Oglašivači, stoj!

Specifičan metod političkog pritiska na medije odvija se posredstvom oglašivača, čiji najveći dio čine javna preduzeća nacionalnih tajkuna. Ovdje su posebno na udaru privatni mediji jer „žive” od reklama. Ukoliko se vlastodršcima ne sviđa pravac koji slijedi određeni medij, ukoliko ih taj medij kritizira, učinit će sve da mu zagorčaju život tako što će zatražiti prestanak oglašavanja javnih preduzeća i

vlasti bliskih biznismena u ciljanom mediju. Istovremeno, davat će upute oglašivačima u koji medij treba da usmjere novac za reklamiranje.

Drastičan primjer desio se kada je, nakon što je bio izložen kritikama zbog lošeg rada, reis-ul-ulema Islamske zajednice Mustafa Cerić javno pozvao firme da se ne oglašavaju u magazinu *Dani*. Većina je poslušala poziv velikog reisa pa *Dani* jedva opstaju.

Komercijalne televizije uglavnom idu linijom nezamjeranja. Tako, npr. na najgledanijoj televiziji u BiH, Pink BiH, uopće ne postoji nijedna politička emisija. Izuzetak su ATV Banjaluka i NTV Hayat.

Novinarstvo, degradirana profesija

Armija dobrih novinara napustila je ovu profesiju iz čisto praktičnih razloga. Od novinarstva se danas ne može dobro živjeti. I ovo stanje političari su iskoristili tako što su kao svoje portparole angažirali novinare koji im u nekom trenutku mogu postati problem. Što slabiji mediji – to bolje za vlast. Ipak, poštenije je staviti se otvoreno u službu politike, nego djelovati ilegalno, kao što rade neki urednici i novinari koji svoje političko opredjeljenje koriste da bi prikriveno u programu progurali nešto od partijskog interesa. I ovo je još jedan metod uticaja politike na medije.

Poseban problem je neobrazovanost novinara. Frapantan je podatak da neki od vodećih novinara u BiH imaju završenu samo srednju školu. Ovisno o svom neznanju spremni su učiniti sve, uglavnom pogrešno. Novinari su tako sami degradirali svoju profesiju, a nije teško zaključiti da bi se uticaj politike dosta teže ostvarivao kad bi sami novinari bili brana takvim pokušajima. Umjesto da se brane, oni kao da prizivaju političare da ih oblikuju.

IMA LI NADE?

Neke preporuke

– Učiniti sve da se spriječi trend povratka jednomylja kroz nekritičke medije i letargičnu javnost. Mogli bi doći u situaciju odličnu za vlast, a pogubnu za medije i javnost: svi znamo da nam je loše, ali u Dnevniku sve izgleda lijepo;

–Što češće organizirati skupove na kojima bi predstavnici vodećih nevladinih organizacija, intelektualci i novinari razmjenjivali ideje, utvrđivali društvene prioritete i servirali ih političarima;

–Mediji se pod hitno moraju okrenuti stvarnim problemima građana i prestati biti propagandna mašinerija vlasti;

–Ako se već ne može tražiti izmjena zakonske regulative o javnim RTV servisima, obavezno tražiti povećanje broja članova upravnih odbora javnih radio-televizija u BiH sa sadašnjih četiri na minimalno sedam. Teže je izvršiti pritisak na veći broj ljudi;

–Obavezno oformiti Programska vijeća, ali ne na način da ih imenuju članovi Upravnog odbora;

–Novinari se što hitnije moraju izboriti za vlastiti dignitet i dignitet svoje profesije. Profesionalni postulati i etički kodeks moraju im uvijek biti na prvom mjestu. Hitno je potrebno u okviru Udruženja BH novinara oformiti Sud časti, koji bi bez kalkulacija reagirao na svaki pokušaj prostituiranja s profesijom;

–Kontinuirano educirati i trenirati novinarski kadar, kako onaj koji već radi u medijima tako i studente koji tek treba da dođu u redakcije;

–Izmijeniti režim saradnje medija i fakulteta na kojima se „proizvode” novinari. Uspostaviti uzajamnu vezu;

–Oformiti istinsko udruženje novinara na nivou BiH koje ne bi djelovalo na nacionalnim ili entitetskim principima, nego isključivo na profesionalnim.

Javni servisi

Gordana Katana

S ciljem očuvanja i zaštite osnovnih postulata demokratije i kulturnog nasljeđa Vijeće Evrope i druge međunarodne organizacije javnim RTV servisima daju posebno mjesto.

I dok evropski zakonodavci smatraju da se javni servis iz tih razloga i mora očuvati, dio međunarodnih i međuvladinih organizacija upućuju ozbiljne kritike na privilegovan položaj javnih servisa, koji se, unatoč činjenici da se finansiraju iz javnih sredstava, u isto vrijeme bore sa komercijalnim emiterima za marketinške prihode.

Razlozi postojanja i obaveze javnih servisa

Obaveze javnih servisa uglavnom bi trebale podrazumijevati:

- emitovanje nezavisnih, tačnih, nepristrasnih, uravnoteženih i objektivnih vijesti i informacija;
- osiguranje raznolikosti programa i mišljenja;
- emitovanje određene količine vijesti, te kulturnih, umjetničkih, obrazovnih, manjinskih, vjerskih, dječijih i zabavnih programa;
- promocija domaće kulture i vrijednosti;
- proizvodnja i emitovanje programa od značaja za sve dijelove zemlje;
- davanje besplatnog prostora za emitovanje obavještenja od javnog značaja iz oblasti kao što su zdravstvena zaštita, stanje na putevima, kao i hitne poruke državnih vlasti.

U Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini se od javnih servisa zahtijeva emitovanje „adekvatnog” udjela informativnog, kulturnog, obrazovnog i zabavnog programa, a u Makedoniji i Srbiji postoji obaveza za javne emitere da obezbijede program za nacionalne manjine na njihovom jeziku.

Uz sve to na javnim servisima u ovom trenutku leži i složen zadatak: kako odgovoriti izazovu političkih i ekonomskih interesa s jedne, i sve veće konkurencije komercijalnih emitera s druge strane.

Unatoč činjenici da su u Zapadnoj Evropi javni televizijski servisi učvrstili svoj položaj na tržištu i imaju dobru gledanost, medijski posmatrači i organizacije civilnog društva širom Evrope kritikuju ih zbog povezanosti sa političkim strankama i snižavanja nivoa kvaliteta programa koji je uzrokovan konkurencijom komercijalnih emitera.

Kada su u pitanju javni servisi zemalja u tranziciji situacija je daleko složenija.

Istraživanje na temu *TV u Evropi – regulativa, politika, nezavisnost*, sprovedenog 2005. godine pod pokroviteljstvom Fonda Otvoreno društvo, pokazuje da javni servisi pate od nedostatka profesionalizma, nesigurnosti u pogledu svrhe vlastitog postojanja, nedostatka finansijskih sredstava, političkog miješanja u uređivačka tijela, kao i nepoznavanja u javnosti specifične uloge javnih televizijskih servisa.

„Javni servisi u Evropi”, stoji u navedenom istraživanju, „veoma su politizirani, iako zvanično imaju status javnih organizacija nezavisnih od države, a u velikom broju slučajeva je prisutno miješanje u njihov rad. U upravljačkim tijelima javnih servisa se obično nalaze ljudi koji su povezani sa domaćom političkom elitom. U svojstvu savjetnika u upravljačkim tijelima javnih servisa, ovi ljudi često predstavljaju interese političkih stranaka i političara koji su ih doveli na to mjesto. Zbog toga je upravljanje i rukovođenje javnim emiterima u zemljama u tranziciji, ali ne samo tamo, postalo politička igra, u kojoj se upravljačke strukture javnih servisa mijenjaju u skladu sa promjenom vlade.”

Odgovornost za često veoma vidljiv politički uticaj na rad javnih servisa leži na samoj legislativi koja reguliše pitanje izbora upravljačkih tijela.

Pojedini modeli izbora upravljačkih struktura javnih servisa

U centralnoj, istočnoj i jugoistočnoj Evropi je formalna transformacija državnih emitera u javne servise - do koje je došlo nakon 1990. godine - uz par izuzetaka, okončana. Međutim, ova transformacija u javne servise, u skoro svim slučajevima, više je formalna nego suštinska. U praksi, država još uvijek ima ulogu „tajanstvenog upravitelja” koji čvrsto kontroliše javne servise.

Upravljačka struktura javnih servisa u zemljama obrađenim u ovom izvještaju se, u pravilu, sastoji od tri glavna sloja: upravnog savjeta, poslovnog odbora i

generalnog direktora. Savjet je uglavnom zadužen za generalnu politiku i nadgledanje budžeta i aktivnosti emitera. Poslovodni odbor je zadužen za dnevno poslovanje.

Uz ovaj, postoji i model regulacije javnih servisa koji djeluje putem „vanjskih” upravljačkih struktura imenovanih od strane rukovodioca stanica, koji i prate njihove aktivnosti.

U Estoniji, za regulaciju javnog servisa ETV je zadužen Savjet za radiodifuziju, nezavisno tijelo koje nadgleda ETV. Situacija je ista i u Litvaniji, gdje Savjet za litvansku radio-televiziju nadgleda LRT. U Bugarskoj pak glavno regulatorno tijelo za radio-televiziju, Savjet za elektronske medije, imenuje petočlani Poslovodni odbor javnog servisa BNT, a u Latviji, LTV-om upravlja osmočlani Odbor, čijeg generalnog direktora imenuje nacionalno regulatorno tijelo, NRTP. U ovom sistemu ne postoji nikakav savjet za javni servis koji se nalazi iznad uprave.

Savjeti javnih servisa obično imaju 9 do 15 članova. Pažnje vrijedan primjer je Njemačka, gdje broj članova televizijskih savjeta 10 regionalnih članica ARD-a i televizijskog savjeta ZDF-a varira i čak dostiže brojku od 77 članova. Sa 25 članova, Savjeti RTV Slovenije (za radio i televiziju) takođe imaju veliku upravljačku strukturu. Mandati savjeta javnih televizijskih servisa traju tri do šest godina.

Članove televizijskih savjeta javnih servisa obično imenuje Parlament. U nekim zemljama, kao što su Poljska i Srbija, imenuju ih zajednički savjeti za radiodifuziju.

U Latviji, samo generalnog direktora javnog emitera imenuje zajedničko regulatorno tijelo, a zatim on imenuje članove Savjeta. Međutim, predložen je novi zakon kojim se formira novi savjet koji bi regulisao samo javni televizijski servis, dok bi Ministarstvo za kulturu preuzelo regulaciju komercijalnih emitera.

Članove ovih savjeta obično razrješava tijelo koje ih je imenovalo.

Poslovodni odbori javnih servisa sastoje se od televizijskih profesionalaca, koji su obično direktori glavnih internih odjela stanica ili kandidati koje predloži generalni direktor stanice. Imenovanje obično vrše savjeti javnih servisa.

Generalni direktor televizijske stanice ima ključnu ulogu u upravljanju; uz samo par izuzetaka - kao što su Rumunija i Republika Makedonija, gdje generalnog direktora domaćih emitera imenuje Parlament, i Turska, gdje generalnog direktora imenuje Vlada - generalne direktore javnih servisa imenuju regulatorni savjeti stanica.

U Zapadnoj Evropi su mehanizmi imenovanja upravljačkih struktura javnih televizijskih servisa složeniji. U Francuskoj, na primjer, Vlada, Parlament, regulatorno tijelo i osoblje Javnog servisa France Télévisions imenuju svoje ljude u Administrativni savjet stanice. U Njemačkoj, savjeti javnih televizijskih servisa ARD i ZDF se sastoje od predstavnika važnijih društvenih grupa čija su mjesta u savjetu zakonom garantovana. Međutim, u konačnici, u većini slučajeva, javnosti je jasno koja strana stoji iza svakog pojedinačnog kandidata.

Savjeti javnih televizijskih servisa imaju najveća ovlaštenja od svih televizijskih upravljačkih tijela. U većini zemalja, oni imenuju generalnog direktora stanice, koji zatim bira svoj poslovodni tim. Međutim, u nekim zemljama u tranziciji, funkcija generalnog direktora je dobila na značaju. U Češkoj Republici, na primjer, posmatrači naglašavaju činjenicu da je Češkoj televiziji (ČT) potrebna snažna ličnost koja će voditi stanicu i oduprijeti se političkom miješanju u poslovanje stanice, direktno ili preko Savjeta stanice, kojeg imenuje Predstavnički dom. U drugim zemljama, kao što je Rumunija, sve veća moć koncentrisana je u rukama jedne osobe – objedinjavanje funkcija generalnog direktora i predsjednika Administrativnog savjeta u jednu funkciju dovodi do negativnog uticaja na nezavisnost stanice, jer generalnog direktora, tj. predsjednika, imenuje Parlament.

Najeklatantniji pokušaji uticaja politike na rad javnih servisa zabilježeni su upravo u BiH

PRIMJERI:

Podsjetimo, političari iz Republike Srpske, predvođeni Savezom nezavisnih socijaldemokrata 1998–1999. godine žestoko su se usprotivili odluci predstavnika međunarodne zajednice o osnivanju javnog RTV servisa na državnom nivou.

Narednih godina projekt BHRT bio je u ovom entitetu ili izvrnut kritici ili javno i grubo ignorisan.

U isto vrijeme, u dijelovima BiH pod kontrolom stranaka s hrvatskim predznakom trajao je otvoreni bojkot javnog servisa, uz obrazloženje da hrvatski narod, njegov jezik i kultura nemaju adekvatan tretman– kako na Javnom servisu Federacije BiH, tako i na BHRT. Te zahtjeve za stvaranje hrvatskog nacionalnog kanala u tom dijelu BiH politički uticaj još uvijek manifestuje kroz poziv i podršku građanima da ne plaćaju RTV taksu.

U neskrivenim namjerama stavljanja pod kontrolu javnih RTV emitera najdalje je otišao predsjednik Saveza nezavisnih socijaldemokrata i premijer Republike Srpske Milorad Dodik.

Nezadovoljan, kako je naveo, tretmanom koji RS ali i njegova partija imaju na BHRT, Dodik je 2006. godine pozvao građane RS da ne gledaju program BHT1, zaprijetivši da će slijedeći poziv biti na neplaćanje RTV takse. Ovakvo ponašanje eskaliralo je u januaru 2007. godine kada je Vlada RS zvanično saopštila da, ponovo zbog neadekvatnog tretmana koji na BHT1 ima Republika Srpska i njeni predstavnici i institucije, prekida sve odnose s ovom medijskom kućom.

Ovako široko opisivanje navedenih događaja neophodno je kako bi se mogle jasnije sagledati sve slabosti Zakona o javnim servisima koje regulišu pitanje izbora rukovodnih struktura.

Ništa manje, od postupka vlade, demokratska javnost u BiH nije bila zatečena krajnje uzdržanom reakcijom upravljačkih struktura BHRT na ugrožavanje rada i neovisnosti medija kojim rukovode.

Prema mišljenju Mehmeda Halilovića, ombudsmena za medije Federacije BiH, selekcija kandidata za članove upravnih odbora javnih servisa, koju vrši Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) BiH, pokazala se u praksi nedovoljnom.

Zbog pojašnjenja ovog stava treba istaći da RAK nema mehanizme kojima bi utvrdio tačnost podataka koje kandidati dostavljaju u svojim biografijama. Tako se kandidatima s jedne strane ostavlja mogućnost da obmanu RAK, a time i

javnost, a s druge otvara prostor da uđu u selekciju za izbor u kojem posljednju riječ daju parlamenti.

Potvrđeno je to i prilikom prošlogodišnjeg izbora članova Upravnog odbora RTRS-a, kada je u ovo tijelo imenovana članica SNSD-a koja je, i u vrijeme izbora i neposredno nakon toga, u Birou za odnose s javnošću Vlade RS obavljala funkciju savjetnice.

Boro Kontić, direktor Media centra Sarajevo ocjenjuje da politički izbor nekog tijela podrazumijeva veliku mogućnost da će ti ljudi raditi po nalogima aktualne politike: „U našim okolnostima to je uglavnom pravilo. Sve što bira ovdašnja politika jeste nepotizam, partijski ljudi, loša selekcija i slično. Prema tome, činjenica da je to postalo legalno u BiH, znači da su javni mediji u velikoj opasnosti. To se prije svega odnosi na njihovu političku nezavisnost.”

Ukazivanje na pokušaje pretvaranja javnih servisa u instrumente određenih političkih establišmenta u pravilu se i slama preko leđa pojedinaca. Tu su cijenu u proljeće 2007. tako platili direktor BHRT Drago Marić i urednik informativnog programa Amir Zukić.

I dok je dio uređivačkih i novinarskih struktura na BHT javno progovorio o sprezi javnih servisa i politike, Radio-televizija RS se od januara 2006. sve više pretvara u glasilo najjače partije u Republici Srpskoj, Saveza nezavisnih socijaldemokrata.

Nekritično izvještavanje uz favoriziranje samo jedne političke opcije, kao vrh ledenog brijega kršenja standarda rada javnog servisa, do sada nisu naišli na kritiku ili upozorenja Upravnog odbora ove RTV kuće. Sve to neminovno dovodi do zaključka o dubokoj sprezi medija i politike.

Da se samo BiH ne suočava s problemom očuvanja nezavisnosti javnih servisa potvrdila je i afera koja je pratila izbor ravnatelja HRT u martu 2007.

Javni sukob među članovima Upravnog vijeća HRT-a, optužbe da su parlamentarne stranke vršile direktne pritiske za kojeg će se kandidata opredijeliti, i na koncu fizički sukob članova upravnog vijeća kao manifestacija suprotstavljenih stavova (ili interesa) potvrdio je nedostatak elementarnih demokratskih načela koja bi se trebala manifestovati upravo kroz rad javnih servisa.

Zaključak

Pitanje medijskih sloboda i eliminisanje političkih uticaja na rad javnih servisa tema je o kojoj će tek biti potrebno provesti ozbiljnu debatu, i na osnovu nje kreirati zaključke koji bi mogli biti podloga za preporuku o izmjenama Zakona o javnim RTV servisima.

Mehmed Halilović smatra da, kada je u pitanju BHRT, prije svega treba povećati broj članova Upravnog odbora sa postojećih četiri na devet, obezbijediti veći uticaj nevladinog sektora i eliminirati mogućnost da predsjednik upravnog odbora ima dva glasa – kako je to sada slučaj, a predstavlja pravi nonsens.

Boro Kontić upozorava da i kada struka bira upravljačke strukture javnih emitera postoji određena opasnost, manja nego kada to radi politika, ali takođe vidljiva : „Mislim na postojeću praksu političke, etničke, entitetske i finansijske podijeljenosti ili nesamostalnosti medija što može uticati na njihov izbor u kojem ne preovlađuje borba za opšti, već jednostavni poriv za zaštitu užeg ili pojedinačnih interesa.”

Na kraju, ključno pitanje je: Ko je izabran?

Bitno je stvoriti uslove da budu izabrani dobri poznavaoци struke, javne ličnosti izvan političkih krugova, čime se u drugi plan stavlja pitanje ko ih je birao. Stoga treba iskoristiti svaku mogućnost, a posebno medijske mogućnosti da se izbor ljudi u UO javnih medija vodi transparentno i sa sviješću da je taj izbor namijenjen ovdašnjoj nezavisnoj javnosti, a ne političkim interesima. Takođe, cjelokupno društvo treba educirati u pravcu razbijanja predrasuda koje i danas vladaju – a to je da se javni servis poistovjećuje sa državnim radiom i televizijom, koji sam po sebi treba da predstavlja presliku stavova vladajućih struktura.

U tom procesu uloga nevladinog sektora u budućnosti biće od najvećeg značaja.

Ekonomski uticaji na medije

Vladimir Šušak

Uvod

Finansijski slabi, iz čega dakle proizilazi, ranjivi i podložni različitim ekonomskim pritiscima. Ovo je, u najkraćem, opis medija u Bosni i Hercegovini kada je riječ o njihovoj podložnosti ekonomskim pritiscima. Treba biti potpuno jasan i reći da u državi nedefinisanog statusa, etnički podijeljenoj, u državi „u kojoj je sve politika” ekonomski uticaj na medijsko izvještavanje ne može izbjeći političku dimenziju. Bezbroj je skrivenih i manje skrivenih primjera koji govore u prilog ovoj tvrdnji. U posljednje vrijeme je ovakva vrsta pritiska intenzivirana. Država i strukture političke moći nikada nisu bile zainteresovane za profit u medijima, pa se tako nikada nisu pojavljivali kao njihovi vlasnici u pravom smislu te riječi. Jasno je, prema tome, da političkim moćnicima nikada nije bilo u interesu stvaranje uslova za postojanje ekonomski jakih medija. Isključiva želja bila je uticaj na medije u mjeri koja bi bila dovoljna za manipulativno djelovanje na javno mnjenje, koje bi im osiguralo opstanak na vlasti. Ove konstatacije iz publikacije *Vlasništva medija i njihov uticaj na nezavisnost i pluralizam medija u Srbiji i regionu*, govori da državi i državnim strukturama odgovara ovakvo stanje medija. Sve ovo ne znači da ne postoje i čisto ekonomski pritisci koji sputavaju medije da slobodno, objektivno i profesionalno izvještavaju javnost o događajima. Koliko god bili zastupljeni djeluju mizerno u odnosu na politički motivisan ekonomski pritisak. U zemlji u kojoj preovladava siva ekonomija i korupcija svih oblika, svi oblici pritiska na medije dobijaju još značajniju dimenziju. Otuda, po mnogima nerealan *rejting* nivoa slobode medija u Bosni i Hercegovini, ne samo da iznenađuje, već i daje povoda političko-ekonomskim moćnicima da nastave realizaciju svojih planova. Očigledno da se ni oblast medija u ovakvoj državi ne može „sondirati” klasičnim metodama (na osnovu pravnog okvira i broja prijavljenih slučajeva pritiska na novinare i medije) kakve se primjenjuju u svijetu. Umnogome je tako zahvaljujući i samim novinarima, novinarskim udruženjima i medijima; to najbolje znaju svi koji iole ozbiljnije priđu novinarskom poslu.

„Eksplozija” medija

Nakon rata razvijen je izrazito veliki broj medija za malo tržište kakvo je Bosna i Hercegovina od približno 3,8 miliona stanovnika.⁴⁸ Veliki dio privatnih i javnih medija osnovan je poticajem stranih donacija. Različite međunarodne organizacije nastojale su neutralisati postratno jedoumlje, jasno razgraničeno jedino nacionalnim predznacima, koje je vladalo medijskim prostorom. Cilj međunarodnih organizacija bio je osnažiti nezavisne medije i odvojiti ih od uticaja prije svega političkih moćnika. Kritički nastrojena mišljenja, iako pozitivno ocjenjuju nastojanje međunarodne zajednice, govore o stihijskom osnivanju i pomaganju medija bez pretjerane koordinacije.

„Procjene kome dodijeliti donacije bile su gotovo bez izuzetka u rukama inostranih organizacija (Izuzev Fonda Otvoreno društvo BiH koje je taj posao povjeravalo domaćim ekspertima). Prosto je neshvatljivo da su prevodioci i često nekompetentne osobe iz lokalnog osoblja u međunarodnim organizacijama postajali glavni savjetnici i procjenitelji medijske situacije. Tek u projektima koje je počeo koordinirati Pakt stabilnosti, dio nadležnosti za predlaganje korisnika donacija prenesen je na lokalne partnere (regionalne medijske mreže koje podržavaju francuska i danska vlada). Neki donatori, poput Evropske unije, imali su dug proces za odobravanje donacija (čak po dvije godine od podnošenja zahtjeva), tako da su neke intervencije postajale deplasirane ili zbog raskoraka u dinamici priliva sredstava teško izvodljive.”⁴⁹

Očigledno je da su mnogi medijski projekti koji su potekli ili su bili značajno pomognuti od donacija međunarodnih organizacija, vrlo brzo propali kada su prepušteni tržišnoj utakmici. Razlog tome je zaokret u politici međunarodne zajednice, koja je u jednom trenutku okrenula leđa komercijalnom medijskom sektoru i okrenula se razvoju javnih servisa i njihovom većem uticaju na demokratizaciju društva.⁵⁰ Velika „čistka” medija vidljiva je prostim upoređivanjem podataka o broju medija u Bosni i Hercegovini. Ako se vratimo

---

⁴⁸ Podaci *Regulatorne agencije za komunikacije – RAK i Vijeća za štampu BiH*, juli 2007: 43 televizije, 142 radija, 10 dnevnih novina, 64 magazina, pet novinskih agencija

⁴⁹ Zoran Udovičić *Mediji u BiH - Dometi intervencije međunarodne zajednice*

⁵⁰ Zoran Udovičić *Mediji u BiH - Dometi intervencije međunarodne zajednice*

šest godina unatrag, uočićemo da je do danas gotovo prepolovljen broj elektronskih medija u Bosni i Hercegovini (28 televizija i 68 radio-stanica manje nego 2001. godine). Ovo možemo zahvaliti djelovanju regulatornog tijela koje je postavilo veoma oštre ekonomske i kvalitativne uslove za dobijanje dozvola za emitovanje. Ako imamo u vidu da su mnogi mediji koji su opstali i dalje kvalitativno svjetlosnim godinama daleko od poželjnog kvaliteta programa, onda ćemo se približiti procjenama kako bi dvije trećine medija nastalih u prvom poslijeratnom periodu moglo nestati sa medijskog neba Bosne i Hercegovine.

Upoređivanje broja štampanih medija govori o potrazi za „rupama” u zasićenom tržištu, ali i o još ponečemu. Njihov broj je povećan (čak za 50 izdanja, što dnevnih, što periodičnih), ali uglavnom u korist tzv. light izdanja, časopisa zabavnog karaktera ili časopisa iz oblasti kao što su zabava, kultura, umjetnost, sport i sl. Primjetan je i porast broja tzv. političkih tabloida. Broj ozbiljnih, angažovanih, analitičkih i prije svega informativnih magazina koji bi se bavili društvenom stvarnošću stagnira. Evidentno je i sve veće prisustvo štampe iz okruženja, koja uzima veliki dio „tržišnog kolača” domaćim izdavačima. Posebno se to odnosi na novine koje štampaju posebna izdanja za područje BiH. Pokušaji stvaranja nove domaće konkurencije uglavnom prolaze neslavno. Među razlozima za takvo stanje svakako su, osim tržišne prezasićenosti, različite vrste pritisaka, a neke od njih obradićemo i u ovoj kratkoj analizi.

Ekonomska održivost

I pored djelovanja regulatornog tijela, u BiH broj medija i danas uveliko prevazilazi marketinške potrebe oglašivača i kapacitet tržišta. Ako na više od 260 medijskih kuća (televizija, radio stanica i novina) imamo tek 68 kompanija koje potroše godišnje više od stotinu hiljada maraka, može se slobodno reći da je većina medija, u najmanju ruku, na rubu egzistencije. To naglašava i većina menadžera ovdašnjih medija. U medijima se obrće - to je prava riječ - jako mnogo novca. Ali, mediji nisu profitabilni: koliko god danas zarade novca, toliko u toku dana potroše, a možda i više.⁵¹ Značajniji oglašivači u domaćim medijima i dalje su profitabilne kompanije koje su još u vlasništvu države, što takođe otvara prostor za pritiske. To nikako ne znači da oglašavanje privatnih

---

⁵¹ Elvir Švrakić, vlasnik NTV Hayat intervju za magazin *Dani*, sepembar 2005. godine

kompanija podrazumijeva da pritisaka političkih moćnika ovim kanalom oglašavanja nema. Mediji, naime, ovisе o malom broju jakih godišnjih ugovora, čiji ih gubitak može dovesti do bankrota.

Još je nekoliko otežavajućih okolnosti za domaće medije, kao i podložnost ekonomskim pritiscima. Kao prvo, u obzir moramo uzeti i činjenicu da je nekoliko medijskih kompanija iz okruženja, dolaskom na slabašno tržište Bosne i Hercegovine, „zarobilo” veliki dio oglašivačkog kolača (prema nekim procjenama oglašivači na reklamiranje u Bosni i Hercegovini potroše između 50 i 70 miliona maraka godišnje). Istovremeno, televizije u stranom vlasništvu tek manji dio zarađenog novca troše na produciranje programa proizvedenog u BiH. Veći dio programa popunjavaju jeftinim programima i licenciranim emisijama koje su već emitovali na ostalim TV stanicama u svom vlasništvu, što im troškove svodi na minimum (Pink BH). Takvi mediji najmanje pažnje pridaju informativnom programu. Ni osnovnim informacijama ne prilaze s pažnjom, a kamoli da se pozabave ozbiljnim istraživanjima i analizama društvenih prilika.

Takođe, ne treba izgubiti iz vida da su neki domaći mediji, koji su dobili strane vlasnike, izazvali pravi medijski rat u borbi za oglašivače. Posebno je to bilo izraženo prije uvođenja poreza na dodatnu vrijednost. Poznata je javna pobuna svih značajnijih domaćih TV stanica 2005. godine, protiv načina poslovanja OBN-a koji je u vlasništvu hrvatskog državljanina (OBN je međunarodni medijski projekat u BiH koji je doživio bankrot, a potom je privatizovan). Obaranjem cijena reklamiranja i istovremenim izbjegavanjem plaćanja poreza na emitovanje reklamnih poruka ova televizija postala je nelojalna konkurencija ostalim TV stanicama. Domaće komercijalne i javne televizije tako su izgubile dobar dio tzv. velikih oglašivača i prijetila im je opasnost od potpunog zatvaranja. Tržišna utakmica krenula je tako potpuno krivom stazom, što je dodatno usporilo razvoj domaćih medija, u ovom slučaju televizija. Ovdje se možemo vratiti uticaju države na medije, jer ih apsolutno nisu interesovali protesti medija. Čak su bili glavni protagonisti uvođenja televizija i vlasnika iz okruženja na bosanskohercegovačku medijsku scenu.

Istovremeno, granice Bosne i Hercegovine su propusne za frekvencije veoma kvalitetnih javnih i komercijalnih televizija iz Hrvatske i Srbije. Veoma dobra gledanost ovih programa, i ekonomičnost ozbiljnih i velikih oglašivača, dovela je do jednostavne računice: Zašto bi iste reklame plaćali bosanskohercegovačkim televizijama, kada građani ove zemlje već gledaju HRT, RTL, NOVU TV, RTS, B92, PINK i druge stanice? Veliki novac koji su domaće televizije izdvajale za

atraktivan strani program gubio je u startu na vrijednosti, jer ga je publika uglavnom već vidjela na „susjednim” programima. Još jedan dio moguće zarade odlazi tako u nepovrat. Širenje mreže kablovskih operatera i njihovo neregulirano poslovanje dodatno je zagorčalo život domaćih televizijskih stanica i umanjilo njihovu konkurentnost na tržištu.

Ništa bolje ne prolaze ni štampani mediji, čast izuzecima. Velika konkurencija iz okruženja ubire najveći dio zarade. Listovi, kao što su *Večernje novosti*, *Press* i *Večernji list* posebnim izdanjima i stranicama posvećenim BiH/RS i tabloidnim pristupom ovdašnjim temama uzimaju i ono malo zainteresovanih za redovno čitanje novina. Poražavajućih tek nešto više od 5% građana koji redovno kupuju novine, tjeraju i menadžment domaćih štampanih izdanja da pribjegu istoj taktici. Sve to pogoduje i političkim moćnicima koji će zahvaljujući tabloidizaciji sve više govoriti o svom privatnom životu, hobijima i strastima iz mladosti, a manje o odlukama koje donose i koje se tiču budućnosti onih koji su ih birali. Novinari će više posvetiti pažnju međusobnom pljuvanju i vrijeđanju političara nego odlukama koje se donose u ime građana, a čitaoci će se zabaviti svađalačkim sapunicama svojih lidera, ne osvrćući se na, npr. skrivanje važnih ugovora o privatizaciji i posljedicama koje oni proizvode. Ovdje ne treba izostaviti ni odsustvo motivacije medija da objavljuju važne informacije. Tačno je da se ona najviše odnosi na bliskost vlasnika i uredništva medija sa određenim političkim strukturama, ali ne treba izostaviti ni razmišljanja o ekonomskim pritiscima. Npr. prijetnje tužbama i velikim advokatskim timovima stranih kompanija koje posluju na ovom prostoru ili barem strah ekonomski slabih medija od takve mogućnosti.

Investicije u medije

Početni impuls koji je dala međunarodna zajednica stvarajući mnoge od danas postojećih televizijskih i radio stanica, kao i novina, postaje sve slabiji. Na haotičnom i ograničenom tržištu mediji se snalaze na različite načine kako bi prebrodili nedostatak redovne „terapije koja život znači“. Vlasnici medija sve više moraju da dokazuju svoju menadžersku sposobnost kako bi vlastite medije pozicionirali na tržištu. Interesovanje globalnih igrača za investiranje u medije u Bosni i Hercegovini je još jako slabo. Nekoliko naprijed navedenih činjenica (uticaj televizija iz okruženja koje su već u vlasništvu velikih medijskih magnata, malo tržište i sl.) govore da će proteći još vremena dok se nešto takvo i desi. Bosna i Hercegovina, prema nekim mišljenjima, može biti samo usputna stanica na čiji medijski peron bi eventualno mogao sići neki globalni investitor - avanturista.

Jedini odgovor na sve teže tržišne okolnosti za opstanak, kada je riječ o komercijalnim TV stanicama, jeste ukupnjavanje. Projekat Mreža plus (pet komercijalnih televizija sa prostora čitave BiH) do sada je dao određene rezultate. Zajednička kupovina atraktivnog programa (sportski, filmski i serijski program) otvorila je prostor za veće oglašivače. I za takve procese je potreban novac kojeg je malo. Ni projekat Mreža plus nije pokrenut bez međunarodne pomoći. To je potvrda da bez svježeg kapitala u medijima neće ni biti velikog napretka i razvoja, u krajnjem slučaju ekonomske nezavisnosti.

Čistih investicija ulagača koji jednostavno žele da se bave medijskim biznisom nema. Jedan od razloga je i zatvoreno i netransparentno poslovanje mnogih medija začaurenih u društva sa ograničenom odgovornošću. Onemogućena je tržišna dokapitalizacija i upliv svježeg kapitala.

Primjer iz susjedne Srbije pokazuje jedan od načina za stvaranje „ozbiljnog igrača“ na tržištu. RTV B92 pretvorena je iz d.o.o. u a.d. i potom dokapitalizovana prodajom 10% akcija za 2,3 miliona evra svježeg kapitala iskorištenog za proizvodnju kvalitetnijeg programa. Fudbalska liga šampiona, NBA liga, Veliki brat, licencna kviz, zabavna i filmska izdanja ispunili su program ove televizije. Visokoisplativi programi ne samo da su pokrili troškove najvećeg potrošača - prilično zastupljenog informativnog programa - već su ovu televiziju učinili primamljivijom za oglašivače, što stvara finansijsku sigurnost, a samim tim smanjuje mogućnost ekonomskih pritiska. Kompanija Dexi Co koja

je uložila novac u B92 bavi se inače trgovinom dječijim igračkama. Istovremeno, unutar „Radio difuzno preduzeće B92 A.D., Beograd” presudan dio vlasništva ima B92 Trust.

B92 Trust je kontrolna kompanija registrovana kao preduzeće sa ograničenom odgovornošću (d.o.o.). Cilj B92 Trusta je da očuva nezavisnu uređivačku politiku B92 i da radi sa MDLF-om (Media Development Loan Fund) (suvlasnik RDP B92 A.D., op. aut.) na izgradnji samoodrživosti B92. Njegovi vlasnici su 14 rukovodilaca, urednika i osnivača B92. Vlasnici B92 Trusta, po statutu kompanije, nemaju pravo prodaje ili prenosa vlasništva, niti ubiranja dobiti od B92 u privatne svrhe na osnovu vlasništva u B92 Trustu. Vlasništvo nad B92 Trustom vezano je za rad u B92 i otud prestaje kada neki od osnivača B92 Trusta prestane da bude radno angažovan na B92⁵².

Ovo ne znači da je ova televizija u potpunosti odstranila ekonomske i političke pritiske ili uticaje, ali su joj polazne pozicije za tako nešto daleko iznad onih koje imamo u komercijalnim medijima u BiH. Da li je ovaj ili sličan princip investiranja u razvoj, samoodrživost i ekonomsku nezavisnost do sada primjenjivan u Bosni i Hercegovini nije poznato zbog izrazito netransparentnog poslovanja komercijalnih medija. Činjenica je da nijedan medij nije u tolikoj ekspanziji da bi se mogla nazreti takva mogućnost.

Štampani mediji, u pokušaju da neutrališu finansijske probleme, pokušavaju sa štampanjem knjiga i izdavaštvom. Iz začaranog sistema „ja tebi– ti meni” ni na ovaj način ne mogu pobjeći. Ilustrativan primjer je onaj sarajevskog magazina *Dani*. Naime, prema pisanju direktne konkurencije *Slobodne Bosne* rješenje za neprodata izdanja *Dani* pronalaze u državnom monopolisti Elektroprivredi BiH. Ova kompanija navodno otkupljuje stotine neprodanih knjiga u izdanju *Dana*. Izbjegavanje gubitaka, međutim, ima i svoju cijenu, pa *Dani* staju u odbranu poslovanja kompanije koje je suočeno sa zahtjevima za smjenu. Koliko se može povezati prodaja knjiga i pisanje o poslovanju direktora Elektroprivrede nije lako odgonetnuti, ali indicije o vezama ne mogu biti izbrisane.

---

⁵² www.b92.net

Nivo stranih ulaganja koji je u usponu kada je riječ o privredi ne prate tako slični trendovi na medijskoj sceni. Mediji postaju „mali zalogaj krupnim igračima”.

Ekonomski pritisci na medije

Jedan od očitih primjera ekonomskog uticaja velikih kompanija na izvještavanje medija svakako je EFT. Energetska kompanija koja je ušla u zajednički posao s Vladom RS u Rudniku Stanari, gdje namjerava izgraditi termoelektranu. Intenzivno oglašavanje u svim značajnim elektronskim i štampanim medijima izdvajanjem nepoznate, ali sigurno značajne sume novca, jednostavno je „začepila usta” tzv. nezavisnim medijima. Niko ne postavlja pitanje zašto je Ugovor skrivan mjesecima od javnosti i kakve su karakteristike ovog Ugovora? Upozorenja ekoloških udruženja koja strahuju od velikog zagađenja zbog rada nove termoelektrane ne dopiru do javnosti. Čuje se tek glas iz EFT-a kako će svi ekološki standardi biti ispoštovani, ali niko ne može da pronikne detalje. U međuvremenu, mediji bombarduju javnost promotivnim filmovima EFT-a. Medijski uposlenici trljaju ruke zbog još jednog ugovora za oglašavanje, a kompanija EFT osigurala se od nepoželjnih kritika. Stopirane su i priče o sumnjivim poslovima ove kompanije sa Elektroprivredom RS, ali i Srbije.

Disciplinovanje medija istom metodom evidentno je i u slučaju vlasnika Fabrike glinice „Birač” iz Zvornika, litvanske UKIO grupe. Ova kompanija je načinom poslovanja, prema nalazima poreskih inspektora, oštetila budžet za više desetina miliona maraka. Mediji su prvo naširoko izvještavali o tome. U gotovo svim značajnijim medijima slijedi reklamna kampanja banke, koja je takođe u vlasništvu UKIO grupe. Mediji prestaju da se bave ovom temom. Javnost nema informaciju prema kojima jedan nalaz poreskih inspektora može da dovede i do toga da je prva kontrola propustila da utvrdi još dugova. Mediji, koji imaju ugovore sa ovom bankom, ne objavljuju kako su poreski inspektori koji su sastavili izvještaj o poreskom dugu „Birča” smijenjeni sa svojih pozicija, kako Poreska uprava, sada već više od godinu dana, skriva rezultate izvještaja, pa čak i onog prvog koji nije utvrdio nikakva dugovanja. Kako izvršna vlast ne reaguje, iako nezvanično priznaje da im je poznato da „Birač” frizira poslovne rezultate (izjava jednog ministra op. aut.), pa to onda otvara priču o političkim vezama litvanske kompanije. Mediji, međutim, obiluju humanitarnim akcijama koje organizuje menadžment „Birča” i za sitan novac kupuje naklonost javnosti i neutrališe negativne kritike. Niko od vlasnika medija, a posebno ne menadžment litvanske kompanije ili bilo koje druge, neće potvrditi vezu između oglašavanja i

tema kojima se mediji bave. Bar to neće učiniti glasno. Medijski radnici će, uglavnom u povjerenju, slegnuti ramenima— što bi u prevodu značilo: mora se preživjeti.

Ovo ni u kom slučaju nisu usamljeni primjeri ekonomskih pritisaka na medije i njihovu uređivačku politiku. Ako bi se osvrnuli na nivo lokalnih medija situacija bi bila i mnogo gora.

Ekonomsko-politički pritisci na medije

U Bosni i Hercegovini izrazito su povezane politika i ekonomija. Kada bi ostali samo na ovoj konstataciji ona i ne bi bila negativna. Politika može, i to joj je na kraju krajeva jedan od zadataka, pozitivno uticati na ekonomska kretanja, omogućiti nesmetano poslovanje, podsticati razvoj ekonomije i zauzvrat dobijati veći prihod u budžet i viši standard radnika. Potpuno je jasno da povezanost politike i ekonomije u ovom smislu kod nas još nije uhvatila maha.

U procesu tranzicije iz sistema u kojem je sve bilo pod kontrolom države, ostaci „stare” svijesti još motivišu političke moćnike da pod kontrolom drže poslovne ljude, a putem njih, kako ćemo vidjeti, veoma jednostavno je moguće kontrolisati i medije.

Najvećim i najznačajnijim kompanijama (čitaj oglašivačima) i danas upravljaju politički podobni ljudi koje na funkcije instalira vladajuća struktura. Najveći dio razvojnih projekata, od infrastrukture do uslužnih djelatnosti, vodi vladajuća struktura. Sistem javnih nabavki naizgled definiše ravnopravnu utakmicu među kompanijama za dobijanje poslova. Međutim, širokoj javnosti je poznato da se zakonske procedure izigravaju na različite načine kako bi posao dobila politički podobna kompanija. Glavni revizor javnog sektora RS godinama upozorava da je Zakon o javnim nabavkama akt čija se pravila najmanje poštuju. Političko-ekonomske veze sada dobijaju jednu sasvim drugu dimenziju. Uz pomoć politike uzak, ali veoma jak, krug kompanija u državi dobija najveći dio poslova i time stvara ogroman profit. Biznismeni su zahvalni svojim političkim mentorima. Politički moćnici, osim što dobiju i „šušteće hvala” znaju da mogu tražiti i bilo koju uslugu. U slučaju medija i pritiska na njihovu uređivačku politiku ta usluga značila bi i kontrolu oglašavanja ovih kompanija. Mediji koji se kritički osvrću na rad vladajućih struktura gube najznačajnije oglašivače, jer su se zamjerali politici. Ovakvo stanje vjerovatno nije prestajalo godinama, ali

dolaskom SNSD-a na vlast u RS u prvoj polovini 2006. godine političko-ekonomski pritisci postaju intenzivirani do mjere u kojoj su pojedini mediji potpuno ugašeni ili marginalizovani. Jedan od primjera svakako je magazin *Pravda*, koji je nakon samo nekoliko mjeseci izlaza i veoma kritičkog stava prema aktuelnoj vlasti zatvoren. U jednom od posljednjih brojeva ovog magazina, na jednom od mjesta predviđenih za reklamu stajalo objašnjenje da je, pod uticajem premijera RS Milorada Dodika, klijent koji se oglašavao na tom mjestu raskinuo ugovor. Naravno da će vlast opovrgnuti ovakve tvrdnje, ali treba samo ovlaš pogledati kako mediji izvještavaju o aktuelnoj vlasti i koliko i kojih reklama objavljuju i štampaju.

Magazin *Patriot*, u vrijeme dok ovo pišemo, ponovo postoji u štampanom izdanju. Nekoliko mjeseci ovaj magazin izlazio je samo na internetu. Glavni problemi u ovom listu, prema kazivanju vlasnika i glavnog i odgovornog urednika Slobodana Vaskovića, nastaju kada na vlast dolazi SNSD Milorada Dodika. I ranije je ova politička opcija, koja je u RS ostvarila na izborima gotovo apsolutnu vlast, magazin *Patriot* povezivala sa svojim najljućim političkim protivnikom SDS-om.

U „osinje gnijezdo“ *Patriot* je dirnuo prvim tekstovima, u jednu od glavnih tačaka strategije nove vlasti – privatizaciju Rafinerije nafte u Bosanskom Brodu, kritičkim napisima o radu tadašnjeg ministra privrede, energetike i razvoja, Milana Jelića. Magazin *Patriot* je tada saopštio da je jedini medij prema kojem nisu ispunjene u cjelosti odredbe ugovora o reklamiranju sa tada još neprivatizovanim Telekomom Srpske, jednim od najvećih oglašivača u RS. Nakon objavljivanja 50% ugovorenih oglašavanja, jednostavno su prestali da stižu nalozi za reklamiranje. *Patriot* nije odustajao od pomenute teme, čime je nakon izbora bio izložen otvorenim pritiscima prema „neposlušnom glavnom uredniku“ Vaskoviću.

Ubrzo nakon preuzimanja funkcije predsjednika od strane Milana Jelića, poreski inspekcija počinje s temeljitom kontrolom poslovanja *Patriota* i pronalaze 3 300 KM obaveza za tri godine poslovanja. Ova tema postaje interesantna Radio televiziji RS, čija je uređivačka politika pod neskrivenim uticajem SNSD-a. Istražuju se izvori finansiranja *Patriota* i samog glavnog urednika.

U to vrijeme privatne kompanije koje su se oglašavale u *Patriotu* shvataju da je „vrag odnio šalu“ i da bi mogli stići na crnu listu vlasti. Jedna za drugom odustaju od reklamiranja u ovom magazinu. Ostale firme jednostavno ne

odgovaraju na marketinške ponude ovog lista. Prema tvrdnjama Slobodana Vaskovića, u jednu od firmi koje su se oglašavale u njegovim novinama dolazili su i članovi obezbjeđenja predsjednika ispitujući zašto se reklamira u *Patriotu*. „Tražili su da se to prekine i željeli su da pogledaju ugovor sa *Patriotom*” – kaže Vasković. Vlasnik *Patriota* potom štrajkuje glađu ispred sjedišta Narodne skupštine RS. Optužuje predsjednika Jelića za pritiske na *Patriot*, a tek pojedini mediji pridaju značaj ovom događaju. Interesantno je da je tek nekolicina novinara pokazala kolegijalnost i posjetila Vaskovića. Rezultat štrajka glađu, prema Vaskovićevim riječima, bile su prijetnje njemu i njegovoj porodici. Dodatni posao u novinama za srpsku dijasporu *Vestima* iz Frankfurta takođe mu je otkazan, bez obrazloženja.

Patriot je u redukovanom obimu nastavio da izlazi na internetu, a 20. avgusta 2007. godine ponovo se našao na kioscima.

Ilustrativan primjer politički motivisanih ekonomskih pritisaka, kao što je ovaj, jasno pokazuje da ova praksa političkih moćnika nije samo nastavak iz nekih prošlih vremena, već je postala i prilično neskrivena. Ovim su, donekle, disciplinovani i ostali iole nezavisni i objektivni mediji, a cenzura i autocenzura kod novinara poprimila je zabrinjavajuće razmjere.

Organizovanje medija u BiH

Milorad Labus

Biti novinar znači biti pripadnik specifične grupe profesionalaca, koja se umnogome razlikuje po uslovima i načinu rada od ostalih javnih profesija. Prvenstveno, ovdje se, ne samo kod nas, već i u svjetskim okvirima, misli na izloženost pritiscima od strane države, javnog sektora, privatnog sektora i svih onih, kojima se pisanje, tj. izvještavanje o raznim društvenim devijacijama ne sviđa, ili im može štetiti.

Rad novinara je javan i svakodnevno vidljiv, pa je zbog toga novinar neprekidno izložen stalnom sudu javnosti. Sve što uradi trenutno se ocjenjuje, osuđuje, a vrlo rijetko pohvaljuje i nagrađuje.

U takvim uslovima, da bi ostvarili normalne uslove za rad novinari su se morali, i još uvijek moraju, boriti sami za sebe, pružati podršku jedni drugima i organizovati se u organizacije. Cilj toga je da se izbori veća mogućnost da obezbijede ostvarivanje interesa svoje profesije.

Mnogi stručnjaci, koji proučavaju žurnalizam i novinare kao specifične profesionalce, kažu da je rijetko koja profesija takva da se radnici bave sami sobom, kao što to rade novinari. Zato, kao po pravilu, postoji čitav niz profesionalnih udruženja i sindikata koji okupljaju novinare, obezbjeđuju im zaštitu pri radu, značajniji status u društvu, dodjeljuju nagrade i priznanja te razvijaju ovu profesiju. Oni kažu, a to je činjenica da su novinari u cijelom svijetu svjesni značaja svog posla i odgovornosti koju imaju, zbog čega su razvili posebne mehanizme regulacije i samoregulacije profesije kojima pokušavaju svoj rad i djelovanje dovesti u društveno prihvatljive norme.

Činjenica je i da se novinarstvo teško može održati i unapređivati, te ukazivati na devijacije društva, bez profesionalnih udruženja, tako da u gotovo svakoj zemlji postoji udruženje koje se bavi osnovnim pitanjima ove profesije, ali i sindikat novinara koji se bavi egzistencijalnim i socijalnim uslovima rada. Udruženja novinara imaju veliku ulogu u razvoju novinarske profesije i zaštiti novinara od negativnih uticaja.

U bivšoj državi, SFRJ, postojalo je jedno udruženje novinara, jako, sinhronizovano i lišeno bilo kakvog suparništva, koje je pod svojom jurisdikcijom držalo i sve ogranke, odnosno regionalna, republička udruženja. Raspadom Jugoslavije, novinarska udruženja u bivšim republikama, počela su se osamostaljavati, a potom su počela da se rađaju i nova novinarska udruženja, potpuno razdvojena jedna od drugih, pa čak se može reći i suparnička— mada bi im i interes i razlog osnivanja trebao biti isti.

U svim postsocijalističkim zemljama, došlo je do velikog raslojavanja unutar novinarske struke i gubitka kompaktnosti među kolegama, tako da su osnovana nova udruženja novinara, sastavljena od nezadovoljnih članova postojećih, ili novinara koji do tada nisu bili članovi niti jednog udruženja. Stručnjaci tvrde da razlog tome treba tražiti u promjenama koje su se desile u pravnom, ekonomskom, političkom i ostalim sistemima ovih zemalja, jer su pojedina udruženja koja su do tada postojala, nastavila služiti nove autoritarne vladare, dok su do „juče” bili produžena ruka Partije.

Ovo je posebno izraženo u Bosni i Hercegovini, u kojoj, na malom medijskom prostoru i sa malim brojem konzumenata gotovog produkta medijskog rada, pogotovo onom čitalačkom, djeluje neuobičajeno mnogo udruženja.

Opšta razjedinjenost, duboka podijeljenost, nedostatak elementarnog profesionalizma i kolegijalnosti, te neorganizovanost, ili organizovanost u sitne, „čelije”, nezainteresovane za međusobnu saradnju, riječi su kojima je najlakše opisati stanje u Bosni i Hercegovini, kada je u pitanju organizovanost medija.

Mnogo je načina na koji su novinari kao struka podijeljeni u Bosni i Hercegovini. Prva podjela svakako je entitetska, na novinare iz Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, dok se ponovo, u većem bh. entitetu, novinari dijele na hrvatske i bošnjačke, a u Republici Srpskoj na nezavisne i druge, te na stare i mlade, jer upravo tako nazivi udruženja govore.

Na jednoj strani tako imamo entitetsko organizovanje novinara, a na drugoj državno. Ipak, ni kada su entiteti u pitanju, situacija nije jednaka, pa se tako novinari iz FBiH, organizovani u entitetsko udruženje, nalaze na gotovo istom „fonu”, kao i oni iz državnog udruženja, dok se odnos sa novinarima organizovanim u udruženja u Republici Srpskoj, s onim državnim i entitetskim iz FBiH, ne može nazvati podudarnim, niti prijateljskim.

U Bosni i Hercegovini od kraja rata pa na ovamo postojalo je sedam novinarskih udruženja, ne računajući sindikate medija kojih ima četiri (2 u Republici Srpskoj i 2 u Federaciji BiH). To je bio veliki broj udruženja u odnosu na druge države bivše Jugoslavije - Sloveniju gdje postoji jedno, te Hrvatsku sa dva i Srbiju sa tri novinarska udruženja, od kojih je jedno u Vojvodini.

Dakle, spisak novinarskih udruženja koja su postojala u BiH prije tranzicije i spajanja pojedinih udruženja u jedno, 2005. godine izgledao je ovako:

- Nezavisna unija profesionalnih novinara (NUPN);
- Nezavisno udruženje novinara Republike Srpske (NUN RS);
- Udruženje novinara „Apel“;
- Savez novinara BiH;
- Udruga hrvatskih novinara u Bosni i Hercegovini;
- Udruženje novinara Republike Srpske.

Sveukupno stanje udruženja u BiH ne može se nazvati dobrim. Udruženja uglavnom nemaju nikakvu imovinu, izuzev Saveza novinara koji u vlasništvu ima firmu „Žurnalist“. Članarine, ukoliko se uopšte naplaćuju, nisu dovoljne za funkcionisanje udruženja. Pojedina udruženja su obezbijedila male popuste za svoje članove, prilikom kupovine nekih roba i usluga, ali udruženja nemaju snage da obezbijede uslove zapošljavanja i radno-socijalne sigurnosti, pogotovo mladih novinara. Ovo je, zapravo, zadatak sindikata, koji takođe nemaju snagu za to.

S druge strane od postojećih udruženja svako želi ostati nezavisno, a rijetke su situacije da se neka akcija sprovodi koordinisano na nivou više udruženja.

Organizovanje novinara u BiH nije na evropskom nivou, niti na nivou nekih zemalja bivše Jugoslavije, poput Slovenije i Hrvatske. Veliki broj udruženja učinio je da snaga oslabi, tako da novinare predstavljaju mnogi, ali malo ko od njih ima značajniji uticaj i snagu.

U uslovima kada su mediji uglavnom privatni, vlasnici mogu biti zadovoljni neorganizovanošću novinara, koji će sve više raditi, a imati sve slabiji socijalni status.

Sindikati u BiH

Pored udruženja novinara veliku ulogu u zaštiti socijalno-ekonomskih prava imaju sindikati, koji bi trebali i podnijeti najveći teret kada je ova oblast u pitanju. Ipak, u BiH ne postoji veliko povjerenje novinara u Sindikat.

U BiH djeluju četiri sindikata, po dva u RS i FBiH.

U Republici Srpskoj postoji Sindikat medija i grafičara RS, kao član Saveza sindikata RS, ali i nezavisni sindikat, koji je osnovan na inicijativu novinara sa Radio-televizije RS.

U Federaciji BiH djeluje takođe entitetski sindikat, a pored njega osnovan je i sindikat, koji je „naslonjen” na Udrugu hrvatskih novinara u BiH.

Radno-profesionalni i socijalni položaj novinara u BiH

Milka Milojević

Uvod

U Bosni i Hercegovini trenutno radi više od 1.700 novinara i novinarki organizovanih u šest profesionalnih udruženja, prema zbirnim podacima udruženja. S obzirom na to da svi bh. novinari nisu članovi udruženja, vjeruje se da ih ima znatno više. Novinarska udruženja i organizacije procjenjuju da u BiH ukupno radi više od 2.000 novinara i novinarki.

Zaštitom radno-pravnog i socijalnog statusa novinara u BiH se bavi nekoliko sindikata: Sindikat profesionalnih novinara BiH, Sindikat medija i grafičara RS, koji djeluje kao granski sindikat u okviru Saveza sindikata RS, Sindikat novinara Federacije BiH, te još nekoliko malih sindikalnih organizacija koje djeluju samostalno ili u okviru profesionalnog udruženja. Ipak, veliki broj novinara, procjenjuje se čak i većina njih, nisu sindikalno organizovani.

Kako je saopšteno povodom obilježavanja 3. maja, Svjetskog dana slobode medija, radno-pravni status novinara u BiH je generalno loš. U Federaciji BiH ne postoji granski kolektivni ugovor, dok u Republici Srpskoj iako postoji, drastično se krši. Naročito je težak položaj u privatnim medijima gdje poslodavci čak zabranjuju sindikalno organizovanje i uplaćuju doprinose na najniže iznose plata.

Prema istraživanju organizacije Freedom House, Bosna i Hercegovina je, po slobodi medija, na 98. mjestu u svijetu, što je plasman kojim se ne može podičiti jedna evropska država. Socijalno-radni položaj novinara i stanje medijskih sloboda su itekako povezani, jer eksploatisani i slabo plaćeni novinari, koji rade u stalnom strahu od otkaza, ne mogu biti suštinski slobodni i spremni da rade po profesionalnim standardima.

Jedna od specifičnosti poslijeratne Bosne i Hercegovine je i ekspanzija medija, koja se graniči sa hiperprodukcijom. Proces je počeo još u toku rata, kada je

naglo poraslo interesovanje velikih svjetskih medija za zbivanja u BiH, a s druge strane zaraćene nacionalne oligarhije osnivale su svoje medije. Poslije rata medijska ekspanzija je nastavljena prilivom inostranih donatorskih sredstava namijenjenih razvoju medijskih sloboda. Tako danas u BiH, koja je prije rata imala dvije dnevne novine, izlazi šest dnevnika. Prije rata postojala je samo jedna državna televizija, danas u BiH djeluje desetak manje ili više uticajnih televizija. Povećan je i broj lokalnih i regionalnih elektronskih medija i medija čiji su osnivači nevladine organizacije, a dopisništva medijskih kuća iz susjednih zemalja su pojačana i proširena.

Ovakva konkurencija poslodavaca nije doprinijela znatnijem poboljšanju radno-socijalnog položaja novinara i medijskih radnika, što zbog generalno teške ekonomske situacije i niske cijene radne snage u BiH, što zbog težnje poslodavaca za maksimalizacijom dobiti, koji ne poštuju čak ni osnovna pravila propisana zakonima i kolektivnim ugovorima, ali i indoletnosti vlasti koje tolerišu ovakvo ponašanje.

Neuređeno tržište radne snage i nepostojanje jasnih standarda o tome koje su vještine, znanja i kakvo formalno obrazovanje potrebni za novinarski posao, doveli su do neutemeljeno velikih razlika u uslovima rada i zaradama novinara u BiH, čemu je svakako kumovalo i potpuno odsustvo esnafske solidarnosti.

Mada su sva profesionalna udruženja, sindikati i nevladine organizacije složni u ocjeni da je radno-socijalni položaj novinara u BiH generalno loš, malo je egzaktnih istraživanja o ovoj temi, pa prema tome i malo konkretnih podataka koji bi ovu tvrdnju potkrijepili.

U nedostatku svobuhvatnijih istraživanja, u ovom tekstu oslonićemo se na istraživanje koje je krajem 2006. godine provela Organizacija žena Lara iz Bijeljine, u saradnji sa još uvijek neformalnom Ženskom novinarskom mrežom BiH, na uzorku od 100 novinara i novinarki iz pet bosanskohercegovačkih gradova, koji su i vodeći medijski centri u BiH.

Iako mali, uzorak ovog istraživanja odlikuje se solidnom reprezentativnošću, jer su obuhvaćeni ispitanici oba pola, angažovani u 42 domaće i inostrane medijske kuće, različitog obrazovanja, profesionalnog statusa, starosti od 25 do 60 godina i sa radnim iskustvom od 5 do 35 godina.

Radi objektivnosti i šireg pogleda na problem, rezultatima ovog istraživanja pridružićemo i suprotstaviti podatke i stavove pojedinih sindikata i profesionalnih udruženja novinara.

Osnovni problemi

Rezultati navedenog istraživanja, nedvosmisleno ukazuju da nepovoljan radno-socijalni položaj novinara koji odlikuju slijedeći osnovni problemi:

- Rad na crno i neplaćeni rad;
- Niske plate i naknade, i velike, često neutemeljene, razlike u primanjima;
- Nepoštovanje zakona kada je u pitanju plaćanje prekovremenog rada, korištenja nedeljnih i godišnjih odmora, roditeljskog odsustva i bolovanja;
- Nedefinisano radno vrijeme i obim posla;
- Loši uslovi rada u pojedinim medijima;
- Sindikalna neorganizovanost i nesolidarnost.

Rad na crno i neplaćeni rad

Istraživanje Organizacije žena Lara pokazalo je da čak 18 odsto ispitanih novinara i novinarki u BiH rade na crno. Procenat je alarmantan, ako se uzme u obzir da istraživanjem nisu obuhvaćeni početnici, nego samo novinari sa pet i više godina profesionalnog iskustva. Istraživanje među mladim novinarima dalo bi, bez sumnje, mnogo poraznije podatke.

Većina novinara ni sami nisu svjesni da rade na crno, jer je samo tri odsto od 18 odsto ispitanika iz ove grupe svoj status nazvalo pravim imenom. Ostali su se izjasnili da rade kao saradnici ili *free lanceri*, ali to naprosto nije istina. Oni imaju obavezu da dolaze redovno na posao, rade i složenije, nerijetko čak i uredničke poslove, i ni po čemu se ne razlikuju od formalno zaposlenih kolega, osim po tome što im poslodavci, godinama, ne uplaćuju doprinose za zdravstveno, penziono i osiguranje za slučaj nezaposlenosti, i što su njihova primanja znatno manja od primanja formalno zaposlenih kolega.

Akcija Saveza sindikata RS pod nazivom *Stop radu na crno*, pokazala je da su mediji u RS, pored građevinarstva, ugostiteljstva i trgovine, na vrhu crne liste po broju neprijavljenih radnika.

Novinarstvo je jedna od rijetkih profesija u BiH u kojoj je, i bez završenog fakulteta, relativno lako dobiti šansu za posao, samo ako ste mladi, vrijedni i spremni da radite od jutra do mraka, ne postavljajući „neugodna” pitanja. To je situacija koju, u zemlji s pola miliona nezaposlenih, poslodavci nemilice koriste, pa je sve češća praksa da mladi ljudi u medijima rade ne samo na crno nego i potpuno besplatno.

Anketarke Lare zabilježile su i nekoliko drastičnih slučajeva rada na crno. Kolegica, koja je, kao specijalistkinja za crnu hroniku, svakodnevno saradivala sa sudijama, tužiocima i najvišim policijskim zvaničnicima je radila na crno punih osam godina u novinama čiji je osnivač RS. Primjer drugi: urednica vijesti na televiziji ni nakon skoro deset godina rada na crno nije prijavljena jer je – ostala trudna!

Rad na crno u medijima pokazuje koliko je naše društvo ogrezlo u licemjerje. Jer, ako je od kontrolnih organa možda i moguće sakriti ponekog neprijavljenog građevinskog radnika ili konobara, imena novinara koji rade na crno svakodnevno se objavljuju u novinama i na tv špicama. Da paradoks bude veći, kada pišu o radu na crno neki od njih se i susreću s inspektorima. Pred licem javnosti zakon se svakodnevno krši, a ipak, oni koji primaju platu da bi taj zakon provodili, to ne žele da vide.

Plate i honorari

Istraživanje Lare pokazalo je da prosječna plata u bh. medijima iznosi oko 700 KM. Čak 22 odsto anketiranih novinara/ki imaju primanja manja od 500 KM.

Podaci Sindikata medija i grafičara pokazuju da su neto plate u medijima RS čak i niže: prosječna neto plata novinara u RS, navodi ovaj sindikat, iznosi 550 KM i najniža je u Evropi. Do nesklada u ovim podacima, došlo je najvjerovatnije zato što su u Sindikat medija i grafičara RS udruženi mahom novinari zaposleni u medijima u javnom vlasništvu ili u lokalnim radio-stanicama, gdje su plate nešto niže, ali uslovi rada znatno povoljniji, dok su istraživanjem Lare obuhvaćeni i novinari zaposleni ili angažovani u privatnim medijima.

Istraživanje Lare pokazalo je da se plate unutar profesije bitno razlikuju i od medija do medija, i od grada do grada. Tako se pokazalo da u pet gradova gdje

su anketirani novinari (Sarajevo, Banja Luka, Tuzla, Doboј i Bijeljina), najbolje zarađuju novinari u Sarajevu, a najlošije u Doboju i Bijeljini.

S jedne strane to je, vjerovatno, posljedica toga što je upravo u glavnom gradu i sjedište najmoćnijih medija, a s druge strane i inače su u Sarajevu plate u prosjeku veće, nego u drugim sredinama u BiH. Podaci Zavoda za statistiku Federacije BiH pokazuju da je prosječna neto plata u martu 2007. godine u Kantonu Sarajevo bila 816 KM, dok je prosjek neto plata, recimo, u Zeničko-dobojskom kantonu svega 520 KM.

Ukupne zarade novinara (plate i honorari za pojedine projekte ili uporednu saradnju u više medija) obuhvaćenih istraživanjem Lare kreću se u rasponu od 300 do čak 3000 maraka mjesečno. Te razlike često nisu rezultat razlike u obrazovanju, radnom angažovanju, kvalitetu ili obimu obavljenog posla. Zarade novinara mnogo više zavise od pregovaračke vještine pojedinca prilikom sklapanja ugovora o radu ili honorarnom angažmanu.

Mali je procenat novinara koji imaju, za naše prilike, visoke zarade, i u tu grupu spadaju visokopozicionirani menadžeri, pogotovo u javnim servisima, dopisnici stranih medija, te novinari koji rade uporedo više poslova, pa su angažovani i izvan medija (NVO, obrazovne ustanove, itd.).

Prosječna neto plata ili zarada od oko 700 KM ne može se smatrati odgovarajućom, pogotovo ako se ima u vidu obrazovna struktura novinara. Prema istraživanju Lare, čak 60 odsto novinara ima akademsko obrazovanje, njih 20 do 30 odsto raspolažu solidnim znanjem stranih jezika (najčešće engleskog), više od 80 odsto novinara stalno radi na svom profesionalnom usavršavanju ili dodatnom obrazovanju, dok se vještine poput rada na računaru, korištenje interneta, komunikativnost i pokretljivost, jednostavno podrazumijevaju.

Prekovremeni rad, odmori i odsustva

Kao što je već navedeno, u Federaciji BiH granski kolektivni ugovor za oblast medija još nije potpisan. U Republici Srpskoj, po kolektivnom ugovoru od 20. septembra 2006, plate novinara i medijskih radnika, na osnovu potpisane najniže cijene rada trebalo je da, kako je saopšteno iz Sindikata, porastu za čak 60 odsto (!). U praksi, međutim, novinari to enormno povećanje prava, nisu ni osjetili. Istim kolektivnim ugovorom poslodavci su se obavezali da će prekovremeni rad nagraditi uvećanjem plate do 35 odsto, a rad na dane državnih praznika i neradne dane dnevnicama uvećanim za 50 odsto. Na ovaj način morao bi biti nagrađen svaki sat rada preko propisanih 40 sati sedmično. Te su odredbe, međutim, mrtvo slovo na papiru. U većini medija prekovremeni rad se uopšte ne plaća, tamo gdje se plaća iznosi naknada su minorni.

Prekovremeni rad u medijima nije izuzetak, nego pravilo za većinu novinara. Takođe je pravilo da se radi vikendom i državnim praznicima i to najčešće potpuno besplatno!

Godišnji odmori su, u pravilu, u privatnim medijima svedeni na dvije do tri sedmice godišnje, što je manje od Zakonom i kolektivnim ugovorom propisanog minimuma.

Prema istraživanju Lare, tek svaki treći novinar/ka koriste Zakonom o radu propisani godišnji odmor. Čak 65 odsto anketiranih imaju godišnji odmor kraći od 18 dana, a 16 odsto njih godišnje ima svega sedam do deset dana odmora. U pravilu novinari/ke ne mogu birati vrijeme korištenja godišnjeg odmora i prilagođavati ga svojim potrebama. U sezoni godišnjih odmora (ljetno i zima) novinari/ke u najboljem slučaju mogu koristiti tek dvije trećine svog godišnjeg odmora, a preostalu trećinu, zbog interesa poslodavca, ne koriste.

Skoro polovina novinara i novinarki (46 odsto), prema istraživanju Lare, nikad nije koristila pravo na bolovanje, a svega 16 odsto anketiranih novinarki i dvostruko manje novinara, s posla povremeno odsustvuju zbog bolesti djeteta.

Prema istraživanju Lare njihov položaj dodatno komplikuje činjenica da većina novinara i novinarki u privatnim medijima, čak 68 odsto, nisu prijavljeni na stvarne, nego na minimalne iznose plata. Porodiljska, ili tačnije rečeno

roditeljska odsustva, jer i otac, po Zakonu, ima pravo da koristi odsustvo zbog njege i čuvanja djeteta do godinu dana starosti, ukoliko to pravo ne koristi majka djeteta, posebno su polje diskriminacije u medijima. Roditeljska odsustva nisu obuhvaćena istraživanjima, ali praksa pokazuje da u komercijalnim privatnim medijima novinarki koje su u radnom odnosu, najčešće dobijaju svega šest mjeseci odsustva nakon rođenja djeteta (ponekad i manje od toga), što je tek polovina od zakonom propisanog roditeljskog odsustva. I za tih šest mjeseci poslodavci im, u pravilu, ne isplaćuju propisanu naknadu (80 odsto od plate), nego tek simboličan iznos.

Nedefinisano radno vrijeme i obim posla

Ko se makar i površno razumije u tehnologiju rada medija zna da bi propisivanje fiksnog radnog vremena u medijima bilo iluzorno. Logično i pravedno bi bilo da je rad u medijima tako organizovan da u danima kad nema previše događaja i posla novinari/ke rade manje od propisanih osam sati dnevno, a da u kriznim situacijama rade ne pitajući za radno vrijeme. Bilo bi pravedno, ali nije tako. Specifičnu tehnologiju rada poslodavci najčešće koriste za nemilosrdno izrabljivanje novinara/ki.

Ono što se ne može propisati radnim vremenom, zbog prirode posla, moglo bi se u medijima postići definisanjem obima posla i obaveza, koje novinar/ka treba da obavi u toku jednog radnog dana ili sedmice. Ali ni ti standardi se odavno ne poštuju. Zahtjevi poslodavaca stalno rastu. Gotovo groteskno zvuči priča o potrebi za „istraživačkim novinarstvom” ako se zna da se u većini medija od novinara/ke očekuje da svakog dana uradi po jedan, pa čak i više tekstova ili radio/tv priloga!

Kao rezultat takvih zahtjeva imamo situaciju u kojoj novinari/ke, ponekad, rade i po 300 i više sati mjesečno, iako su potpisali ugovor o radu po kome su obavezni da rade 180 sati mjesečno. Za gotovo duplu normu, dobijaju, naravno, samo jednu platu!

Čak 60 odsto novinara i novinarki anketiranih u istraživanju Lare rade više od osam sati dnevno, rad vikendom i praznicima je obavezan i u 75 odsto slučajeva nije dodatno plaćen. Čak 15 odsto anketiranih novinara i novinarki rade više od 10 sati dnevno.

Uslovi rada

Prema istraživanju Organizacije žena Lara iz Bijeljine i Ženske novinarske mreže BiH, 17 odsto novinara/ki na poslu nemaju neograničen pristup internetu. Tri odsto njih nemaju čak ni definisan posao uporedo radeći novinarske, voditeljske, organizatorske, ili sekretarske poslove, po potrebi redakcije. Četiri odsto ispitanih novinara i novinarki nemaju ni radno mjesto, jer rade kod kuće. Doda li se tome manjak službenih automobila, a u elektronskim medijima i hroničan manjak montaža i kamera, nije teško zaključiti da dobar procenat novinara, osim što su loše plaćeni i opterećeni sa previše obaveza, radi i u neodgovarajućim uslovima.

Sindikalna neorganizovanost i nesolidarnost novinara

U većini privatnih medija u BiH, novinari su generalno u lošijem radno-pravnom i socijalnom položaju, nego njihove kolege u javnim servisima. Sindikalno organizovanje u praktičnom i organizovanom smislu ne postoji. Tako da važan segment i mehanizam zaštite položaja novinara praktično nije iskorišten, čime se flagrantno krše međunarodne konvencije o radu i domaće radno zakonodavstvo. Iako je zakonom propisano da u svim preduzećima, koja imaju više od 10 zaposlenih, moraju postojati jasni i radnicima dostupni pravilnici o radu. Princip tajnosti plata poslodavci koriste za manipulaciju zaposlenicima, tako da plate, obim posla i napredovanje zavise isključivo od (samo)volje poslodavca. No, za to nisu odgovorni samo poslodavci, nego i kontrolni državni organi koji im takvo ponašanje tolerišu, pa i sindikati i sami novinari/ke.

Sindikati izbjegavaju da se konfrontiraju, pogotovo sa moćnim medijima, pa se njihovo sindikalno djelovanje svodi uglavnom na povremena konstatovanja stanja. S druge strane novinari/ke, koji tako rado i samodopadno preuzimaju na sebe ulogu „dežurne savjesti” šire društvene zajednice, nisu naročito savjesni kada je u pitanju kršenje osnovnih prava kolega sa kojima dijele svakodnevicu. Uvriježeno mišljenje da je svaki novinar, na medijskom tržištu rada, slobodni strijelac, koji treba da brine samo za sebe i svoj status, razjedinjenu profesionalnu zajednicu dovodi u bezizlazan položaj.

Zato imamo paradoksalne situacije u kojima, Sindikat medija i grafičara RS šalje pismo podrške novinarima BBC-a koji štrajkuju, dok istovremeno nije u stanju da zaštiti prava novinara iz „susjedne ulice” kojem poslodavac da otkaz, otme godišnji odmor, zakine platu ili prepolovi roditeljsko odsustvo.

Širi kontekst

Uz sve što smo već naveli, prema istraživanju Lare, čak 40 odsto novinara i novinarki u BiH, koji u profesiji rade pet ili više godina, nemaju svoj krov nad glavom. Čak 40 odsto njih, a istraživanjem su obuhvaćeni novinari i novinarke u životnoj dobi od 25 do 60 godina, nisu oženjeni, odnosno udate. Manje od polovine njih, tačnije svega 47 odsto, imaju porodicu: bračnog druga i jedno ili dvoje djece. 61 odsto novinara ne posjeduje nikakve nekretnine, a 28 odsto anketiranih ne posjeduje automobil.

Aneks 1

Izbor upravljačkih struktura javnih emitera u pojedinim državama nastalim raspadom Jugoslavije

U ovom dijelu teksta nalaze se članovi zakona kojima je regulisana oblast načina izbora i zadaci upravljačkih struktura javnih RTV servisa.

Zbog složenosti unutrašnjeg uređenja BiH i javni servisi prate uređenje države i podjelu vlasti između entiteta i same države BiH. Stoga su kao primjeri i navedeni izbori i funkcije upravljačkih struktura RTRS-a i BHRT.

STATUT RADIOTELEVIZIJE BOSNE I HERCEGOVINE⁵³

ORGANI BHRT-a

Član 37.

Organi BHRT-a su:

- a.) Upravni odbor
- b.) Poslovodni odbor
- c.) Upravni odbor

Organ upravljanja BHRT-om je Upravni odbor.

Upravni odbor je tijelo putem kojeg se, na način određen Zakonom, štite interesi javnosti u pogledu kvaliteta i poruka radio i televizijskih programa koji se emitiraju u medijima BHRT-a. On nadzire cjelokupno poslovanje, kao i korištenje i raspolaganje imovinom BHRT-a.

---

⁵³ <http://www4.bhrt.ba>

Član 38.

Upravni odbor ima 4 (četiri) člana koje, u skladu sa Zakonom, imenuje Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine.

Član 39.

Članovi Upravnog odbora imenuju se na razdoblje od 4 (četiri) godine, a po isteku mandata ne mogu biti ponovo imenovani.

Član 40.

Dužnost predsjedavajućeg Upravnog odbora u tekućoj godini obavlja član Upravnog odbora koji je u posljednjoj godini svog četverogodišnjeg mandata. Prvokonstituirajućem Upravnom odboru u periodu od tri godine predsjedava član Upravnog odbora imenovan na tri godine.

Član 41.

Upravni odbor:

- donosi Statut i druge opće akte BHRT-a;
- donosi odluke o zaduženju BHRT-a preko iznosa od 10.000,00 KM;
- odlučuje o ulaganjima za razvoj BHRT-a;
- usvaja poslovne ugovore s Korporacijom javnih RTV servisa BiH;
- odlučuje o kupovini, prodaji i opterećenju nekretnina BHRT-a;
- usvaja izvještaj o finansijskom poslovanju;
- odobrava godišnji budžet BHRT-a, plan investicija i generalnu politiku plaća;
- usvaja programske planove za radio i televiziju;
- donosi prijedlog teksta Uređivačkih smjernica za zajednički dokument te vrste na nivou Javnog radiotelevizijskog sistema BiH;
- usvaja dokument o programskom usmjerenju;
- imenuje i razrješava generalnog direktora;
- daje saglasnost na imenovanje direktora BHR1, direktora BHT1, rukovodioca Muzičke produkcije i urednika programa;
- odlučuje o nazivu i logu BHRT-a, Radija i Televizije;
- kontrolira i usvaja godišnje finansijske planove, planove programa i izvještaje o realizaciji tih planova;

- predstavlja Parlamentarnoj skupštini BiH i javnosti godišnje finansijske planove i planove programa i izvještaje o realizaciji tih planova;
- odlučuje o pružanju dodatnih programskih servisa;
- osigurava uvjete iz dozvole Regulatorne agencije za komunikacije BiH za JRTV sistem BiH;
- donosi odluke o broju i sjedištu studija i dopisništava BHRT-a;
- inicira i utvrđuje prijedlog promjene visine RTV takse, o čemu konačnu odluku donosi Odbor JRTV sistema BiH;
- donosi odluku o načinu prikupljanja takse na području Distrikta Brčko;
- donosi cjenovnike usluga BHRT-a;
- verificira sudjelovanje BHRT-a u radu EBU-UER;
- na prijedlog generalnog direktora utvrđuje uvjete za zaključivanje ekskluzivnih ugovora o radu;
- donosi Poslovnik o svom radu;
- obavlja i druge poslove utvrđene Zakonom i ovim statutom.

Član 42.

Upravni odbor može punovažno odlučivati ako sjednici prisustvuju najmanje 3 (tri) člana.

Upravni odbor donosi odluke većinom glasova od broja prisutnih članova, a u slučaju jednakog broja glasova, glas predsjedavajućeg je odlučujući. Ako se odlučuje o imenovanju i razrješenju generalnog direktora, usvajanju programskih planova radija i televizije i donošenju finansijskih planova i godišnjeg budžeta, za donošenje pojedine odluke potrebno je da se izjasne najmanje 3 (tri) člana Upravnog odbora.

Upravni odbor odluke donosi javnim glasanjem.

Izuzetno, Upravni odbor može odlučiti da se o određenim pitanjima odluka donosi tajnim glasanjem.

Član 43.

Članovi Upravnog odbora obavezni su najmanje pet dana u mjesecu raditi u Upravnom odboru. Za rad u UO BHRT-a i Odboru Javnog RTV sistema BiH, članovi Upravnog odbora imaju pravo na mjesečnu naknadu. O tome Upravni odbor donosi posebnu odluku.

Članovi Upravnog odbora imaju pravo na naknadu putnih i materijalnih troškova ostvarenih prilikom obavljanja funkcije u Upravnom odboru i u skladu s važećim aktima BHRT-a.

Sredstva za naknade i pripadajuće troškove članova Upravnog odbora BHRT-a osiguravaju se u budžetu BHRT-a.

Član 44.

Rad Upravnog odbora detaljnije se uređuje Poslovníkom o radu. Savjetodavni organi Upravnog odbora

Član 45.

Programsko vijeće je stalni savjetodavni organ Upravnog odbora s isključivo savjetodavnom funkcijom, bez prava donošenja odluka i samostalnog istupanja u javnosti. Članove Programskog vijeća odabire Upravni odbor BHRT-a, vodeći računa o nacionalnoj zastupljenosti primijenjenoj za sastav Upravnog odbora. Rad i struktura Programskog vijeća uređuje se Poslovníkom o radu Upravnog odbora.

Član 46.

Upravni odbor može osnovati i povremene savjetodavne organe za razmatranje i savjetovanje o različitim aspektima djelatnosti BHRT-a. Način rada i izbora i druga pitanja u vezi s osnivanjem povremenih savjetodavnih organa Upravni odbor uređuje posebnom odlukom.

ZAKON O RADIO - TELEVIZIJI REPUBLIKE SRPSKE⁵⁴

Upravni odbor RTRS

Član 44.

Upravni odbor zastupa i štiti interese javnosti u pogledu radio i televizijskog programa, vrši nadzor nad cjelokupnim poslovanjem, kao i korišćenjem i raspolaganjem imovinom RTRS.

Sastav Upravnog odbora

Član 45.

- (1) Upravni odbor RTRS se sastoji od četiri (4) člana/ice (u daljem tekstu: član).
- (2) Članovi Upravnog odbora moraju biti državljani Bosne i Hercegovine, odnosno državljanin Republike Srpske sa prebivalištem u Republici Srpskoj.
- (3) Upravni odbor ima četiri (4) člana, i to po jednog iz reda svakog od konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine i iz reda ostalih.
- (4) Članovi Upravnog odbora samostalni su u obavljanju svoje funkcije i ne primaju uputstva od organa koji ih je imenovao.
- (5) Mandat članova Upravnog odbora je četiri (4) godine i ne može se obnoviti.
- (6) Član Upravnog odbora koji je u posljednjoj godini svog četvorogodišnjeg mandata obavlja dužnost predsjedavajućeg Upravnog odbora u toj godini.
- (7) Upravni odbor donosi vlastiti poslovnik o radu.

---

⁵⁴ http://www.rtrs.tv/kompanija/zakon_rtrs.php

Izbor, imenovanje i razrješenje Upravnog odbora

Član 46.

(1) Narodna skupština Republike Srpske imenuje članove Upravnog odbora sa liste kandidata, a koju dostavlja Regulatorna agencija za komunikacije, u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja liste.

(2) Regulatorna agencija se, pri utvrđivanju liste kandidata, rukovodi standardima i rokovima opisanim Zakonom o ministarskim imenovanjima, imenovanjima Savjeta ministara i drugim imenovanjima Bosne i Hercegovine.

(3) Regulatorna agencija postupak za sačinjavanje liste kandidata započinje četiri

(4) mjeseca prije isteka mandata članovima Upravnog odbora.

(4) Za članove Upravnog odbora ne mogu biti imenovani:

a) nosioci funkcija u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti, na bilo kom nivou vlasti,

b) članovi organa političkih stranaka na bilo kom nivou organizovanja, v) zaposleni u RTRS, RTFBiH, BHRT, Korporaciji,

g) zaposleni u drugim firmama koje obavljaju djelatnost radijskog ili televizijskog emitovanja, uključujući i agencije koje prikupljaju RTV taksu, članovi njihovih uprava ili nadzornih odbora, ili lica koja obavljaju poslove zbog kojih bi moglo doći do sukoba interesa.

(5) Narodna skupština Republike Srpske donosi odluku o razrješenju člana Upravnog odbora u slučaju da član sam zatraži razrješenje, tri puta neopravdano izostane sa sjednice Upravnog odbora ili u periodu od tri (3) mjeseca ne učestvuje u radu Upravnog odbora.

(6) Narodna skupština može donijeti odluku o razrješenju člana Upravnog odbora na preporuku Regulatorne agencije ukoliko član Upravnog odbora nije ispoštovao uslove iz dozvole Sistema i / ili dozvole RTRS.

Naknada za rad članovima Upravnog odbora

Član 47.

Članovi Upravnog odbora imaju obavezu najmanje pet (5) dana u mjesecu raditi u Upravnom odboru. Statutom RTRS bliže se određuje način i obim rada. Za svoj rad članovi Upravnog odbora imaju pravo na naknadu u iznosu od tri (3) minimalne plate u Republici Srpskoj, kao i na naknadu putnih i materijalnih troškova u skladu sa odgovarajućim aktima RTRS.

Nadležnost Upravnog odbora

Član 48.

(1) Upravni odbor:

- a) donosi programsku politiku radija i televizije,
- b) donosi statut RTRS i druge akte preduzeća,
- v) odlučuje o raspolaganju imovinom u skladu sa zakonom i statutom,
- g) odlučuje o ulaganjima za razvoj RTRS u skladu sa zakonom i statutom,
- d) usvaja finansijski plan i usvaja godišnje finansijske izvještaje i periodične obračune,
- e) odobrava godišnji budžet,
- ž) predstavlja javnosti i Narodnoj skupštini Republike Srpske godišnje planove programa i finansija i izvještaje o realizaciji tih planova,
- z) imenuje i razrješava generalnog direktora i zaključuje ugovor o radu sa generalnim direktorom,
- i) odlučuje o logu radija i televizije,
- k) daje saglasnost na imenovanje nosilaca najviših funkcija,
- l) odgovara za povećanje pokrivenosti prostora Republike Srpske signalom RTRS,
- m) prati i kontroliše zakonitost i uspješnost rada RTRS,
- n) stara se o obezbjeđenju uslova iz dozvole,
- o) usvaja programske planove za radio i televiziju,
- p) obavlja druge poslove utvrđene ovim zakonom i statutom.

Kvorum i odlučivanje Upravnog odbora

Član 49.

(1) Upravni odbor može punopravno odlučivati ako sjednici prisustvuju najmanje tri (3) člana (kvorum).

(2) Upravni odbor odlučuje većinom od ukupnog broja prisutnih članova, a u slučaju jednakog broja glasova, glas predsjedavajućeg je odlučujući.

(3) Za imenovanje i razrješenje generalnog direktora, usvajanje statuta, programskih planova radija i televizije, kao i za donošenje finansijskih planova i godišnjeg budžeta potrebni su glasovi najmanje tri člana Upravnog odbora.

Savjetodavni organi

Član 50.

(1) Upravni odbor može osnovati savjetodavna tijela za razmatranje i savjetovanje o različitim aspektima djelatnosti RTRS.

(2) Radi potpunijeg zastupanja i zaštite interesa javnosti u programima RTRS i unapređenja ukupnih radijskih i televizijskih programa RTRS, Upravni odbor je kao savjetodavno tijelo obavezan osnovati programski savjet RTRS.

(3) Programski savjet RTRS broji jedanaest (11) članova, koje na osnovu javnog konkursa od predstavnika različitih društvenih grupa (mladi, penzioneri, poslodavci, sindikati, nacionalne manjine, vjerske zajednice, univerzitet, udruženja civilnog društva i dr.) sa liste koju predlaže Upravni odbor, bira Narodna skupština Republike Srpske, uz poštovanje ograničenja koja važe za izbor članova Upravnog odbora.

(4) Upravni odbor je dužan osnovati programski savjet u roku od devedeset (90) dana od dana stupanja na dužnost. Narodna skupština Republike Srpske imenuje i razrješava članove programskog savjeta RTRS, na način na koji se biraju članovi Upravnog odbora u roku od trideset (30) dana od dana dostavljanja liste kandidata od strane Upravnog odbora.

(5) Programski savjet savjetodavnu ulogu ostvaruje naročito kod:

a) donošenja programske politike RTRS,

- b) predstavljanja javnosti i Narodne skupštine Republike Srpske godišnjih planova, programa i izvještaja o realizaciji tih planova,
- v) usvajanja programskih planova RTRS,
- g) imenovanja rukovodnog osoblja RTRS.

(6) Sva druga pitanja kojima se reguliše izbor, konstituisanje, način rada programskog savjeta RTRS i ostvarivanje njegove savjetodavne uloge regulisaće se statutom RTRS i poslovníkom o radu Programskog savjeta.

Imenovanje i mandat generalnog direktora/ice **Član 51.**

(1) Generalnog direktora/icu (u daljem tekstu: generalni direktor) imenuje Upravni odbor na osnovu javnog konkursa.

(2) Generalni direktor se imenuje na period od pet (5) godina i njegov mandat se može obnoviti samo jednom.

(3) Generalni direktor može biti lice koje je državljanin Bosne i Hercegovine, odnosno Republike Srpske sa prebivalištem u Republici Srpskoj i ispunjava sve uslove predviđene statutom.

(4) Za generalnog direktora ne može biti imenovano lice koje obavlja izvršnu, zakonodavnu ili sudsku funkciju na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini ili koje je vlasnik, odnosno suvlasnik preduzeća koje obavlja djelatnosti radijskog ili televizijskog emitovanja i ukoliko je njegova funkcija nespojiva sa Zakonom o sukobu interesa.

Nadležnosti generalnog direktora **Član 52.**

(1) Generalni direktor:

- a) predstavlja i zastupa RTRS i odgovoran je za sprovođenje odluka Upravnog odbora,
- b) rukovodi poslovanjem RTRS i odgovoran je za zakonitost rada RTRS,
- v) odgovara za ukupno poslovanje u skladu sa statutom,
- g) odgovara za poštivanje utvrđenih programskih smjernica i načela određenih zakonom,

- d) osigurava izradu godišnjeg finansijskog plana i budžeta za RTRS u saradnji sa generalnim direktorom Korporacije,
- e) odgovara za ispunjenje uslova iz dozvole sistema i dozvole RTRS,
- ž) imenuje rukovodno osoblje RTRS u skladu sa najvišim profesionalnim kriterijumima i na način utvrđen statutom,
- z) osigurava zadovoljavajući kvalitet i pokrivenost signalom RTRS teritorije Republike Srpske,
- i) ostvaruje koordinaciju i saradnju sa generalnim direktorima javnih RTV servisa i generalnim direktorom Korporacije,
- k) obavlja druge poslove u skladu sa zakonom i statutom.

ZAKON O HRVATSKOJ RADIOTELEVIZIJI⁵⁵

UPRAVLJANJE HRT-om Članak 16.

Tijela HRT-a jesu:

- a) Programsko vijeće HRT-a,
- b) Ravnateljstvo HRT-a,
- c) Glavni ravnatelj HRT-a.

Programsko vijeće HRT-a Članak 17.

- 1) Programsko vijeće HRT-a (u daljem tekstu: Vijeće HRT-a) zastupa i štiti interes javnosti provođenjem nadzora i unapređenjem radijskog i televizijskog programa.
- 2) Vijeće HRT-a ima 11 članova.

Članak 18.

- (1) Članove Vijeća HRT-a bira i razrješava Hrvatski sabor. Izbor članova Vijeća HRT-a obavlja se na temelju javnog poziva.
- (2) Postupak izbora pokreće se utvrđivanjem kriterija i javnim pozivom Odbora za informiranje, informatizaciju i medije Hrvatskoga sabora koji se objavljuje najmanje 90 dana prije isteka mandata članovima Vijeća. Javnim pozivom pozivaju se institucije, udruge i građani da podnesu obrazložene prijedloge o kandidatima za članove Vijeća HRT-a. Rok za podnošenje prijedloga ne može biti kraći od 15 dana ni duži od 30 dana od dana objave poziva.

---

⁵⁵ <http://www.hrt.hr/hrt/zakon2003.pdf>

(3) Postupak raspisivanja javnog poziva i utvrđivanja kriterija određuje i provodi Odbor za informiranje, informatizaciju i medije Hrvatskoga sabora.

(4) Odbor će razmotriti sve podnesene prijedloge o kandidatima za članove Vijeća HRT-a, te prijedlog kandidata koji ispunjavaju uvjete propisane ovim Zakonom proslijediti klubovima zastupnika na usuglašavanje.

(5) Rok za usuglašavanje iz prethodnog stavka je 15 dana od podnesenog prijedloga kandidata klubovima zastupnika.

(6) Ukoliko klubovi zastupnika ne usuglase prijedlog svih kandidata, Odbor će utvrditi preostali broj kandidata vodeći računa o jednakoj zastupljenosti kandidata koje predlažu klubovi saborske većine, odnosno saborske manjine.

(7) Hrvatski sabor imenuje članove Vijeća HRT-a glasovanjem o tako sastavljenom prijedlogu liste kandidata.

(8) Članovi Vijeća mogu biti samo državljani Republike Hrvatske koji predstavljaju razne skupine hrvatskog društva (mladi, umirovljenici, poslodavci, sindikati, nacionalne manjine, vjerske zajednice, sveučilišta, udruge civilnog društva i dr.).

(9) Članovi Vijeća HRT-a trebaju biti javni djelatnici koji su se u javnom životu istakli zalaganjem za poštivanje demokratskih načela i vladavinu prava, izgradnju i unapređenje najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske, razvitka civilnog društva, obranu ljudskih prava i sloboda, kao i zaštitu slobode izražavanja.

(10) Članovi Vijeća HRT-a ne mogu biti državni dužnosnici.

(11) U Vijeće HRT-a ne mogu biti birani zaposlenici HRT-a.

(12) Članovi Vijeća HRT-a ne mogu biti osobe koje su u radnom odnosu ili obavljaju bilo koje druge poslove u konkurentskim tvrtkama, odnosno tvrtkama koje obavljaju djelatnost radijskog i televizijskog objavljivanja (emitiranja), članovi njihovih uprava ili nadzornih odbora, kao niti osobe koje obavljaju poslove zbog kojih bi moglo doći do sukoba interesa.

(1) Vijeće HRT-a:

- nadzire provedbu programskih načela i obveza utvrđenih zakonom te u slučaju njihova nepoštivanja pisano upozorava Glavnog ravnatelja HRT-a, ravnatelja organizacijske jedinice, te direktora programa, odnosno glavnog urednika informativnog programa,
- savjetuje ravnatelja HR-a i HTV-a i osobe odgovorne za proizvodnju programa u vezi s provedbom načela i obveza utvrđenih zakonom,
- po prethodno provedenom natječajnom postupku imenuje i razrješava Glavnog ravnatelja HRT-a,
- po prethodno provedenom natječajnom postupku, a na prijedlog Glavnog ravnatelja HRT-a imenuje i razrješava ravnatelja HTV, HR-a i GP HRT-a,
- po prethodno provedenom natječajnom postupku, a na prijedlog ravnatelja HR-a, odnosno ravnatelja HTV-a, imenuje direktora programa i glavnog urednika informativnog programa,
- daje mišljenje o programskom usmjerenju radijskog i televizijskog programa,
- daje mišljenje u postupku donošenja financijskog i poslovnog plana HRT-a,
- donosi Statut HRT-a,
- donosi poslovnik o svom radu,
- obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom i Statutom HRT-a.

(2) U cilju osiguravanja autonomnosti uredničkog i novinarskog rada, Vijeće HRT-a ne smije pregledavati pojedine emisije ili druge dijelove programa prije nego su objavljeni, te ne može donositi odluke i stavove o njihovu objavljivanju.

(3) Vijeće HRT-a najmanje jedanput godišnje podnosi izvješće Hrvatskom saboru o svom radu i o provedbi programskih načela i obveza utvrđenih zakonom u programima HR-a i HTV-a, kao i izvješće Ravnateljstva o poslovanju HRT-a.

(4) Izvješće Vijeća HRT-a iz stavka 3. ovoga članka javno se objavljuje.

Članak 20.

(1) Članu Vijeća HRT-a može prestati mandat prije isteka vremena na koje je biran:

- na vlastiti zahtjev,
- ako svojim djelovanjem postupa protivno zakonu i drugim propisima kojima se uređuje obavljanje djelatnosti HRT-a,
- ako je osuđen za kazneno djelo na bezuvjetnu kaznu zatvora,
- ako ne prisustvuje sjednicama u razdoblju duljem od 6 mjeseci,
- ako izvan propisanog načina rada Vijeća HRT-a svojim zahtjevima nastoji utjecati na objavljivanje određenih programskih sadržaja.

(2) Postupak za prestanak mandata članu Vijeća HRT-a u slučaju iz stavka 1. ovoga članka te članka 18. stavka 11. i 12. ovoga Zakona pokreće Vijeće HRT-a ili Ravnateljstvo HRT-a, a odluku o prestanku mandata donosi Hrvatski sabor.

(3) U slučaju prestanka mandata članu Vijeća HRT-a provest će se postupak izbora člana Vijeća HRT-a na način propisan ovim Zakonom za preostali dio mandata.

Članak 21.

- 1) Rad Vijeća HRT-a je javan.
- 2) Vijeće HRT-a bira i opoziva predsjednika Vijeća.
- 3) Mandat predsjednika i članova Vijeća HRT-a traje četiri godine, tako da se svake dvije godine imenuje polovica članova Vijeća.
- 4) Ista osoba može biti najviše dva puta izabrana za člana Vijeća HRT-a.

Članak 22.

(1) Članovi Vijeća HRT-a ne dobivaju financijsku naknadu za svoj rad.

(2) Članovi Vijeća imaju pravo na besplatan radijski i televizijski prijamnik i godišnju naknadu za svoje troškove u iznosu od jedne polovice mjesečne plaće Glavnog ravnatelja HRT-a. Članovi Vijeća HRT-a koji imaju prebivalište izvan

Zagreba imaju pravo na naknadu putnih troškova i troškova smještaja kada prisustvuju sjednicama Vijeća.

Članak 23.

- (1) Vijeće HRT-a sastaje se prema potrebi, a najmanje jedanput u tri mjeseca.
- (2) Vijeće HRT-a pravovaljano donosi odluke većinom glasova ukupnog broja članova Vijeća.

Članak 24.

- (1) Sjednicama Vijeća HRT-a prisustvuju bez prava odlučivanja Glavni ravnatelj HRT-a, ravnatelj organizacijskih jedinica, direktori programa, glavni urednici informativnog programa te druge osobe na poziv Vijeća HRT-a.
- (2) Osobe iz stavka 1. ovoga članka dužne su na zahtjev Vijeća HRT-a davati informacije, pojašnjenja i stručna obrazloženja o pitanjima koja su na dnevnom redu.

Ravnateljstvo HRT-a

Članak 25.

- (1) HRT-om upravlja Ravnateljstvo HRT-a koje čine Glavni ravnatelj HRT-a, ravnatelj HTV-a, ravnatelj HR-a, ravnatelj GP HRT-a i jedan predstavnik radničkog vijeća HRT-a.
- (2) Predstavnik iz stavka 1. ovoga članka radničko vijeće HRT-a imenuje naizmjenice iz organizacijskih jedinica iz članka 4. stavka 1. ovoga Zakona na mandat od jedne godine.
- (3) Glavni ravnatelj HRT-a, ravnatelj HTV-a, ravnatelj HR-a i ravnatelj GP HRT-a zaposlenici su Hrvatske radiotelevizije.

Članak 26.

- (1) Ravnateljstvo HRT-a:
  - odlučuje o raspolaganju imovinom,

- odlučuje o ulaganjima za razvoj ustanove,
  - donosi plan razvoja i program rada te usvaja izvješća o poslovanju (ostvarivanju plana i programa),
  - donosi finansijski plan i prihvaća završni račun,
  - prati uspješnost rada ustanove,
  - donosi opće akte, osim onih koje donosi Vijeće HRT-a,
  - najmanje jedanput godišnje podnosi izvješće Vijeću HRT-a,
  - donosi poslovnik o svom radu,
  - odlučuje o drugim pitanjima u skladu sa zakonom i Statutom HRT-a.
- (2) Ravnateljstvo HRT-a odlučuje većinom glasova ukupnog broja članova.

Glavni ravnatelj HRT-a **Članak 27.**

(1) Glavni ravnatelj HRT-a:

- rukovodi HRT-om,
- predstavlja i zastupa HRT sukladno Statutu HRT-a,
- na temelju provedenoga javnog natječaja predlaže Vijeću HRT-a kandidate za imenovanje ravnatelja organizacijske jedinice iz sastava HRT-a,
- inicira postupak razrješenja ravnatelja organizacijske jedinice iz sastava HRT-a u slučajevima predviđenim ovim Zakonom,
- obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom i Statutom HRT-a.

(2) Glavni ravnatelj HRT-a može obustaviti od izvršenja akt Vijeća HRT-a ako smatra da nije u skladu sa zakonom.

(3) Glavni ravnatelj HRT-a odgovoran je za zakonitost i poslovanje HRT-a.

(4) Glavni ravnatelj HRT-a imenovat će za svog zamjenika naizmjenice jednog od ravnatelja organizacijskih jedinica iz sastava HRT-a s mandatom od jedne godine.

Statutom HRT-a uredit će se ovlasti zamjenika ravnatelja HRT-a.

Članak 28.

(1) Za Glavnog ravnatelja HRT-a može biti imenovana osoba koja je hrvatski državljanin, ima visoku stručnu spremu, znanje jednoga svjetskog jezika i ima najmanje pet godina radnog iskustva, te ispunjava i druge uvjete propisane Statutom HRT-a.

(2) Za Glavnog ravnatelja HRT-a ne može biti imenovana osoba koja uživa imunitet po bilo kojoj osnovi.

Članak 29.

(1) Glavnog ravnatelja HRT-a po provedenom javnom natječaju imenuje Vijeće HRT-a, dvotrećinskom većinom na vrijeme od četiri godine. Glavni ravnatelj HRT-a obnašat će dužnost i po isteku mandata, sve do stupanja na dužnost novoizabranog ravnatelja ili vršitelja dužnosti ravnatelja. Ako nakon isteka mandata, u roku od 30 dana nije imenovan novi ravnatelj, Vijeće HRT-a će imenovati novog ravnatelja najduže na rok od 6 mjeseci, iz redova djelatnika HRT-a.

(2) Glavni ravnatelj HRT-a može biti razriješen prije isteka vremena na koje je imenovan ako to sam zatraži, a bit će razriješen:

- ako ne postupa po propisima i općim aktima HRT-a,
- ako svojim nesavjesnim i nepravilnim radom prouzroči HRT-u veću štetu.

(3) Postupak razrješenja Glavnog ravnatelja HRT-a pokreće se u slučajevima iz stavka 2. ovoga članka na prijedlog dvije trećine članova Vijeća HRT-a. Prije donošenja odluke o razrješenju, Glavnom ravnatelju HRT-a se mora dati mogućnost da se izjasni o razlozima razrješenja.

(4) Glavni ravnatelj HRT-a može biti razriješen ukoliko je imenovan vršitelj dužnosti Glavnog ravnatelja HRT-a, te pokrenut postupak za izbor Glavnog ravnatelja HRT-a.

ZAKON O RADIOTELEVIZIJI SLOVENIJE⁵⁶

Nadzorni savjet RTV Slovenija

Član 26.

RTV Slovenija ima Nadzorni savjet, koji broji 11 članova. Državni parlament imenuje pet članova, pri čemu se mora ispoštovati zastupljenost političkih stranaka u državnom parlamentu, četiri člana imenuje vlada, a zaposleni u javnom sektoru RTV Slovenija na neposrednim izborima između sebe biraju dva člana.

Za člana Nadzornog savjeta ne mogu biti imenovana tj. izabrana lica, koja su navedena u trećem stavu člana 17. ovog Zakona, osim dva člana, koje zaposleni u javnom sektoru RTV Slovenija izaberu između sebe putem neposrednih izbora, isto tako za člana nadzornog savjeta ne može biti neposredno izabrano lice koje obavlja poslove rukovodstva i zadatke u javnom sektoru RTV Slovenija.

Članovi Nadzornog savjeta moraju imati najmanje visokoškolsku stručnu spremu i bar pet godina radnog iskustva.

Članovi Nadzornog savjeta između sebe biraju predsjednika i zamjenika predsjednika Nadzornog savjeta.

Mandat članova Nadzornog savjeta traje četiri godine.

Za konstituisanje Nadzornog savjeta primjenjuju se odredbe zakona o konstituisanju Programskog savjeta.

Za smjenjivanje člana Nadzornog savjeta koji ne ispunjava nabrojane uslove ili je prije isteka mandata sam istupio sa dužnosti, primjenjuju se odredbe zakona o zamjeni člana Programskog savjeta.

---

⁵⁶ <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200596&stevilka=4191>

Iz svega navedenog vidljivo je da u većini evropskih država, a tu su praksu prihvatile i države nastale raspadom bivše Jugoslavije, konačnu riječ u izboru upravljačkih struktura daju parlamenti.

U zemljama u kojima je proces suštinskog, a ne formalnog razvoja demokratskih odnosa još uvijek ozbiljno usporen, neminovno otvara i ogroman prostor za politički uticaj na rad javnih servisa.

Pri tom, kada analiziramo situaciju u BiH, moramo skrenuti pažnju da članovi upravljačkih tijela koji predstavljaju nevladin sektor prečesto pokazuju nedovoljno znanja za povjereni im zadatak. Na taj način predstavljaju i laku metu za različite oblike političkih manipulacija.

Aneks 2

Nezavisna unija profesionalnih novinara (NUPN)

Mjesto osnivanja: SARAJEVO
Predsjednik: Boro Kontić; Generalni sekretar: Borka Rudić

Iz podataka o ovom udruženju treba izdvojiti da je Uniju osnovala grupa novinara iz Sarajeva u decembru 1994. godine, da je bilo najbrojnije udruženje u BiH sa podružnicama u Mostaru, Travniku, Tuzli, Zenici, Bihaću, Goraždu i Konjicu. NUPN je godinama administrativno vodila i Liniju za pomoć novinarima, koja je poseban odjel koji djeluje u okviru Koordinacije novinarskih udruženja. Članovi su imali besplatnu pravnu pomoć i odbranu na sudu kroz usluge advokatske kancelarije s kojom je sklopljen ugovor. Neki od primjera zaštite novinara su slučajevi RTV Goražde, sprječavanje nezakonite privatizacije RTV Konjic, podrška novinarima Oslobođenja, Federalne TV, Slobodne Bosne, Nezavisnih novina i drugih medija, kada su bili izloženi napadima i pritiscima.

Nezavisno udruženje novinara Republike Srpske (NUN RS)

Mjesto osnivanja: SARAJEVO
Predsjednik: Dragan Jerinić

NUN RS osnovano je 1997. godine, na inicijativu novinara iz Banja Luke i brojilo je oko 100 članova. Aktivnost NUN-a odvijala se uglavnom kroz Koordinaciju novinara BiH. Donacije koje su dobijali istekle su 2002. godine, imovine nema, prostorije su im bile unajmljene, članarine nisu naplaćivali.

Glavni razlog osnivanja NUN-a je, prema tadašnjem mišljenju Dragana Jerinića, predsjednika NUN RS nezadovoljstvo postojećim novinarskim udruženjem u RS.

Najznačajnijom akcijom smatraju akciju „Zahtijevamo”, pokrenutu poslije pokušaja atentata na Željka Kopanju, kada su ujedinili sve medije u Republici Srpskoj u zahtjevu da se nađe atentator na ovog novinara i urednika.

Udruženje novinara „Apel”

Mjesto osnivanja: MOSTAR

Predsjednik: Josip Blažević

„Apel” su osnovali 2001. godine novinari iz Mostara i ostalih dijelova Federacije BiH. Josip Blažević je predsjednik, koji kaže da je svrha osnivanja „Apela” bila da uzburkaju novinarsku javnost i udruženja, nakon čega „su se svi probudili i vidjeli kako nema svrhe za postojanjem šest novinarskih udruženja”. „Apel” nema, kazao je Blažević, finansijsku ili političku podršku. Sudjeluju u zajedničkim akcijama s ostalim udruženjima, u okviru Koordinacije.

Ova tri udruženja danas ne djeluju samostalno. Udružili su se i stvorili organizaciju na nivou BiH, koja nosi naziv BH novinari, vjerovatno najjače, mada ne i najbrojnije udruženje novinara u BiH. Ostala udruženja ostala su djelovati nezavisno.

BH novinari

Mjesto osnivanja: SARAJEVO

Predsjednik: Amela Rebac; Generalni sekretar: Borka Rudić

Udruženje „BH novinari” je udruženje građana osnovano dobrovoljnim udruživanjem članova novinarskih organizacija: Nezavisne unije profesionalnih novinara iz Sarajeva, Nezavisnog udruženja novinara RS iz Banja Luke i Udruženja novinara Apel iz Mostara.

Misija Udruženja/udruge „BH novinari” je udruživanje novinara i ostalih uposlenika u medijima sa ciljem zaštite njihovih profesionalnih i ljudskih prava, čuvanja digniteta profesije i slobode javne riječi, te stvaranja demokratskog okruženja za rad medija u Bosni i Hercegovini.

Ciljevi djelovanja Udruženja/udruge „BH Novinari” su:

- promoviranje i zaštita profesionalnih, socijalnih i intelektualnih interesa članova;
- promoviranje etičkih standarda i integriteta novinarske profesije;
- zaštita slobode govora i slobode štampe;
- poboljšanje radnih i socijalnih uvjeta svojih članova;
- zaštita radnih i drugih prava novinara i ostalih uposlenika u medijima;
unapređenje zakonskog okvira za rad medija u BiH;
- zaštita javnosti od zloupotrebe medija;
- uspostavljanje saradnje sa sličnim novinarskim i drugim udruženjima/udrugama u BiH i svijetu radi unapređenja položaja medija i novinara, jačanja građanskog društva i promoviranje demokratije;
- educiranje novinara i ostalih uposlenika u medijima radi proširenja njihovih znanja i sposobnosti;
- štampanje i izdavanje priručnika, brošura, novina i drugih štampanih izdanja od interesa za medije i novinare u BiH;
- organiziranje skupova, manifestacija, seminara i javnih debata koje će unaprijediti rad Udruženja/udruge „BH novinari”, doprinijeti afirmaciji novinarstva kao profesije i vrijednosti građanskog društva.

Ciljevi BH novinara su:

- okupljanje profesionalnih i neovisnih novinara iz BiH koji prihvataju visoke etičke standarde u oblasti novinarstva;
- širenje prostora za javnu riječ i demokratizaciju društva;
- zaštita radnih i ljudskih prava novinara i ostalih uposlenika u medijima;
- zaštita novinara kada su izloženi pritiscima suprotnim općeprihvaćenim normama demokratskog društva i slobode javne riječi;
- sprječavanje monopola i instrumentalizacije i zloupotrebe medija od strane pojedinaca unutar medija i izvan njih;
- razvijanje saradnje između profesionalnih novinara kao pojedinaca, redakcija neovisnih medija i novinarskih asocijacija.

Aktivnosti Udruženja su:

- vođenje kampanja za razvoj slobode izražavanja i slobode mišljenja;
- poboljšanje tehničkih, materijalnih i drugih uvjeta za rad medija;
- pružanje podrške i pomoći u osnivanju novih medija u svim oblicima javne komunikacije;

- razmjena informacija u cilju što boljeg informiranja javnosti;
- izdavanje saopćenja;
- organiziranje seminara, debata i javnih skupova;
- organiziranje edukacije članova Udruženja/udruge „BH novinari”.

BH novinari imaju i visoku članarinu, u odnosu na druga udruženja, ali treba imati u vidu da se uz posredstvo BHN može dobiti karta Međunarodne federacije novinara, za razliku od drugih udruženja, pa tako ona iznosi:

za punopravne članove - 50 KM

za studente žurnalistike - 5 KM

za počasne članove - 140 KM

A izmirenje godišnje članarine prema BHN je uvjet za dobijanje press kartice IFJ.

Savez novinara BiH - Društvo novinara BiH

Mjesto osnivanja: SARAJEVO
Generalni sekretar: Arif Zulić

Savez novinara naslijedio je prijeratno novinarsko udruženje, kao i vlasništvo te organizacije, koje se sastoji od Kluba novinara i radnih prostorija u Pruščakovoj ulici u Sarajevu.

Savez novinara, prema njihovim podacima, najbrojnije je udruženje novinara u BiH i ima oko 500 članova, dok je kriterijum za učlanjenje jedna godina profesionalnog rada.

Ova organizacija nije pristupila BH novinarima, već i dalje djeluje samostalno, a zadnje dvije godine s promijenjenim imenom u Društvo novinara BiH.

Arif Zulić, generalni sekretar, kada je u pitanju organizovanje medija u BiH smatra da udruženja treba samostalno da djeluju, ali da Društvo ne bježi od saradnje između udruženja, zbog srodnih aktivnosti i zajedničkih ciljeva.

Udruga hrvatskih novinara u Bosni i Hercegovini

Mjesto osnivanja: MOSTAR

Predsjednik: Ilko Barbarić

Udruženje je osnovano u decembru 1998. godine i broji oko 183 člana iz cijele BiH, a u okviru udruženja djeluje i sindikat. Njihovo najveće zalaganje i zagovaranje odnosi se na raspravu oko položaja hrvatskih medija u BiH, ali isto tako i hrvatskog jezika.

Udruženje je pridruženi član IFJ, članarina je simbolična, a glavni izvori finansiranja su donatori i članarina. Od imovine posjeduju prostor i kancelarijsku opremu.

Udruženje novinara Republike Srpske

Mjesto osnivanja: BANJA LUKA

Predsjednik: Branislav Božić

Ovo udruženje je nastalo poslije rata u BiH, a činili su ga članovi nekadašnjeg Saveza novinara Jugoslavije (SNJ) i brojali su 385 članova sa ograncima u svim sredinama.

Članovi su i Međunarodne federacije novinara (IFJ). Prema dostupnim podacima članarina nije naplaćena već dugo vremena, pa se ne zna ni tačan broj članova. UN RS se uglavnom oglašava saopštenjima, ali rijetko i svake godine na Dan slobode medija. Aktivnosti imaju veoma rijetko, gotovo nikako.

Udruženje mladih novinara Republike Srpske

Mjesto osnivanja: BANJA LUKA

Predsjednik: Milorad Labus; Generalni sekretar: Dalibor Đekić

Ovo je najmlađe udruženje u BiH, broji oko 200 članova, a osnovano je 2004. godine. Specifično je po tome što članovi udruženja nisu stariji od 35 godina, što

je gornji prag za članstvo. Udruženje je osnovala grupa mladih, obrazovanih novinara s ciljem da se grupišu, pošto nisu sebe nalazili niti u jednom postojećem udruženju. Za tri godine postojanja održali su nekoliko okruglih stolova, organizovali predavanja, a ističu kako im je najveći uspjeh što su se mladi novinari okupili, dobro upoznali i skupili oko istog ideala.

Upravo ovo udruženje organizovalo je okrugli sto s temom: „Stanje u medijima u RS i F BiH i novinarsko organizovanje”.

O ovom događaju predstavnici Fondacije „Friedrich Ebert”, koja je finansirala događaj, napisali su:

U organizaciji Udruženja mladih novinara RS (UMNO RS) i Fondacije „Friedrich Ebert” u Banjaluci je 4. marta 2007. godine održan okrugli sto na temu „Stanje u medijima u RS i F BiH i novinarsko organizovanje” na kojem se, kroz diskusije, pokazalo da je medijski prostor BiH jedanaest godina nakon rata podijeljen na etničkom i entitetskom principu.

U diskusiji je rečeno da se ova podjela u posljednje vrijeme najbolje vidjela u različitom izvještavanju medija iz RS i F BiH o presudi Međunarodnog suda pravde u Hagu u slučaju tužbe BiH protiv Srbije i Crne Gore za genocid. Prema riječima asistenta na Fakultetu žurnalistike u Banjaluci Đorđa Vukovića u F BiH je izvještavano kao o „pobjedi zločinaca” i „Velikoj Srbiji bez kazne”, a u RS su naslovi govorili o tome da „Srbija nije kriva” i da je presudom stavljena „tačka na laži iz devedesetih”.

On je rekao da se na ovom primjeru moglo vidjeti da su mediji iskorišteni za raspirivanje mržnje, a da je potpuno zaboravljen interes javnosti, ali da krivce za takvo stanje, kao i za zloupotrebu medija, ne treba tražiti sa strane nego među samim novinarima.

U dijelu diskusije o pritiscima na medije je rečeno da, iako BiH prema istraživanjima svjetskih novinarskih organizacija zauzima visoko mjesto po slobodi štampe, pritisci postoje, ali su daleko suptilniji nego prije. Pritiscima na medije se mogu smatrati i pozivi političara na neplaćanje RTV pretplate, koja je obavezna po zakonu, ali i povlačenje velikih kompanija iz reklamiranja u određenim medijima, pa i nenajavljene poreske i finansijske inspekcije.

Pritisci na medije dolaze prije svega iz političkih partija koje preko medija žele postići političke ciljeve, a u BiH su loše ukupno stanje, odsustvo pravne države, korumpirani političari, nizak nivo kulture stanovništva, slabo razvijeno civilno društvo, nezadovoljavajuće obrazovanje novinara i urednika koji su i slabo plaćeni, stvorili idealne uslove za razne manipulacije medijima i novinarima.

Istaknuto je i da je visok stepen slobode štampe u BiH više rezultat nametanja zakonskih rješenja od strane međunarodne zajednice, nego rada domaćih političara, ali da su ta zakonska rješenja dovela do toga da je novinar u BiH daleko više zaštićen, nego u zemljama u okruženju.

Primjer nedavnog zaključka Vlade RS da članovi Vlade ne daju pojedinačne izjave za BHT1 iskorišten je kao ilustracija za politički pritisak na medije, ali i kao primjer odsustva novinarske solidarnosti. Urednik Informativnog programa BHT1 Amir Zukić je rekao da su skoro svi mediji u RS, sa izuzetkom UMNO RS, stali na stranu Vlade i podržali ovaj zaključak, te naglasio da ovo nije bila situacija koja se u buduće neće desiti i nekom drugom mediju.

Kao moguće rješenje izneseno je i mišljenje da bi svi novinari u BiH trebali da shvate da su građani iste države i da ne treba da budu slijepi sljedbenici teritorijalne podijeljenosti i etničke pripadnosti.

Kao poseban problem istaknut je podatak da u oko 40 odsto medija ne postoji sindikalna organizacija, ali i da pojedini vlasnici privatnih medija ne dozvoljavaju organizovanje sindikata u svojim kućama.

Učesnici skupa su predložili osnivanje *ad hoc* radnog tijela u kojem bi bili predstavnici svih novinarskih udruženja u BiH, što ne znači formiranje krovne organizacije, nego stalni kontakt koji bi omogućio da se zajednički reaguje u situacijama kada su ugrožena prava novinara, ometanje njihovog rada i kršenje slobode javne riječi u BiH.

Učesnici su pozvali sve poslodavce u medijskim kućama da u što kraćem roku definišu radno pravni status novinarima kojima to do sada nije učinjeno, u skladu sa Zakonom o radu, kolektivnim ugovorima i međunarodnim konvencijama o pravima radnika.

Od Dalibora Đekića, generalnog sekretara ovog udruženja saznajemo da su predstavnici UMNO RS ostvarili kontakte sa rukovodstvom BH novinara, oko eventualnog pridruženog članstva u ovoj organizaciji na nivou BiH.

- Imamo impozantan broj članova, te smatramo da bi našim pridruženim članstvom profitirala profesija. Naravno i dalje bi zadržali jedan oblik autonomije, kako bi neke projekte mogli sprovoditi samostalno, te bi UMNO RS polagano prepuštali rukovođenju mlađih novinara.

Ženska novinarska mreža

Mjesto osnivanja: BIJELJINA
Lider: Milkica Milojević

Ženska novinarska mreža je neformalno novinarsko udruženje, osnovano u Bijeljini. Ovo udruženje je naslonjeno na udruženje žena Lara, a okuplja novinarke iz cijele BiH i ima oko 30 članica. Pri identifikovanju određenog problema novinarke okupljene oko ŽNM zajednički ga pokušavaju riješiti raznim tipovima zagovaranja. Ženska novinarska mreža ne poznaje nacionalne, niti teritorijalne granice kada je u pitanju članstvo.

Bilješka o autorima

Mr Tanja Topić – Magistrirala na Univerzitetu za Evropske studije Frankfurt Viadrina na odsjeku Mediji i interkulturalna komunikacija, diplomirala na Fakultetu političkih nauka Beograd. Od 1998. godine voditeljica je kancelarije Friedrich Ebert u Banjaluci.

Mr Dunja Mijatović – obavlja dužnost direktorice Sektora za emitovanje u Regulatornoj agenciji za komunikacije od 2001. godine. Od 1998. godine je radila u Nezavisnoj komisiji za medije – IMC, kao šef Odjela. Dunja Mijatović je magistrica evropskih studija (diploma Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Bolonji i Londonske škole za ekonomiju), a magistrirala je na temu *Internet i sloboda izražavanja*.

Srđan Blagovčanin – zaposlen u Transparency International BiH od 2004. godine, trenutno obavlja funkciju izvršnog direktora. Pravnik po obrazovanju, završava postdiplomski studij iz Međunarodnih odnosa i politike na univerzitetu u Beogradu. Vodio je veći broj projekata iz oblasti demokratizacije, vladavine prava i antikorupcije, saradujući sa ključnim međunarodnim i domaćim institucijama.

Mehmed Halilović – Kao novinar i glavni i odgovorni urednik u *Oslobodenju* radio 33 godine. Vršio je funkcije predsjednika Nezavisne unije profesionalnih novinara, kao i predsjedavajućeg Odbora direktora Soroš fondacije u BiH. Funkciju zamjenika ombudsmena FBiH za medije obavlja od 1999. godine.

Amir Zukić - Novinarstvom se bavi od 1993. Radio kao radijski novinar na Radiju BiH i Radiju Slobodna Evropa, te kao TV reporter na TV BiH i Liberty. U periodu od 2004. do 2007. radio je kao glavni i odgovorni urednik Informativnog programa BHT1. Trenutno je direktor programa TV SA.

Vladimir Šušak - Kao novinar radi već 11 godina. Radio u novinskoj agenciji Flash Banjaluka, televiziji Bel kanal, na mjestu urednika vijesti, Alternativnoj televiziji Banjaluka na mjestu urednika vijesti i političkog magazina. Danas zaposlen na mjestu reportera na BHT1.

Milorad Labus – predsjednik Udruženja mladih novinara RS. Trenutno specijalizant na Pravnom fakultetu u Banjaluci, Diplomatsko- konzularni odsjek. Novinarstvom se bavi od 1996. godine, radio kao novinar *Glasa Srpske*, više godina kao dopisnik *Slobodne Dalmacije* iz Banjaluke, a od 2001. godine stalni je dopisnik beogradskih *Večernjih novosti*. Objavljivao u dvadesetak revijalnih novina iz RS, F BiH, SCG, te Hrvatske.

Milkica Milojević – radi kao novinar dnevnog lista *Fokus* iz Banjaluke. U svojoj dugogodišnjoj karijeri radila je kao novinar Alternativne televizije i AIM. Aktivista je OŽ „Lara” i „Ženske novinarske mreže”.